

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Problematika jednodílných hradů v Čechách

Jan Mašek

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Problematika jednodílných hradů v Čechách

Jan Mašek

Vedoucí práce:

PhDr. Josef Hložek, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1 ÚVOD - VÝVOJ ČESKÉ KASTELLOLOGIE – PŘÍSTUPY K VÝZKUMU STŘEDOVĚKÉHO HRADU.....	3
2 METODIKA PRÁCE	8
2.1 Databáze	10
2.1.1 Deskriptory a jejich hodnoty.....	11
3 JEDNODÍLNÉ HRADY V ČECHÁCH	12
3.1 Geografické rozložení jednodílných hradních areálů.....	12
3.2 Osoba stavebníka jednodílných hradů	14
3.3 Jednodílné hrady a jejich vazba na sídelní jednotku.....	15
3.3.1 Jednodílné hrady bez vazby na sídelní jednotku.....	17
3.3.1.1 Královské hrady	17
3.3.1.1.1 Tzv. horské hrádky	17
3.3.1.1.2 Příklady jednodílných královských hradů	23
3.3.1.2 Šlechtické hrady.....	28
3.3.1.2.1 Jednodílné hrady na Českolipsku	28
3.3.1.2.2 Trutnovsko vs. Strašicko	35
3.3.1.2.3 Příklady jednodílných šlechtických hradů.....	42
3.3.1.3 Hrady řádu německých rytířů	57
3.3.1.4 Jednodílný hrad – neznámá osoba stavebníka.....	59
3.3.2 Jednodílné hrady s vazbou na sídelní jednotku.....	63
3.3.2.1 Královský hrad – hrazené město.....	63
3.3.2.2 Šlechtický hrad – hrazené město.....	67
3.3.2.3 Královský hrad – nehrazené městečko	69

3.3.2.4 Šlechtický hrad – nehrazené městečko	71
3.3.2.5 (Arci)biskupský hrad – nehrazené městečko	73
3.3.2.6 Jednodílný hrad – vesnice	77
3.4 Poloha staveniště jednodílných hradů	79
3.5 Doba vzniku jednodílných hradů.....	82
3.6 Dispoziční řešení jednodílných hradů	82
3.7 Stav výzkumu jednodílných hradů	83
3.8 Hrad jako žijící organismus – jednodílné hrady ve své nejstarší fázi vývoje.....	85
3.9 Jednodílný hrad nebo tvrz?	98
4 ZÁVĚR	103
5 RESUMÉ	107
6 POUŽITÉ ZDROJE.....	109
6.1 Literatura.....	109
6.2 Databáze	119
6.3 Elektronické zdroje	120
7 PŘÍLOHY	121

1 ÚVOD - VÝVOJ ČESKÉ KASTELLOLOGIE – PŘÍSTUPY K VÝZKUMU STŘEDOVĚKÉHO HRADU

Široký zájem o středověké hrady v Čechách sahá k počátkům 19. století. Z hradů jsou v této době již většinou památky minulého života, jenž jsou svou tajemností tolik přitažlivým, zajímavým a lákavým zdrojem nového uměleckého a životního směru – romantismu. Malebná krajina s hradem se stala oblíbeným námětem romantických malířů. Kresby hradů plnily i skicáky básníků. Mezi nimi můžeme jmenovat Karla Hynka Máchu, který byl velmi zručným malířem. Všechny kresby této doby jsou pro nás dnes cenným historickým pramenem, neboť mnohé z nich zachycují stavby, tak jak je dnes již vlivem postupujícího času neznáme. Ovšem protože archiváře a historiky umění většinou zobrazené skutečnosti jako pramen pro poznání podoby konkrétních staveb příliš nezajímají a mnohdy není dokonce ani určeno, který hrad je vyobrazen, přináší bohužel stále nesystematické studium vyobrazení hradů z této doby nová a nová příjemná překvapení (Durdík 1995a).

Vše vyvrcholilo (avšak zdaleka neskončilo) sedmisvazkovým dílem F. A. Hebera (Heber 1843 - 1849) koncem první poloviny 19. století. Jedná se o první souhrnnou práci o českých hradech. Tento romantik na svých cestách pořídil velké množství kreseb a plánek. Pro kastellologii přispěl v tomto díle právě hlavně svými přesnými kresbami a podrobnými popisy, které nám umožňují dobře rekonstruovat podobu hradů v jeho době. Texty tohoto díla, zvláště prvních svazků, nedosahovaly takové kvalitativní úrovně. V mladších svazcích se již snažil o historické pojetí. Ovšem jeho dílo z důvodu předčasné smrti se mu nepodařilo dokončit (Durdík 2009, 11).

V pokročilejší druhé polovině 19. století se hrady dostaly do popředí zájmu historiků. Tento zájem se ubíral dvěma směry. První z nich představovala historická vlastivěda soustředující se na historické monografie jednotlivých objektů či menších územních celků. Výrazným představitelem tohoto směru byl Friedrich Bernau, vlastním jménem

Přemysl Cyril Bačkora (Valeš 1994). Dominantním se však ale díky pracovnímu nasazení a péči Augusta Sedláčka stal druhý směr, vrcholící jeho fenomenálním patnáctisvazkovým korpusem (Sedláček 1882 – 1927). Tímto monumentálním dílem získala česká kastellologie základní, dosud nepřekonaný a v uvedeném rozsahu těžko překonatelný přehled dějin českých hradů (Durdík 1995b).

Možnosti, které českým historikům fenomenální Sedláčkovu dílo nabízelo, zůstaly, bohužel, prakticky až doposud nevyužity a historické bádání o četných otázkách spojených s hradní problematikou se prakticky nerozvinulo (Durdík 2009, 12).

Rodící se archeologie stála zpočátku spíše stranou. Jak u nás, tak obecně v Evropě, byly zkoumány jednotlivé hrady právě spíše z historických důvodů než z potřeby studia hradní problematiky. V průběhu první poloviny 20. století to byla však archeologie, která díky své metodologické výbavě, zejména užívání typologie, přinesla nové významné podněty. Poprvé o typologické studium, byť ještě značně zjednodušeně, se pokusil německý archeolog Carl Schuchhardt. Tento způsob typologického myšlení a chápání byl pak do Čech, byť v poněkud nacionalisticky zneužitě podobě zprostředkován Herbertem Weineltem (Durdík 1998a).

Reakcí na historický přístup částečně ovlivněný i typologickými představami výše zmíněných německých badatelů bylo rozsáhlé celoživotní dílo Dobrosłavy Menclové. Jako první u nás upozornila na nutnost studia hradu z hlediska jeho prostorové skladby a formy. Tato badatelka však zvolila přístup neméně jednostranný. Ač školením architektka, hledala především místo hradu v kontextu dějin umění. Hrad tedy zkoumala jako výtvarný projev a jeho výtvarnou podstatu (jak chápala architektonickou skladbu) se snažila zachytit a vysvětlit. Spolu se svým manželem Václavem Menclem prováděla i archeologické výkopy na některých hradech (Dražice, Švihov). Vyvrcholení díla této pilné badatelky představuje rozsáhlá dvojdílná syntéza České hrady (Menclová 1976)

kteřá vřak musela na své vydání, ke škodě vyvíjecího se oboru, od svého vzniku v padesátých letech dvacet let čekat (první vydání r. 1972). Prakticky uzavířá celou jednu etapu studia české hradní problematiky. Zároveň vřak více než názorně a nepřehlédnutelně ukázala úskalí, která zákonitě vyplývají ze studia a rozboru jedné, z kontextu ostatních vytržené stránky pestré směsi vazeb, formujících podobu hradu. Je třeba ovšem uznat, že svým rozsáhlým dílem, leč jednostranně pojatým, pozvedla tato badatelka české kastellologické bádání na kvalitativně vyšší stupeň té doby, zajiřřující mu čestné místo i v evropských souvislostech a tvořící základ a nezbytný předpoklad současné etapy studia této problematiky (Durdík 1998a).

Významnou faktografickou složku současného poznání českých hradů přinesla také dlouholetá činnost průzkumného oddělení Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (založeném v roce 1954) provádějícího na komerční bázi klasické stavebně-historické průzkumy na základě metodiky vypracované Dobroslavem Líbalem. Tato činnost představuje důležitou komponentu současného stupně poznání (Durdík 2009, 12).

Pokusy o archeologické výkopy na českých hradech reflektujeme sice již od konce 19. století, ovšem bez vědeckých cílů. Činnost různých spolků, a zvláště Klubu českých turistů, v minulosti měly za cíl především zpřístupnění a poznání jednotlivých objektů. Množství nálezů objevených při těchto vesměs z hlediska vypovídací hodnoty hradu nešťastných akcí, doposud čeká na své zhodnocení (Durdík 1995a). Ani archeologické výzkumy, vedené vědeckými cíli, s nimiž se setkáváme od počátku 20. století, vřak nebyly motivovány snahou o poznání vývoje českých hradů jako takových či jako celku, nýbrž zůstaly omezeny na sledování podoby konkrétních nepočatných lokalit, zvolených většinou pro jejich historické souvislosti. Kromě Pražského hradu (např. Frolík - Smetánka 1997) a Vyšehradu (např. Nechvátal 1976) tak byly zkoumány především známé hrady spojené s husitstvím a husitskými válkami - např. Kozí Hrádek (Švehla 1916) či Sion (Jánská 1965). U počátku archeologického studia

českých hradů stáli i manželé Menclovi (jak už bylo zmíněno výše). Množit se začaly i archeologické výzkumy, které se ve shodě s celoevropským vývojem soustředily především na zcela nebo velmi archeologizované lokality, a především jejich hmotnou kulturu a datování. Spojujeme je hlavně s celoživotním díle Antonína Hejny (Brychová – Durdík 1987).

Intenzivní studium hradní problematiky v Archeologickém ústavu AV ČR Praha probíhá od počátku 70. let. Beze sporu je spojeno s příchodem Tomáše Durdíka. Tento badatel dotváří osu hlavních postav české kastellologie. V počátku byla na základě zhodnocení dosavadních výsledků a jednostranných metodických přístupů vypracována komplexní metodika, snažící se o zachycení co nejvíce středověké reality se blížícího obrazu hradu v jeho pestrých a komplikovaných funkčních souvislostech (Durdík 1976; 1981).

Hrad je dle této metodiky zkoumán jako složitý komplex formovaný celou řadou vlivů a funkcí, které se vzájemně prolínají, váží a podmiňují. Jde především o funkci rezidenční, vojenskou, reprezentační, ekonomickou a správní. Ze složitosti vzájemných vztahů jednotlivých složek formujících podobu a provoz hradu vyplývá, že výzkum musí řešit vzájemně související okruhy otázek architektonicko historických, historických, archeologických, stavebně-historických, vojensko-historických, provozně-ekonomických, historicko-geografických, umělecko-historických a dalších.

Na rozdíl od dosavadních názorů jsou za určující považovány funkční vazby, které zjevně diktovaly podobu dispozice. Takto vzniklá kostra pak byla více či méně výtvarně pojednána. Výtvarná hlediska převažovala pouze u reprezentačních prostor (kaple, velký sál). Stejně jako se prolínaly a ovlivňovaly jednotlivé složky pestrého života hradu, musejí se, má-li být získán co nejméně zkreslený výsledný obraz, prolínat a doplňovat i při výzkumu užitě metody, které jsou vlastní několika specializovaným oborům (např. dějinám architektury, archeologii, historii,

stavební historii, umělecké historii, vojenské historii, hospodářské historii, historické technologii, historické geografii atd.) (Durdík 1998a).

Současnou českou kastellologii (nazývanou na mezinárodním poli i „českou školou“) charakterizovat jako komplexní mezní historickou disciplínu využívající metodiky několika oborů. Její komplexní pojetí je v evropském měřítku dosti ojedinělé a tato „česká škola“ si již vydobyla i mezinárodní uznání. Od doby aplikace této metodiky se potvrdila její oprávněnost a produktivnost ať již při velkých dlouhodobých výzkumech (např. Křivoklát, Týřov, Jindřichův Hradec), tak při četných menších většinou záchranných akcích a povrchových průzkumech, což přineslo velké množství výsledků. Ty byly mnohdy až překvapivě odlišné od závěrů předcházejícího, chybami z jednostrannosti pohledu zatíženého studia. Vzhledem k relativně krátké době nejsou ještě zdaleka všechny poznatky publikovány ve větších soubornějších pracích, ale přesto lze mnohé z nich nalézt v odborných časopisech a sbornících, jak našich, tak zahraničních (Durdík 2009, 12). Je třeba objektivně konstatovat, že náš přední kastellolog Tomáš Durdík si na sebe ušil opravdu velký bič vzhledem ke kvantitě samostatně získávaných dat.

Nelze mu odepřít další z jeho velkých počinů, a tím je lví podíl na založení časopisu *Castellologica Bohemica*. Díky tomuto periodiku získala česká kastellologie nejen první specializovanou publikační základnu, ale zařadila se jím, jak svědčí dosavadní kladné ohlasy a uznání, v tomto ohledu na jedno z předních evropských míst (Durdík 1998a).

Ačkoliv jsou české hrady v popředí zájmu badatelů již zhruba sto padesát let, zbývá vykonat ještě velmi mnoho práce. Příkladem jest studium předhradí, kterému se v současnosti věnuje Josef Hložek (nejnověji Hložek 2010). Opačným protipólem je studium jednodílných hradních areálů, které jsou jádrem této diplomové práce.

2 METODIKA PRÁCE

Bazálním problémem je, jak bychom vůbec jednodílný hrad měli definovat. Metodika diferenciací v této práci od vícedílných hradů je vcelku jasná a takto by měly být jednodílné hrady i chápány. **Jednodílné hrady jsou objekty, které jsou tvořeny pouze jednou částí, tj. vlastním jádrem hradu, které také není dále děleno na více částí.** Ovšem je třeba upozornit na fakt, že jakkoli se dané rozdělení může zdát teoreticky jednoduché, prakticky už tomu tak není. Jednodílné hrady jsou často i hrady menších rozměrů. V terénní situaci je mnohdy komplikované bez archeologického výzkumu určit, zda se jedná o jednodílný hrad, či pouze o kvalitativně nižší feudální sídlo – tvrz.

Problematikou jednodílných hradních areálů tím velmi narážíme i na problémy v terminologii. Ovšem není to problém pouze v daném řešeném tématu. Jedná se i o obecnou kastellologickou problematiku, kdy zjišťujeme právě díky objektům na pomezí hradu a tvrze, že tyto termíny nemusejí mít jasné mantinely. Přestože termín **hrad** je hojně užíván v odborné literatuře, je překvapením, jak málo pozornosti odborníci jeho významu věnují (Gabriel 2002, 500). Příkladem jest paradoxně komplexní syntéza Tomáše Durdíka (Durdík 2009). Mezi hesly encyklopedie nechybí pojem tvrz, dvorec, předhradí či problematický kastellologický pojem hrádek. Ale pojem hrad a jeho případnou definici zde nenalezneme.

Základním definičním kamenem je, že hrad se od tvrzí odlišuje především polohou, kdy bývá důležitější jeho strategické umístění s vazbou na polohy, které se dají dobře bránit, než vazba na osídlení (definice hradu např. Menclová 1976-1.díl, 16; Durdík – Bolina 2001, 7). S tím bývá spojena kvalitní kamenná fortifikace, která byla schopna odolat velkému regulárnímu vojsku oproti dřevohlinitému ohrazení tvrze, jehož prvotním účelem bylo spíše často vyznačovat sociální status vlastníka (Chotěbor 1998, 37). Souvisí s tím i vlastní vodní zdroj hradu, který u tvrzí není bezpodmínečně nutný, jelikož se nepředpokládá, že by vydržely

delší obléhání (Svoboda 1998, 12). Takto je vrcholně středověký hrad oproti tvrzi elementárně chápán v této práci.

Co je označováno termínem **hrádek**? Část (převážně moravské) kastellologické obce se tak snaží označovat objekt, který by se svou podobou měl spíše blížit či přímo odpovídat tvrzím, s tím rozdílem, že postrádá přímou vazbu na vesnický organismus. V rámci Čech, které jsou předmětem této práce, nebyla doposud předložena žádná jednoznačnější a odůvodněná definice takového kvalitativního stupně feudálních sídel (Durdík 2009, 185). V této práci se pojem hrádek nachází především v rámci vlastního jména hradu, nikoliv ve významu kvalitativním.

Základem této práce jsou hrady, které byly vybudovány s myšlenkou jednodílného provedení. Zmiňují se i dispozice na nejasné kvalitativní hranici hradu a tvrze. Hrad je velmi komplikovaný objekt, který prošel mnohdy spoustou stavebních změn. Předmětem této práce jsou tedy dále hrady, které byť se dnes jeví jako vícedílné, v dané periodě v nejstarší fázi hradu fungovaly však jako jednodílné. Mnoho hradů se po elementárním povrchovém průzkumu mohou jevit jako jednodílné, i když tomu tak být nemusí. Předhradí je ovšem tak komplikovaná část hradního organismu, na kterou jako takovou není mnohdy upřena pozornost, že může být mnohokrát potvrzena pouze archeologickým výzkumem. Často je prostor předpokládaného předhradí zastavěn mladší zástavbou. Proto je třeba v rámci problematiky jednodílných hradních objektů vnést do metodiky práce kritický přístup, tj. nezahrnovat zdánlivě jednodílné areály, u kterých je dnes známo pouze jádro a na ploše možného předhradí se nachází mladší zástavba. Jinak by mohlo dojít ke zkresleným závěrům.

Předhradí je velmi specifickou částí hradu. Leč by se mohlo zdát, že není třeba se v rámci daného tématu předhradím zabývat, opak je pravdou. Z hlediska komplexnosti vědecké práce nelze pouze řešit samostatně jednodílné hradní areály, ale je třeba nahlížet na problematiku ze všech stran. Z důvodu často komplikovaného stavebního vývoje hradu, se tomu nelze ani vyhnout, jedná se o spojené nádoby. Jak

už bylo předznamenáno v úvodu této kapitoly, jak definovat jednodílný hrad, je třeba v této práci i přesně definovat část hradu, která z něj činí vícedílnou dispozici. Jak tedy předhradí definovat? Elementárně se jedná o samostatnou opevněnou část, která obsahuje především hospodářské objekty. Bývá situováno obvykle před jádrem hradu a prochází jím přístupová cesta (Durdík 2009, 457). Přístupová cesta ve vymezení termínu předhradí hraje velkou roli. V případě, že jím nevede komunikace, nejedná se o předhradí, ale o tzv. příhrádek, který je také opevněný, má hospodářskou funkci, ale leží mimo hlavní komunikační schéma, např. za jádrem hradu apod. (Hložek 2010, 25; k problematice definice předhradí i hradu a dalších pojmů též Hložek 2010, 20 - 26). Opevnění předhradí tvořilo zároveň první obrannou linii hradu. Ve většině případů byl za různě mohutným příkopem nasypán val, po jehož koruně vedla kolová, roubená či vyplétaná stěna. Existují ovšem i předhradí s velmi masivním ohrazením, případně i zděným. Značná část staveb v prostoru tohoto hospodářského zázemí nebyla zděná a proto se nezachovala. Byl-li hrad po svém zániku rozebírán okolními obyvateli na stavební materiál, pak první padly za oběť stavby předhradí, které byly nejlépe dostupné (Durdík 2009, 37).

2.1 Databáze

V rámci metodiky práce bylo shledáno vhodným vytvořit databázi jednodílných hradních areálů doposud dokumentovaných na území Čech. Použití databáze je velmi vhodným prostředkem deskripce (viz Neustupný 1994).

Databáze byla vytvořena v programu Microsoft Access 2003. Jednodílné hrady byly diferencovány dle výše zmíněné metodiky na začátku této kapitoly. Zdrojem informací byly články v odborných periodikách zabývající se podrobněji jednotlivými zkoumanými lokalitami a syntézy zabývající se českými hrady, tj. komplexní dílo Tomáše Durdíka (Durdík 2009) spolu se všemy „Dodatky“ k této encyklopedii (vycházející od jejího 2. vydání, r. 2000) (Durdík 2002 - 2011), rozsáhlé dílo Augusta

Sedláčka (Sedláček, A. 1882 – 1927) a dvojdílná publikace Dobroslavu Menclové (Menclová, D. 1976). Dalším zdrojem nápomocným hlavně v problematice vazby hradů k sídelním jednotkám byla rozsáhlá osmidílná encyklopedická řada Karla Kuči zabývající se městy a městečky (Kuča 1996 – 2011). Dalším důležitým zdrojem byla Archeologická databáze Čech (ARCHIV 2007). Ta byla nápomocna nejen pro zjištění, zda na lokalitě proběhla archeologická akce, ale také případně pro doplnění novějších informací. Pro doplnění z důvodu např. katastrálních nesrovnalostí byla jako další zdroj použita katastrální mapa na internetových stránkách Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (<http://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberKatastr.aspx>) a Státní archeologický seznam (<http://twist.up.npu.cz/>).

2.1.1 Deskriptory a jejich hodnoty

Mezi zásadní deskriptory, které tvoří deskriptivní systém jednoduchých hradních areálů, patří – osoba stavebníka, dispoziční řešení, poloha staveniště a vazba k sídelní jednotce.

Pro deskriptor osoba stavebníka byly zvoleny v zásadě základní hodnoty rozdělující typ hradu na královský, šlechtický a biskupský. Hodnoty dispozičního řešení hradu odpovídají dispoziční typologii (např. bergritová dispozice, donjonová dispozice, francouzský kastel atd.). Daná typologie byla doplněna hodnotami jako čtverhranná dispozice (použité u objektů, kde podrobnější podoba lokality není známa, aby bylo možné si vytvořit alespoň základní představu o daném areálu) či hrad se štítovou zdí. Poloha staveniště je vyznačována hodnotami – rovina, terénní hrana, izolovaný skalní útvar, vrchol kopce, hřeben. Vazbou k sídelní jednotce je chápán v této práci vztah k hrazenému městu, nehrazenému městečku, vesnici a žádný vztah k těmto sídelním jednotkám.

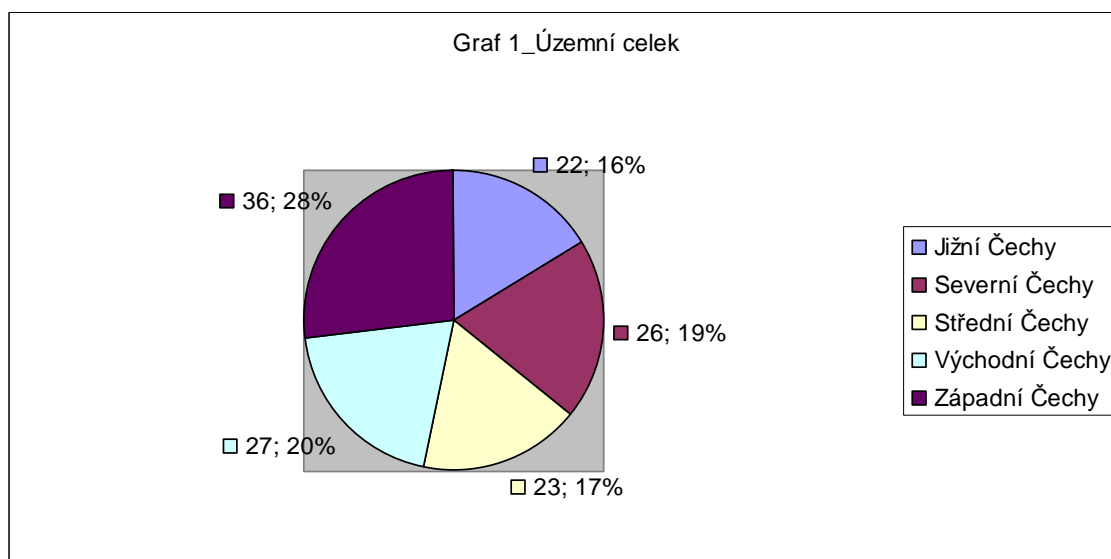
Dále jsou doplněny deskriptory – doba vzniku (hodnotou je co nejpodrobnější známá datace doby vzniku jednoduchého hradu), výzkum (druh případného výzkumu, pokud probíhal – archeologický výzkum,

povrchový průzkum), výzkum-kdy (v jakém roce, letech případný výzkum probíhal). Pro uvedení do širších prostorových souvislostí jsou součástí databáze deskriptory – územní celek, kraj (dle současného krajského rozdělení), okres a katastr. Neméně důležité v této databázi jsou Poznámky, které případně doplňují nejasné hodnoty daných deskriptorů či jiné informace.

3 JEDNODÍLNÉ HRADY V ČECHÁCH

3.1 Geografické rozložení jednodílných hradních areálů¹

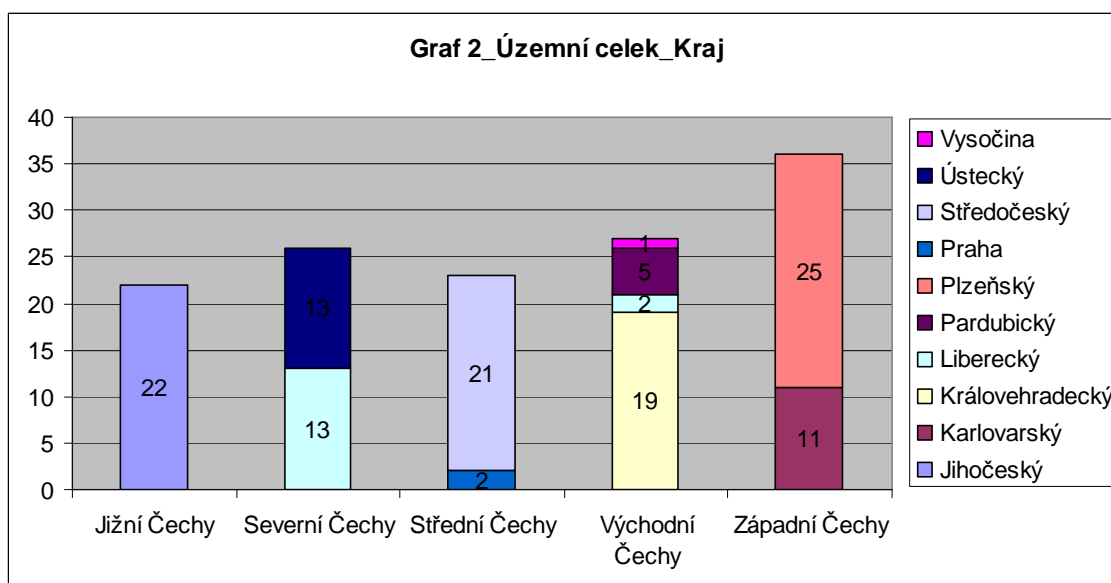
Dle zjištěných dat vycházejících z databáze můžeme konstatovat, že největší počet jednodílných hradů se nachází v západních Čechách, tj. 28 % z celkového počtu objektů v rámci Čech. Téměř procentuálně shodný výskyt pozorujeme v severních (19 %) a východních (20 %) Čechách. Ve středních a jižních Čechách pozorujeme nejmenší téměř procentuálně shodný výskyt jednodílných hradních areálů (graf 1).

V rámci současných krajů je jistě příhodno upozornit na další zjištěná fakta. Velmi okrajově se jednodílné hrady vyskytují na pomezí

¹ Viz Příloha č. 1 – Mapa jednodílných hradů v Čechách

s Moravou. Velmi řídký výskyt vzhledem k rozsahu území se jeví v oblasti Ústeckého kraje (13 objektů) (graf 2).

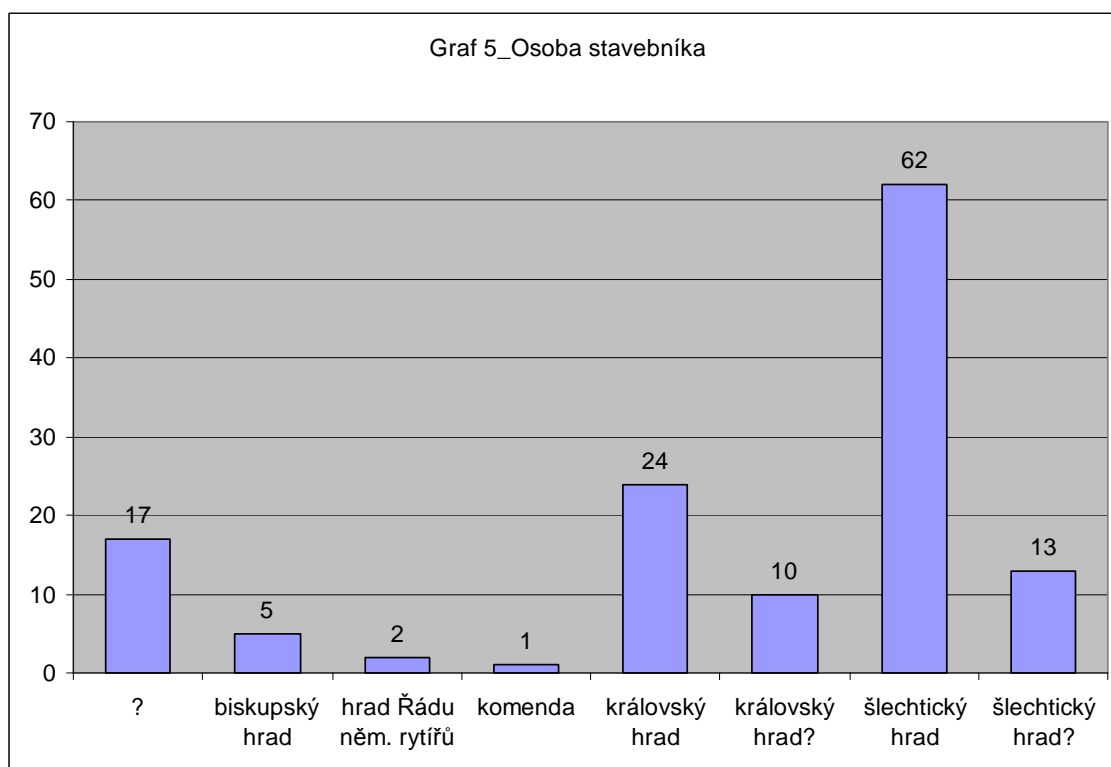
Naopak největší koncentrace jednoduchých hradů je v Libereckém kraji, a to především na Českolipsku. Na tomto nevelkém prostoru se koncentruje největší počet jednoduchých hradů nejen v Libereckém kraji ale v celých Čechách (9 objektů). Další oblastí, kde můžeme hovořit o větší koncentraci, je oblast Trutnovska v Královehradeckém kraji. Zde se nachází 7 jednoduchých hradů. Zajímavou oblastí na kterou je nutno jistě též upozornit je oblast Rokycanska v Západních Čechách. Zde se nachází 7 jednoduchých hradních lokalit (graf 3 viz Přílohy).

Takovou zajímavostí se jeví fakt, že byly zjištěny v některých oblastech i více než jeden hrad v rámci katastru. Jistě nepřekvapí, že se jedná o oblasti Českolipska a Trutnovska. Tento fakt, jen dokládá neskutečnou koncentraci a časté použití těchto druhů dispozic v těchto oblastech, ať už díky přírodním geomorfologickým podmínkám na straně Českolipska nebo z důvodu vrcholně středověké kolonizace ve 13. století na straně Trutnovska. Jedná se o katastr Dřevčice, Heřmanice v Lužických Horách, Velký Vřešťov, Vlčice v okrese Trutnov. Dále takový případ máme v oblasti Karlovarska, katastr Bočov. Takovou opravdovou

specialitou jsou dokonce dva jednodílné hrady v jednom městě, konkrétně se jedná o Kutnou Horu. (graf 4 viz Přílohy).

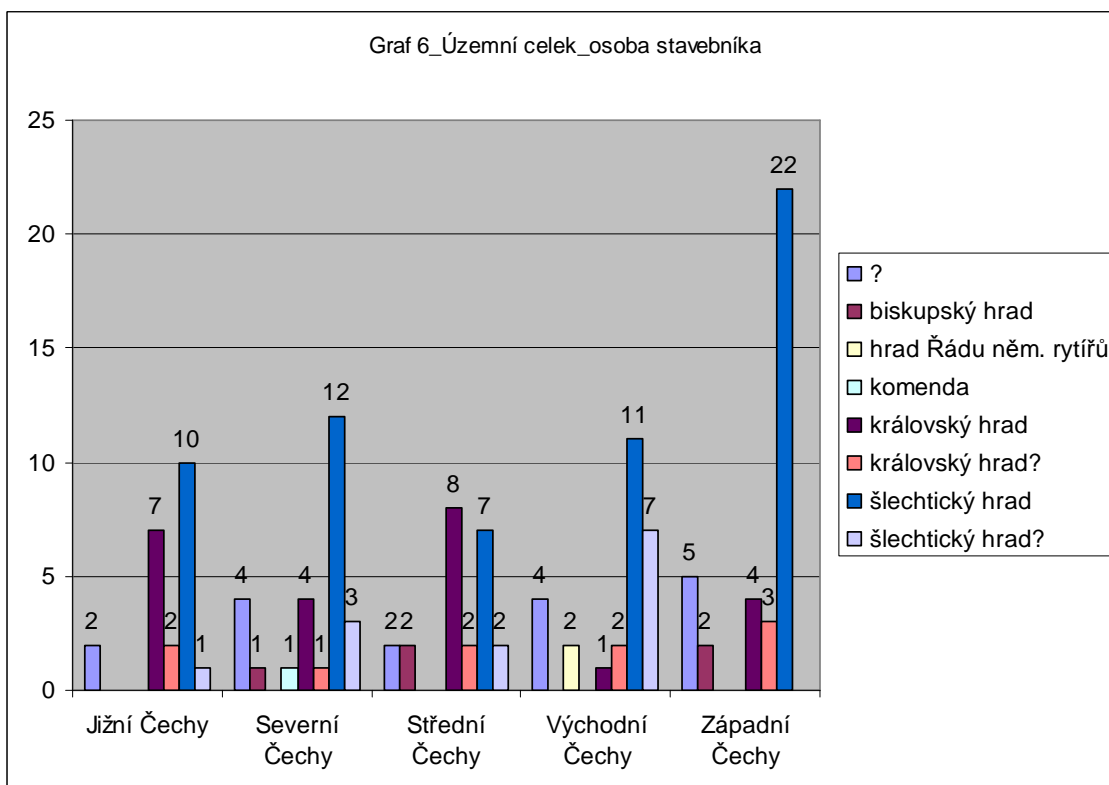
3.2 Osoba stavebníka jednodílných hradů

Dle získaných dat, jenž byly posléze ještě revidovány, byl zjištěn fakt, že jako *osoba stavebníka jednodílného hradu v Čechách převažuje šlechtic*. Pokud vynecháme šlechtické hrady s otazníkem mluvíme zde stále o skoro polovině objektů z celkového počtu jednodílných hradů (graf 5).

Na tomto převažujícím faktu nic nemění ani zdánlivě problematické objekty, které byly do daného korpusu zahrnuty, tj. jednodílné hrady ve své nejstarší fázi vývoje (viz kap. Hrad jako žijící organismus – jednodílné hrady ve své nejstarší fázi vývoje) a objekty na kvalitativní hranici mezi hradem a tvrzí (viz kap. Jednodílný hrad nebo tvrz?). Pokud si odmyslíme zmíněné objekty, stále zde pracujeme s převažujícím počtem okolo padesáti šlechtických jednodílných hradních areálů vůči třiceti čtyřem (i s otazníkem) královským hradům.

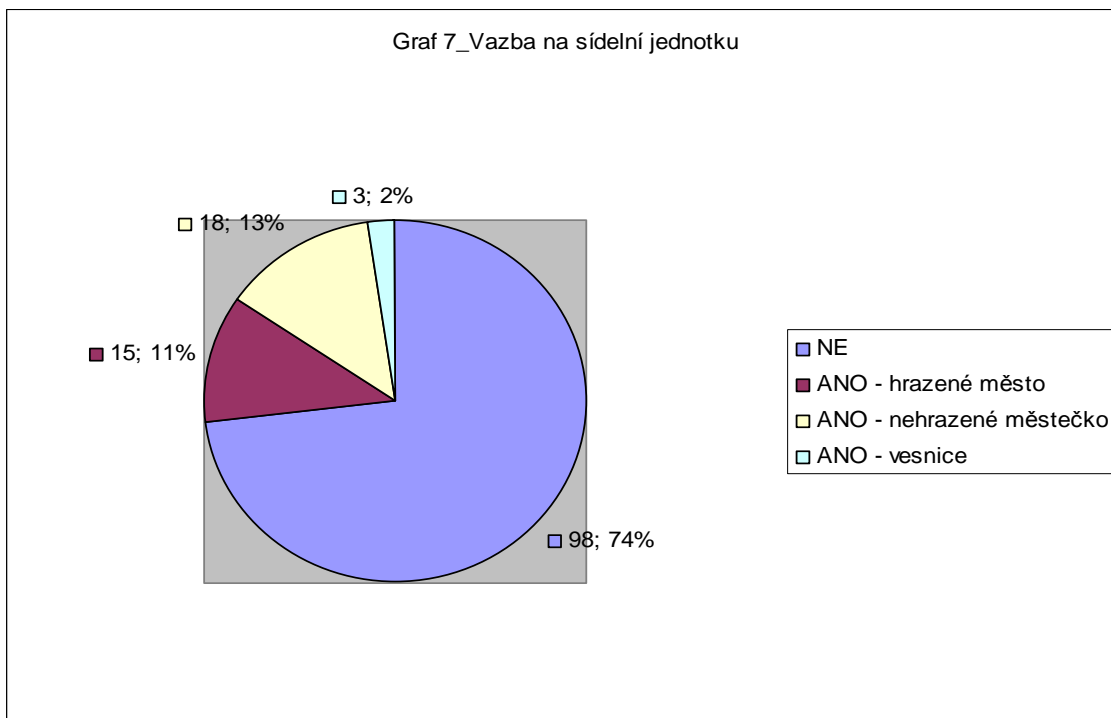
Pokud nahlédneme podrobněji do jednotlivých územních celků zjišťujeme, že převážná většina šlechtických jednodílných hradů se nachází v západních Čechách. V ostatních územních celcích jsou šlechtické hrady co do počtu téměř rovnoměrně rozloženy. Kde královské jednodílné hrady těsně tzv. vedou, tak tj. ve středních Čechách. V jižních Čechách šlechtickým hradům co do počtu značně sekundují (graf 6).

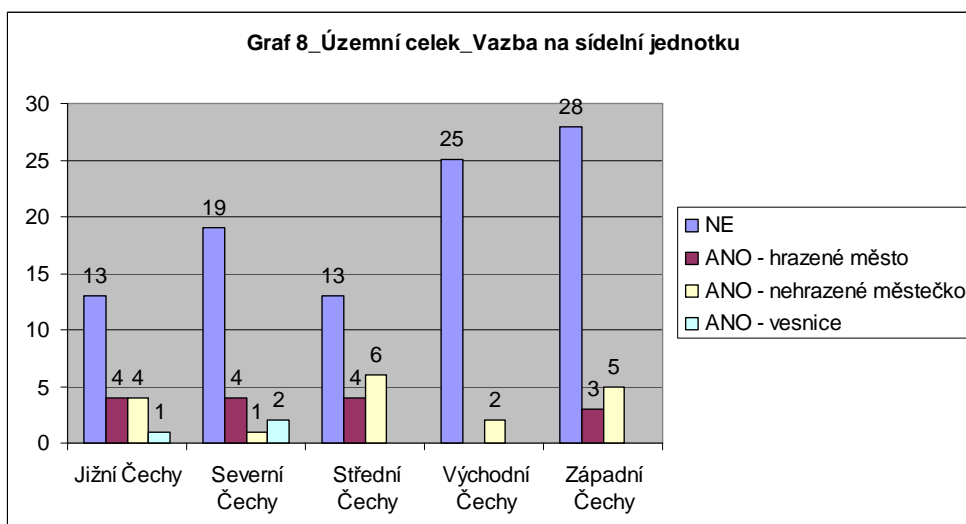
Zbytek korpusu doplňují z většiny hrady, u kterých je osoba stavebníka neznámá. Obraz dokreslují biskupské hrady, které je třeba také brát velmi na zřetel. Specifickými objekty jsou pak hradní areály Řádu německých rytířů, mezi kterými se nachází pro české prostředí ojedinělý typ komendy v Blatnu (viz kap. Jednodílný hrad - vesnice.).

3.3 Jednodílné hrady a jejich vazba na sídelní jednotku

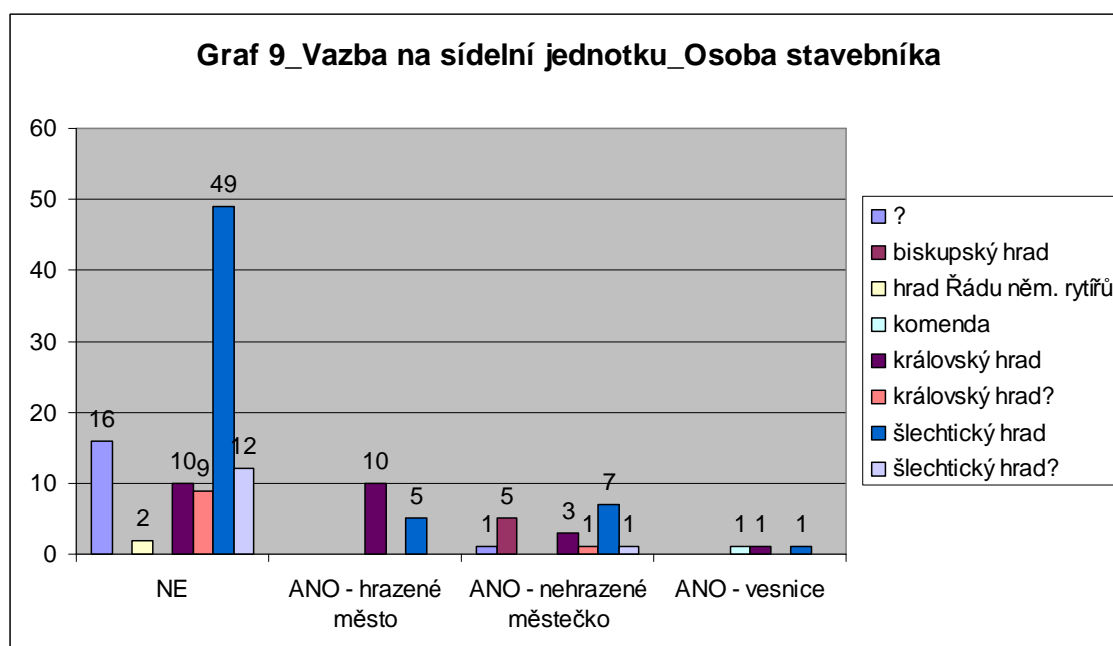
Bazálním neoddiskutovatelným faktem jest, že *vrcholně-pozdně středověké jednodílné hrady vznikaly v převážné většině (74 %) mimo vazbu na soudobé sídelní jednotky (graf 7).*

Tyto hrady se vyskytovaly poněkud nejvíce v prostoru západních a východních Čech. V rámci východních Čech je také zřetelně patrné, že jednodílné hradní areály s vazbou na sídelní jednotku se zde vyskytovaly opravdu mizivě. V rámci ostatních územních celků je situace hradů s vazbou na sídelní jednotku poměrně vyrovnaná. Nejmenší počet jednodílných hradů bez vazby na sídelní jednotku můžeme pozorovat shodně v jižních a středních Čechách. Střední Čechy mírně vyčnívají, co se týče počtu jednodílných hradních areálů s vazbou na soudobou sídelní jednotku (graf 8).

Další zjištění též graficky znázorněno souvisí s předešlou kapitolou zabývající se osobou stavebníka jednodílného hradu a také s jeho hlavním zjištěním. Jak už bylo zmíněno výše, osobou stavebníka jednodílného hradu dle zjištěných dat byl převážně šlechtic. Ten jej stavěl v markantní většině mimo vazbu na soudobou sídelní jednotku. Královské hrady převažovaly v rámci soudobé sídelní jednotky – hrazeného města. V rámci nehrazeného městečka do statistik promlouvají i biskupské hrady (graf 9).

3.3.1 Jednodílné hrady bez vazby na sídelní jednotku

3.3.1.1 Královské hrady

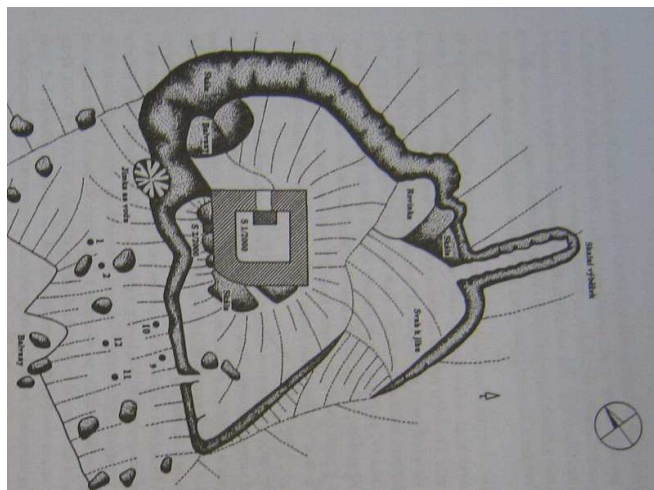
3.3.1.1.1 Tzv. horské hrádky

Na pomezí zejména v oblasti Šumavy bylo využito geomorfologicky výhodných podmínek, kdy na horských hřebenech byly panovníkem vystavěny jednodušší hradní dispozice, *tzv. horské hrádky*. Nacházely se i ve velmi výrazných geomorfologických polohách.

Jde o malé monofunkční většinou lehce opevněné objekty, jejichž hlavním úkolem byla vizuální kontrola většího území. Stálý pobyt

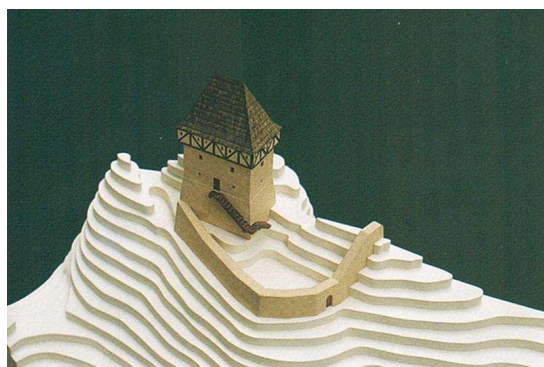
umožňovaly pouze nevelké posádce, které poskytovaly bezpečí pouze v případě drobné války či nenadálého přepadu. V této souvislosti je však nutno připomenout, že jednalo-li se o běžnou extrémní polohu, byla možnost velkého regulérního vojska velmi nepravděpodobná, ne-li přímo vyloučená. Nešlo tedy o mocenské opěrné body v pravém slova smyslu. Z naznačené funkce vyplývá i vazba těchto objektů kromě hranic zejména na dálkové cesty (Durdík 2004, 343). Jejich vazba na dálkové komunikace je v naprosté většině případů nepochybná (ke vztahu českých hradů ke komunikacím Durdík 1998b).

Asi nejvíce prozkoumanými horskými hrádky v oblasti Šumavy jsou hrad **Kunžvart** (okr. Prachatice) a **hrad na Stožecké skále** (okr. Prachatice). Prvně jmenovaný hrad je situovaný na nejvýchodnějším výběžku šumavské hory Strážný nad stejnojmennou obcí v nadmořské výšce 1032 m. Vznikl dle písemných a archeologických pramenů v 1. polovině 14. století. Od roku 1547 se uvádí jako pustý a ve své orlí poloze se pomalu začíná měnit v malebnou zřícenu. Byl postaven k ochraně vimperské větve Zlaté stezky. Plocha hradu tvořená skalním útvarem tvaru nepravidelného čtverhranného bloku byla dostatečně zajištěna strmými až svislými stěnami. Hlavním a nepochybně jediným zděným objektem hradu se stala obytná věž takřka čtverhranného půdorysu (o rozměrech 10, 5 x 10, 7m). Dochovala se do úrovně druhého patra. Zda byla původně ve své zděné části vyšší, nevíme. Ostatní plocha hradu nevykazuje jednoznačně interpretovatelné pozůstatky ani výraznějších terénních úprav, ani zástavby či opevnění. Dle naznačených souvislostí bylo dispoziční řešení hradu klasifikováno jako donjonová dispozice. Strážní účel Kunžvartu se ve složení nálezů prakticky nijak neprojevuje a toto se nevymyká z podoby známých menších nálezových souborů z českých hradů (Durdík – Kubů – Zavřel 2002, 139 - 141, 146, 159, 161 – 163, 168 – 169).

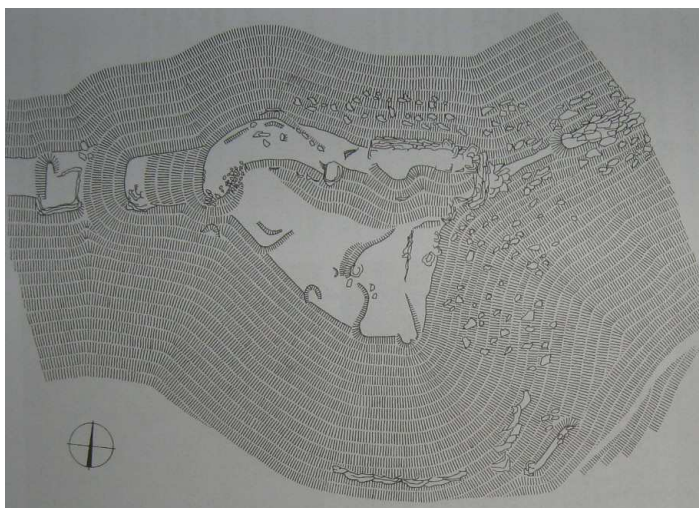
Obr. 1 Kunžvart (Durdík – Kubů – Zavřel 2002)

Hrad na Stožecké skále leží na strmém skalním žeburu u stejnojmenné obce v nadmořské výšce 973 m. Byl založen dle archeologických nálezů pravděpodobně v průběhu 1. poloviny 14. století. Archeologické nálezy dokládají jeho existenci do 15. století. V roce 1581 se na místě hradu uvádí již jen les Stožec. Zajišťoval prachatickou větev Zlaté stezky. Jednodílný hrad měl nepravidelně polookrouhlý půdorys. Celou jižní stranu hradu tvořila skalní stěna, která zde dokonale nahradila umělé opevnění. K této přírodní bariéře se přikládal hradní areál vymezený obloukovitě vedenou hradbou, z níž se zejména na severu a východě dochoval výrazný valovitý relikt. Hlavní stavbou byl v zadní části dispozice patrně objekt čtverhranného půdorysu (obytná věž?). (Durdík – Kubů – Zavřel 1998, 266 – 267, 269).

Obr. 2 Hrad na Stožecké skále – možná podoba (http://www.lipno-online.cz/gallery.php?akce=obrazek_ukaz&media_id=3193)

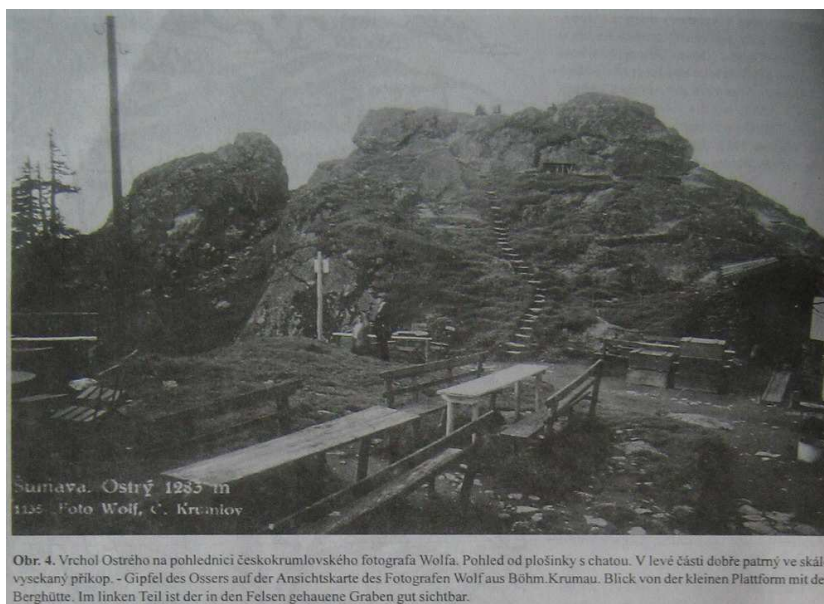
Mezi další objekty, které můžeme považovat za tzv. horské hrádky v oblasti Šumavy patří hrad **Hausberk** (okr. Český Krumlov) a **Ostrý** (okr. Klatovy). **Hausberk** leží na vrcholu Hradiště, či Hrad v nadmořské výšce 940 m n. m. mezi Perníkem a Želnavou. Z malého objektu se dochovala nepravidelná plošina o rozměrech 26 x 26 m. Jedinými relikty lemující nepravidelnou okrouhlou plošinku hradu jsou zbytky valu a příkop. Podoba zástavby je jinak neurčitelná. Na plošinku z obou stran navazoval skalnatý hřeben, po němž byla od západu vedena přístupová komunikace. Dle archeologických nálezů je jeho existence doložena ve 13. století. Vynikající poloha objektu umožňovala vizuální kontrolu horního toku Vltavy a svahů od hranice (Durdík 2003, 439).

Obr. 3 Hausberk (Durdík 2011, 31)

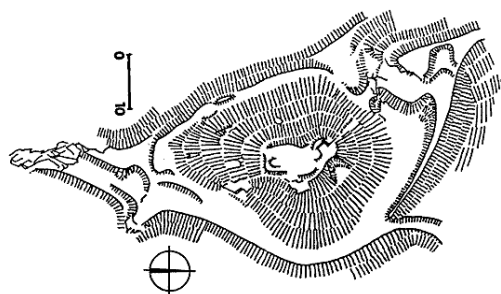
Hrad **Ostrý** je jeden z našich nejvýše položených hradů. Nacházel se na vrcholu Velký Ostrý v nadmořské výšce 1293 m n. m, jímž dnes prochází státní hranice. Plocha hradu v důsledku výrazných terénních zásahů při stavbě horské chaty na konci 19. století neobsahuje žádné zbytky staveb. Rekonstrukce jeho dispozičního řešení je tedy velmi komplikovaná. Jediným reliktem středověké situace je dnes pozůstatek příkopu, který přerušoval skalní hřbet, po němž se na plošinku přicházelo. Archeologické nálezy získané při povrchovém průzkumu J. Fröhliche dovolují jeho vznik položit na konec 13. století (Fröhlich 1996). Lidská aktivita je zde doložena pak zcela bezpečně v průběhu 14. století. Poté

hrad zanikl. Nejnověji se nabízí souvislost hradu ne ve spojení s královským využitím polohy, ale s ochranou majetku benediktinského kláštera Rott nad řekou Innem, který v roce 1279 získal od řezenského biskupa území v pohraničním lese mezi Ostrým, Javorem a Zwercheckem, jehož centrem byla osada Lam (Fröhlich 2008, 12).

Obr. 4 Vrchol Ostrý (Frohlich 1996)

Příkladem horského hrádku mimo území Šumavy je krušnohorský **hrad u Brandova** (okr. Most). Objekt leží na skalnaté ostrožně vymezené soutokem dvou potoků, zvané Raubschloss či Loupežnická skála. Byl založen dle archeologických dokladů v 2. polovině 13. století. Zanikl požárem na přelomu 13. a 14. století. Vzhledem k absenci písemných pramenů o hradě, jehož přesné jméno neznáme, jsme odkázáni právě na hmotné prameny. Vzhledem k jeho umístění v těsné blízkosti zemských hranic je pravděpodobné, že vznikl z podnětu českého panovníka za účelem strážního bodu s vazbou na dálkovou komunikaci spojující České země se Saskem. Zástavba hradu byla dřevěná. V severním čele dispozice se nachází nejvýraznější malý objekt (1, 2 x 0, 8 m) pravoúhlého půdorysu zahloubený do skály (Anderle – Černá – Kirsche 1993, 125 - 129).

Obr. 5 hrad u Brandova (Durdík 2009, 175)

Dalším strážním objektem charakteru horského hrádku v krušnohorské oblasti byl malý hrad zvaný „**Neuhaus**“ (okr. Sokolov) (nazýván tak roku 1370) nacházející se na vrcholu kopce Hradiště (dříve Hausberg) (715, 8 m n m.) severně nad městem Kraslice. Královský hrad byl založen na ochranu erfurtské zemské stezky vedoucí do Saska. S hradem se spojuje zmínka (falzum z 15. století) z roku 1272. Není to ovšem doloženo archeologickými doklady. Nejstarší dosavadní nálezy pocházejí ze 14. století. Zpustl od 2. poloviny 16. století (Kuča 1998, 161 – 162). Dle průzkumu P. Hereita byl oválného půdorysu o velmi malých rozměrech 14 x 7 m. Jižně pod prostorem tohoto velmi malého objektu se nachází kruhová bašta, na kterou navazuje úsek zdiva (Hereit 1992).

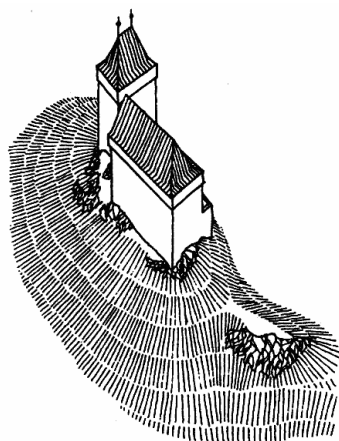

Obr. 6 „Neuhaus“ skalisko horského hrádku s jeskyní pod ním

(<http://www.hrady.cz/index.php?OID=465>)

3.3.1.1.2 Příklady jednodílných královských hradů

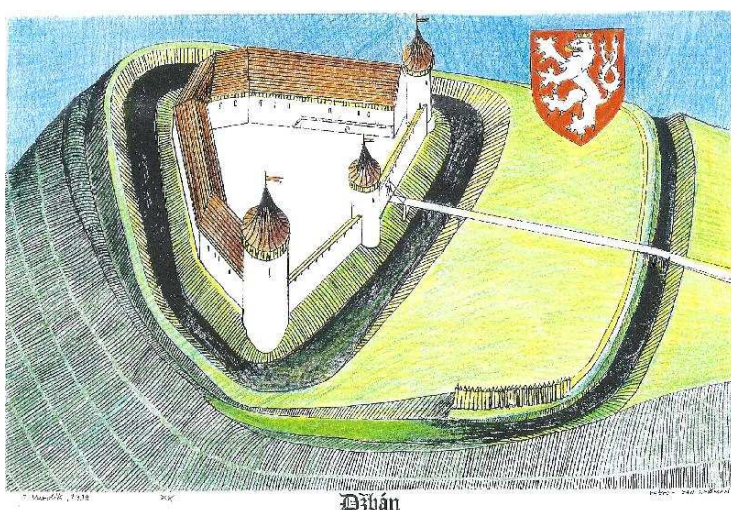
Velmi specifickým, můžeme říci přímo monofunkčním objektem je hrad **Jenčov** (okr. Kladno). Nachází se na skalce obtékané meandrem potoka Vůznice severně od Nižbora. Archeologické nálezy dokládají jeho existenci na počátku 14. století. Kdy však přímo vznikl, není zřejmé. Hrad tvořily pouze dvě zděné stavby. Jedná se patrně o nejmenší český královský hrad Vrchol skalky zaujala malá obdélná obytná věž, pod níž stál dvoj či trojprostorový plochostropý palác. Dle situování objektu se lze domnívat, že se jedná o hrad vyloženě tzv. lovecký, kde se mohl panovník plně regenerovat (Durdík 2009, 224 – 225). Archeologický výzkum v roce 2008 zjistil v přední místnosti paláce v jeho jihovýchodní stěně doposud neznámé okénko se šikmými špaletami a strmě stoupajícím parapetem, zcela analogické dochovanému okénku v severovýchodní stěně. Další zjištěná nálezová situace během výzkumu odpovídá představám o krátké době života hradu a jeho epizodickém využívání. Nalezeny byly početné zlomky cihel, odpovídající cihlám užitým při stavbě hradu Nižbor, k němuž Jenčov zřejmě příslušel (založen již v 2. polovině 13. století?) (Durdík 2011a, 45).

Obr. 7 Jenčov – rekonstrukce (Durdík 2009, 225)

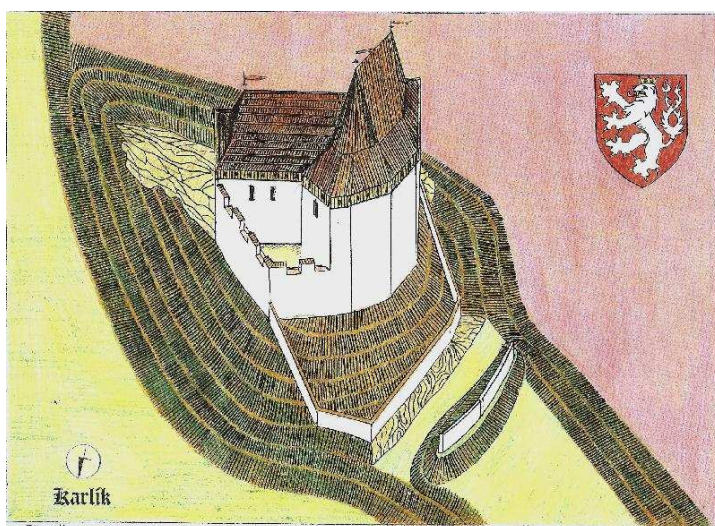
Jinou stranu mince, co rozměrů a významnosti se týče je nejsevernější hrad přemyslovského loveckého hvozdu **Džbán** (okr. Rakovník). Jeho zříceniny nalezneme na ostrožně nad soutěskou zvanou

Ve vratech, kterou nad Mutějovicemi opukovým masivem Džbánu procházela cesta spojující středočeskou oblast přemyslovského loveckého hvozdu se severočeským Lounskem. V 19. a na počátku 20. století byla část obvodu hradu bohužel těžce postižena lámáním opuky. Hrad byl založen dle archeologických nálezů v posledních dvou desetiletích 1. poloviny 13. století a zanikl již v průběhu 2. poloviny téhož věku. Příčinou jeho opuštění se nespíše staly závažné poruchy v opukovém podloží způsobené vylámaním obrovského okružního příkopu, které se projevily zejména dvěma prasklinami procházejícími celým hradním areálem. V podstatě nepravidelně trojúhelný obvod jednodílné dispozice, kromě čelní strany, kde situace není zcela jasná, lemovala dlouhá palácová křídla, která obsahovala značný počet místností. Před severozápadní křídlo vystupoval polygonální závěr kaple. Čelo hradu, bohužel dnes zcela zaniklé zpevňovaly tři okrouhlé věže. Dodnes se zachovala pouze věž severní, jenž byla spolu s věží prostřední interpretována jako flankovací. Džbán představuje první doklad typového míšení (hradu s obvodovou zástavbou se zásadami francouzského kastelu) (Durdík – Sušický 2000, 22 – 24; Durdík - www.ebidat.de – Džbán, cit. 24. 1. 2012).

Obr. 8 Džbán – rekonstrukce dle T. Durdíka (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=136>)

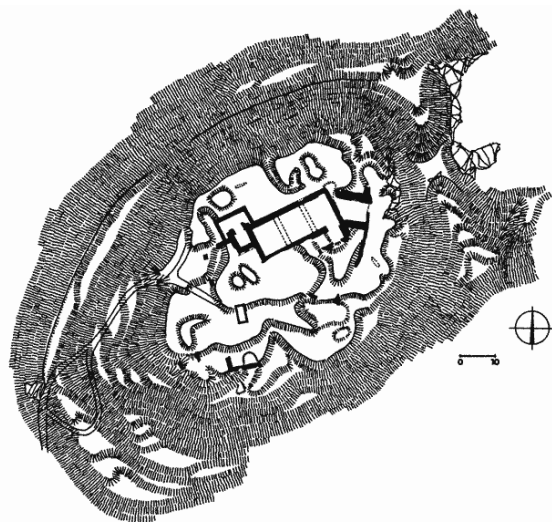
V středočeské oblasti je třeba jistě ještě zmínit hrad **Karlík** (okr. Beroun). Nalezneme jej na příkrém ostrožnovitém výběžku v Karlickém údolí severně od stejnojmenné obce. Vznikl dle naznačení písemných pramenů a sídelně geografických souvislostí snad někdy ve 2. polovině 14. století. Je nutno předpokládat, že brzy zanikl. V 16. století se připomíná již jen jeho jméno. Dispozice má nepravidelný kapkovitý půdorys. V přední části, jež má polygonálně utvářené čelo, byly zjištěny pozůstatky stavby nepravidelného půdorysu kopírující polygonální čelo dispozice (obytná věž?). Další stavba byla zjištěna při jihozápadní straně (Durdík 2008, 221 – 230). P. Bolina a T. Klimek se domnívají, že hrad mohl souviset s průběhem dálkové cesty z Prahy na Řevnice a Dobříš (Durdík 2011, 49 - 50).

Obr. 9 Karlík – rekonstrukce dle T. Durdíka (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=858>)

Specifickým hradem jest **Nový Hrad u Kunratic** nacházející se dnes v katastru Prahy 4 – Kunraticích na ostrožně obtékané Kunratickým potokem. Nicméně v době svého založení, tj. v 1. čtvrtině 15. století vznikl mimo tehdejší středověkou Prahu se záměrem krále Václava IV. „uklidit se“ mimo tehdejší nervózní prostředí dané silícím husitským hnutím. Husitskými vojsky byl roku 1421 dobyt a následně vypálen. Severovýchodně od hradu se nachází unikátně dochovaný oblévací tábor. Jednodílný hrad měl pětiboký půdorys. Ze zástavby hradu byl zjištěn

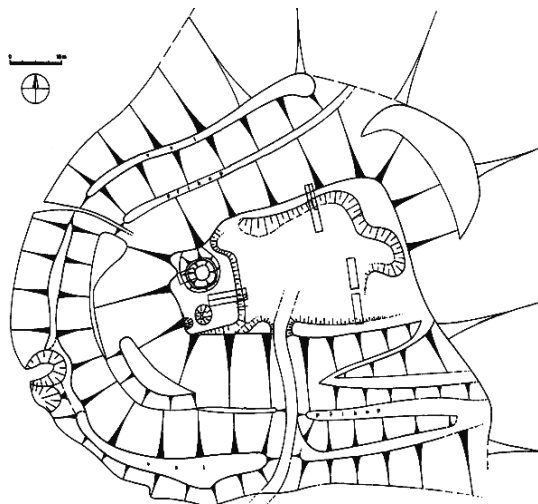
hlavní obdélný věžovitý palác o třech místnostech v přízemí (zřejmě i v dalších patrech). Ostatní budovy okolo nádvoří se dochovaly pouze v nepatrných zbytcích. Od 19. století byla jeho plocha značně destruována, a to až do dnes, kdy přes areál hradu vede s nepochopením trasa běžeckého závodu Velká Kunratická. (Durdík 2009, 40, 389 – 390).

Obr. 10 Nový Hrad u Kunratic (Durdík 2009, 389)

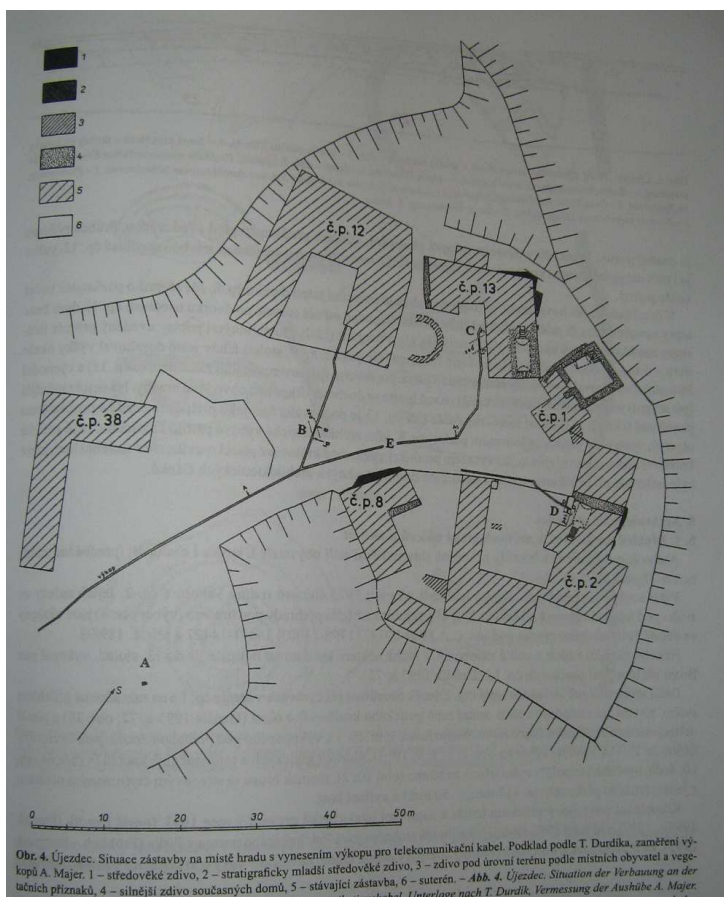
Hrad neznámého původního jména dnes označovaný jako **Hlavačov u Chocně** (okr. Ústí nad Orlicí) pravděpodobně královského založení leží na terénní hraně táhlého pískovcového hřebene nad levým břehem Tiché Orlice v sousedství města Choceň. Vznikl dle archeologických nálezů okolo přelomu 1. a 2. poloviny 13. století. Jednodílnou dispozici lichoběžného půdorysu formovaly dvě stavební fáze. Druhá stavební fáze započala koncem 13. století. Přímým podnětem mohl být nejspíše archeologicky doložený požár. K zániku dalším požárem pak došlo v průběhu 1. poloviny následujícího století. Pravděpodobně můžeme tuto událost dát do souvislosti s vojenskou akcí Karla IV. v roce 1338. Dle závěrů archeologického výzkumu, který nepotvrdil původní předpoklad existence na maltu zděné kamenné obvodové fortifikace, koketuje T. Durdík s interpretací, především v souvislosti s druhou fází hradu (pro spolehlivější bližší klasifikaci první fáze stále nemáme k dispozici dostatek informací), že se mohlo jednat o

hrad tzv. přechodného typu. Vzhledem k dataci druhé fáze bychom hovořili o nejmladší aplikaci hradu přechodného typu v Čechách (Durdík 2007, 183 – 188).

Obr. 11 Hlavačov u Chocně (Durdík 2007, 185)

Královský hrad **Újezdec** (okr. Písek) stával na nevýrazném staveništi nad levým břehem řeky Vltavy v katastrálním území Újezd. Zaujal nepříliš dramatický záhyb hrany říční terasy, oproti Vltavě převýšený o 40 m. Vznikl dle archeologických nálezů a fragmentů ostění kružbového okna v průběhu 2. poloviny 13. století. Zřejmě jednodílný hrad měl oválný půdorys. Plocha hradu byla bohužel poznamenána četnými novověkými zásahy a pohlcena obytnými domy. V čele hradu se zachoval amorfní fragment zdiva. Severozápadně od něj stávala dnes beze stopy mohutná okrouhlá věž (bergfrit?), jejíž vnitřní prostor dle geofyzikálního měření mohl být čtvercový. Na severní a východní straně hradu se dochoval fragment obvodové hradby. Na nejchráněnějším místě nad řekou k němu přiléhal rozměrný palác. Mezi věží a palácem byl zjištěn další objekt. Dispoziční řešení hradu bylo na základě i nověji zjištěných faktů klasifikováno jako hrad s obvodovou zástavbou v jednodušší variantě. Funkčně se jednalo pravděpodobně o hrad kontrolující vodní cestu. Od roku 1491, kdy hrad změnil majitele, již nesloužil jako rezidenční objekt a nezadržitelně pustl (Durdík – Fröhlich 2006, 337 – 340, 342, 345).

Obr. 12 Újezdec (Durdík – Frohlich – 2006)

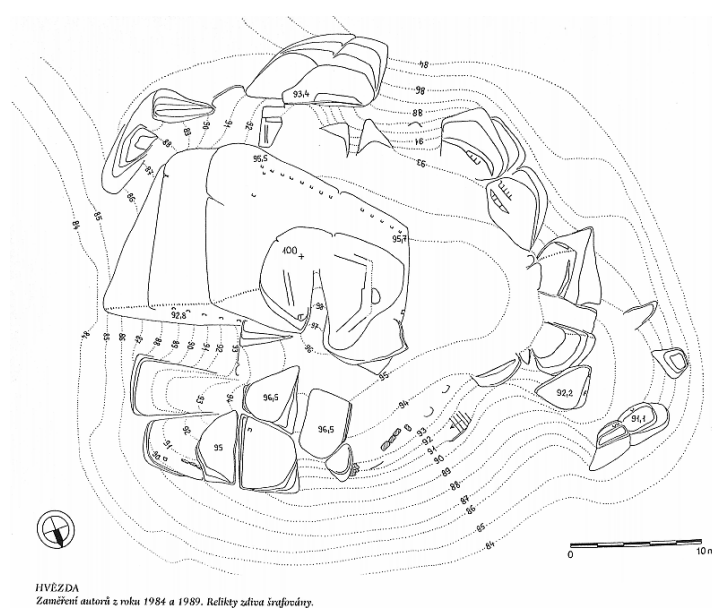
3.3.1.2 Šlechtické hrady

3.3.1.2.1 Jednodílné hrady na Českolipsku

Oblast Českolipska je velmi specifická. Na relativně malém prostoru se koncentruje počet hradních reliktnů blížící se padesátce (Gabriel – Panáček 2000, 9), z toho 9 jich je jednodílných. Jedná se o největší koncentraci hradních areálů v Čechách. Největší kumulace jednodílných hradních areálů se nachází v oblasti tzv. Horního území novozámeckého panství (studie k této oblasti Gabriel – Panáček 1991; 1993a; 1994). Jedná se o hrady **Hrad u Hvězdy**, **Hrad u Loubí**, **Chudý hrádek a Milčany**.

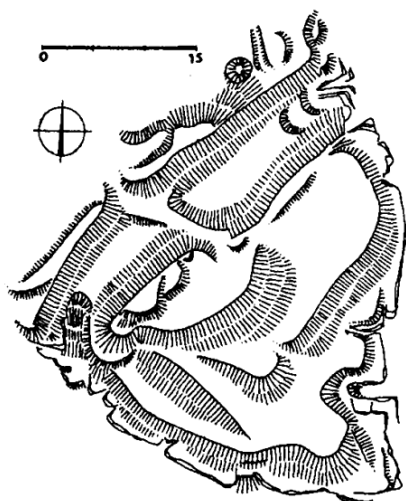
Hrad u Hvězdy nalezneme na pískovcové ostrožně u osady Hvězda. Tento hrad je spojovaný dle posledního bádání s historickým Frýdlantem byl založen v průběhu 13. století. Funkci sídla pánů

z Frýdlantu plnil nejdéle do druhého desetiletí 14. století, poté byl opuštěn (Gabriel – Panáček 1994, 46 – 47). Dle zjištěných skutečností se jednalo o velmi specifickou dispozici. Její specifičnost utvrzují draže, které vymezují ne zcela pravidelný hexagonální půdorys na centrální skále. Vzhledem k umístění se lze domnívat, že jsou pozůstatkem věže velmi neobvyklého půdorysu. Polygonální věže jsou v Čechách velkou vzácností (Gabriel – Panáček 1993a, 23).

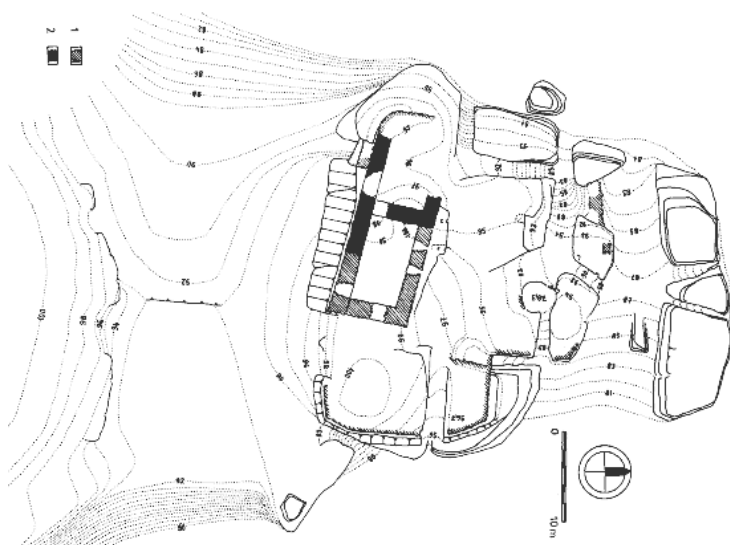
Obr. 13 Hrad u Hvězdy (Gabriel – Panáček 1993a)

Hrad u Loubí se nacházel na pískovcové ostrožně severovýchodně od Loubí. Jeho existence byla doložena dle dosavadních archeologických nálezů ve 2. polovině 13. století, s možným přesahem do počátku století následujícího (Gabriel – Panáček 2000, 102). Historii objektu jinak vůbec neznáme. Nicméně z hlediska geografických souvislostí, je v této kapitole jmenován. Nabízí se otázka, jestli spojovat vznik hradu pouze se šlechtickým založením. O okolí se předpokládá, že původně náleželo ke královskému majetku, nejspíše k okruhu hradu Bezdězu, takže tu mohlo existovat sídlo královského mana nebo drobný samostatný statek. Dispoziční řešení nelze dle dosavadních vědomostí určit. Na ploše jednodílné dispozice tvaru rovnostranného trojúhelníka nejsou patrné relikty staveb (Randus 1991, 343 – 344).

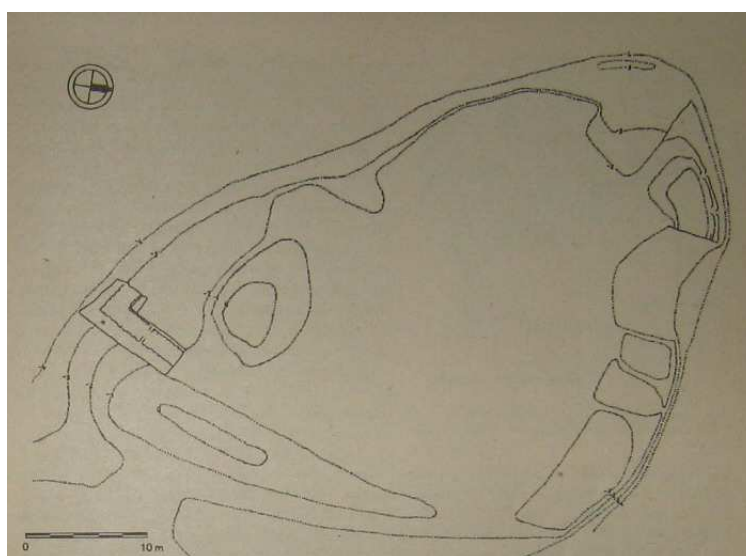
Obr. 14 Hrad u Loubí (Durdík 2009, 179)

Zříceniny **Chudého hrádku** se nachází na ostrožně nad soutokem Dolského a bezejmenného potoka u Dřevčic. Tento šlechtický hrad byl založen v období poslední třetiny 14. století. Po roce 1532, kdy došlo ke změně majitele a hrad byl připojen k rybnovskému panství, ztratil rezidenční funkci a spustl (Gabriel – Panáček 1994, 49). Vnitřní zástavba hradu přiléhající k obvodové hradbě zabírala jižní a východní stranu. Jeho dispoziční řešení není zcela jasné. Dle naznačených souvislostí lze snad hovořit v jeho starší fázi o hradu s plášťovou zdí. I v mladší fázi hradu lze pravděpodobně hovořit o jednodílné dispozici, jelikož plocha mezi jádrem a fortifikacemi nebyla dle negativních archeologických dokladů jako předhradí pravděpodobně využívána (Gabriel – Panáček 1993a, 12 – 15, zde označen jako lokalita 03 Dřevčice).

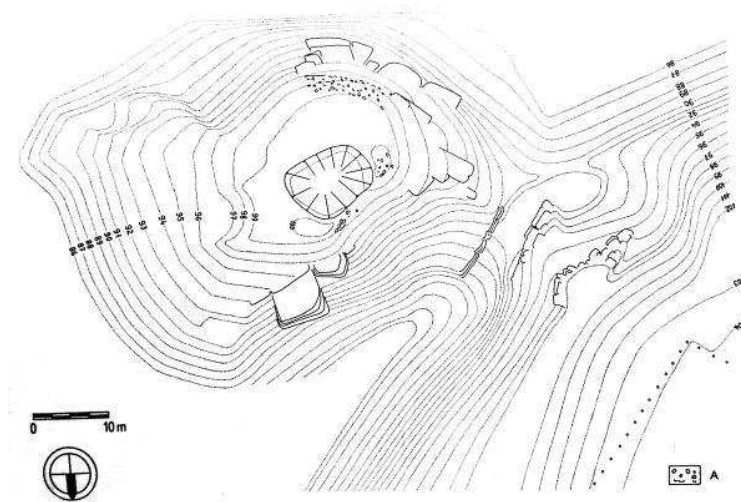
Obr. 15 Chudý hrádek (Gabriel – Panáček 1993a)

Hrad **Milčany** se nachází na nevýrazné pískovcové kupě v bažinatém terénu Bobřího potoka u Holan. Archeologické nálezy dokládají jeho existenci od 4. čtvrtiny 14. století hlouběji do průběhu 15. století. (Gabriel – Panáček 1994, 46, 48 – 49). Dispozice trojúhelního půdorysu lze v současné situaci jen obtížně rekonstruovat z důvodu těžby pískovce na ploše hradu. Jakákoli interpretace je spíše v hypotetické rovině (hrad s plášťovou zdí?) (Gabriel – Panáček 1993a, 16, zde označen jako lokalita 04 Holany).

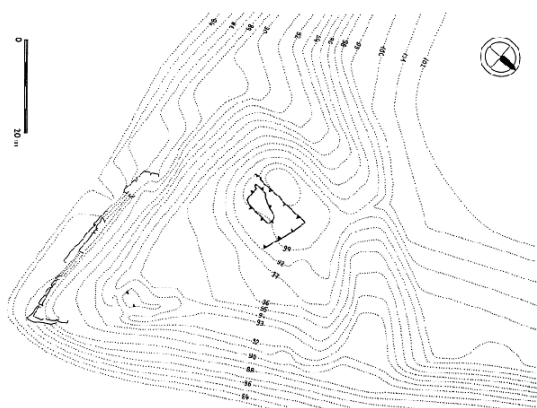
Obr. 16 Milčany (Gabriel – Panáček 1993a)

Nyní se dostáváme k ostatním hradům nacházejícím se v českolipském okrese. **Hrad u Kluku** se nachází na svahové pseudokupě u osady Kluk u Dražejova. Existence hradu byl doložena dle archeologických nálezů ve 2. polovině 13. století. Dispoziční řešení není z terénní situace zcela jasné. Relikty na ploše hradu se projevují jednak jako deprese, jednak v podobě destrukcí. Destrukce lemující část obvodu hradu byly interpretovány jako obvodová hradba. Nejvýraznější deprese byla interpretována jako podsklepení objektu, který přiléhal k obvodové hradbě. Náleží pravděpodobně mezi šlechtické ostrožné hrady na pískovci, i když ne úplně mezi jeho typické představitele (Gabriel – Panáček 1993b, 329, 331, 333).

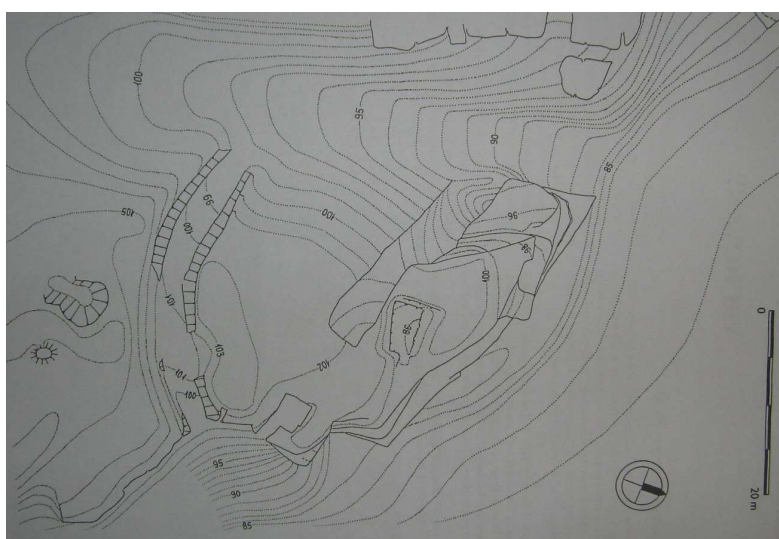
Obr. 17 Hrad u Kluku (Gabriel – Panáček 1993b)

Hrad **Křída** detekujeme u stejnojmenné, nedávno zaniklé vsi, v bývalém vojenském prostoru Ralsko. Lokalita je datována J. Waldhauserem na základě šestnácti fragmentů keramiky do 14. století s možným počátkem v závěru století předcházejícího (Gabriel – Panáček 2000, 91). Jeho dispoziční řešení je nejasné. Nejvýraznějším reliktem zástavby je okosené ostění. Indikuje, že tato jednodílná dispozice pravděpodobně patří mezi větší hrady ostrožného typu (Gabriel – Panáček 1997, 52).

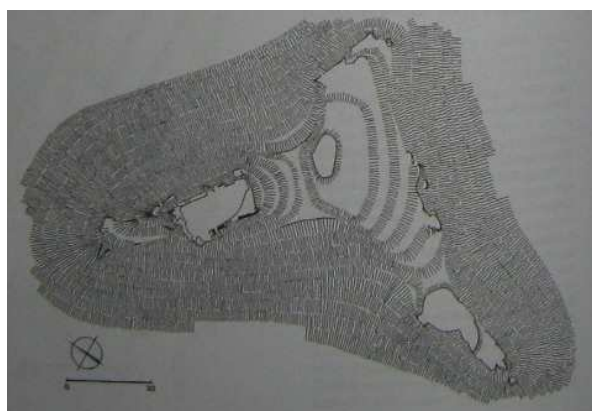
Obr. 18 Křída (Gabriel – Panáček 1997)

Hrad u Velenic nejasného založení (z geografického hlediska zařazen do této kapitoly) se nachází na ostrožně tvořené pískovcovým skalním útvarem nad pravým břehem Svitavského potoka u Velenic. Dle nepočtených archeologických nálezů je doložen v periodě od sklonku 13. do poloviny 14. století. Na ploše lichoběžné dispozice bylo možno rozeznat pouze jeden objekt, který však mohl být i jedinou stavbou hradu. Projevuje se podvalím zasekaným do skály. Byl postaven ze dřeva. Patrně by se mohlo jednat o věž. Interpretace objektu naznačuje, že by Hrad u Velenic mohl být ostrožným hradem s obytnou věží na pískovci, s kterým se na českolipsku setkáváme často (Gabriel - Panáček 2000, 144 – 145 – zde označován jako Velenice 02).

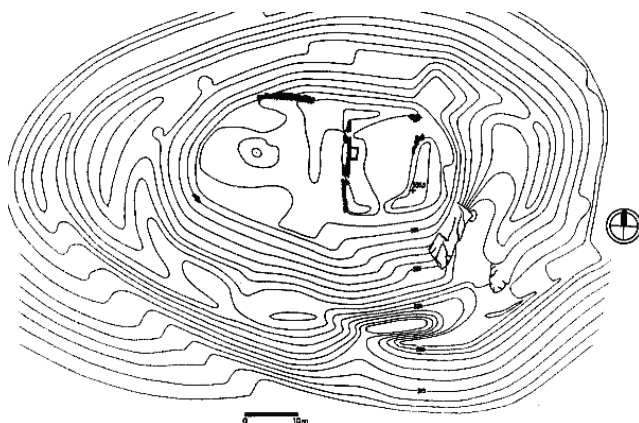
Obr. 19 Hrad u Velenic (Gabriel – Panáček 2000, 145)

Zaniklý hrad „**Zámecký Vrch**“ nalezneme na výrazné vysoké kupě u Heřmanic. Vrchol Zámeckého vrchu se rozbíhá do tří ostrožen, přičemž severozápadní se stala staveništěm nevelkého jednodílného hradu. Vzhledem k absenci písemných pramenů a negativních výsledků dosavadních povrchových sběrů nelze určit dobu existence hradu. O tomto hradu tedy víme ještě mnohem méně než o hradu u Velenic. Zjištěné stopy stavební aktivity dovolují svými rozměry uvažovat o jediné budově na ploše dispozice (Gabriel – Panáček 1998, 94 – 95).

Obr. 20 „Zámecký vrch“ (Durdík 2009, 618)

Zříceniny hradu **Falkenburk** se nachází na výrazné čedičové kupě mezi Petrovicemi, Hartmanicemi a Kněžicemi. Byl založen v 1. čtvrtině 15. století. Po požáru v roce 1437 byl stržen. K roku 1454 se poprvé připomíná jako pustý. Relikty na ploše jednodílné oválné dispozice jsou velmi špatně zachovány z důvodu vojenských zemních prací. Na východní straně dispozice byla zaznamenány relikty nepravidelného obdélníkového půdorysu. Na západní straně se nachází nepravidelně tvarovaná deprese (cisterna?), jejíž interpretace je pravděpodobně možná pouze díky archeologickému výzkumu (Gabriel – Panáček 1998, 76 – 77).

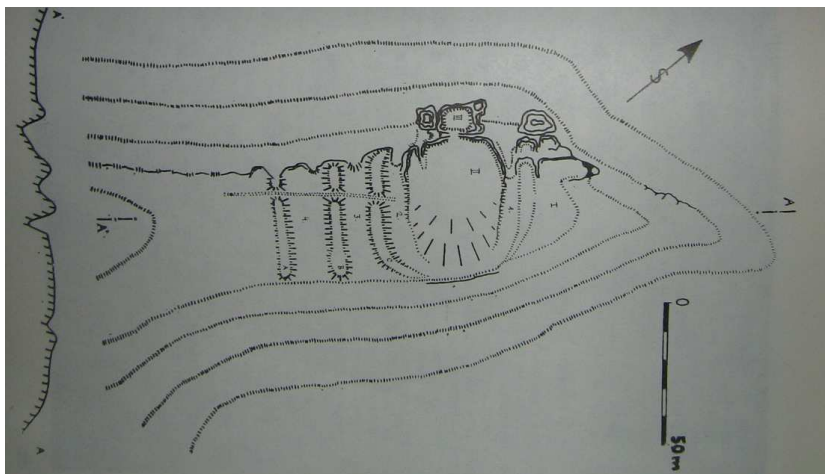

Obr. 21 Falkenburk (Gabriel – Panáček 1998)

3.3.1.2 Trutnovsko vs. Strašicko

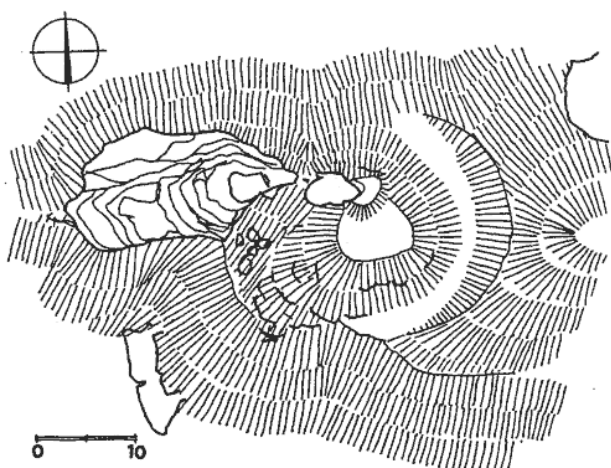
Největší počet jednodílných dispozic v oblasti Královehradeckého kraje se nachází v okrese Trutnov (problematice sídel v této oblasti se věnuje prvně V. Wolf – Wolf 1977; později již hovoří o tzv. kolonizačních provizoriích – Wolf 1998; naposledy se problematikou zabývá Jansa 2004). Kolonizace oblasti Trutnovska se točí hlavně kolem rodu Švábeniců (více ke kolonizaci oblasti tímto rodem Vohryzek 2006). Mezi jednodílné hrady založené tímto rodem patří hrad **Rechenburk**, hrad u **Horních Vlčic** a snad i **Radvanice**.

Hrad **Rechenburk** byl založen ve 2. polovině 13. století příchozím rodem Švábeniců. Nacházel se na skalnatém ostrohu vybíhajícím ze Zámeckého vrchu u Libče. Dispozice téměř kruhovitěho půdorysu vznikla jako opěrný bod „švábenické“ kolonizace v oblasti Trutnovska. Tento rod zde působil do přelomu 13. a 14. století. V této době tím také tím pádem hrad ztratil smysl a byl ponechán svému osudu. Celková stavební situace lokality zajištěné trojnásobnou fortifikací dosvědčuje, že Švábenicové považovali toto místo za důležitý bod v obranném systému své državy. Na vlastní ploše hradu byly zjištěny kamenné destrukce, které byly interpretovány jako kamenná podezdívka objektu snad věžovitého charakteru (Wolf 1983, 252, 258 – 259).

Obr. 22 Rechenburk (Wolf 1983)

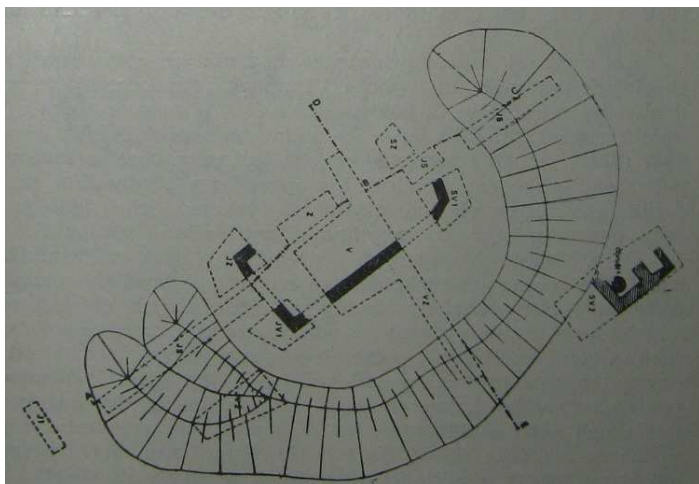
Hrad u Horních Vlčic se nacházel ve skalním hřebenu u Horní Vlčice. Byl založen pravděpodobně také jako Rechenburk rodem Švábeniců, a to za stejným účelem, tj. jako opěrný bod kolonizace oblasti Trutnovska a zanikl spolu s jejich ústupem z oblasti. Byl situován na dvou slepencových skalních útvarech, které kdysi byly nepochybně využity jako věžovité stavení (Sigl 1983, 639 – 642).

Obr. 23 Hrad u Horních Vlčic (Durdík 2009, 176)

Hrad **Radvanice** se rozkládal v poloze Zámecký vrch nebo U starého zámku na bočním hřebeni Jestřábích hor západně od Radvanic. Vznikl ve 2. polovině 13. století nejspíše též jako opěrný bod kolonizace oblasti Trutnovska. Ovšem rozcházejí se již názory v tom, kdo jej založil.

A. Hejna rozebírá stáří vesnic z okolí, hrad na trase tzv. svídnické stezky nemůže spojit se Švábenickými a připisuje ho tedy majitelům vízemburského či stárkovského panství, příslušníkům erbu třmene. S tímto názorem souhlasí Z. Lochman a Z. Fišera. Oproti nim stojí V. Wolf, který hrad považuje za švábenický, měl chránit jejich državy na hranicích oblasti erbu třmene. I když je pravdě asi bližší názor Hejny, ve prospěch Wolfa mluví jistá podobnost objektu s některými švábenickými fortifikacemi. Vlastní plochu hradu oválného půdorysu z větší části vyplňovala rozměrná obdélná dřevěná stavba na kamenné podezdívce. V severní části u vnější paty valu byly odkryty základy dvouprostorové stavby s ohništěm nejasného vztahu k hradu (Vohryzek 2006, 26 - 27).

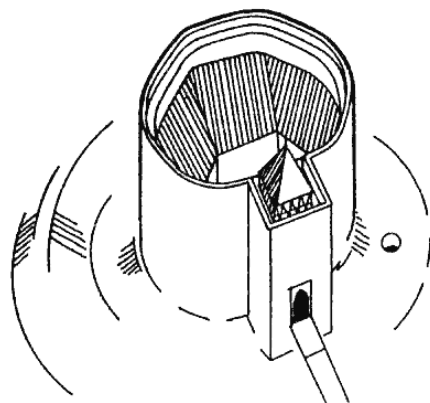
Obr. 24 Radvanice (Hejna 1981, 21)

Vývoj hradů v oblasti **Strašicka** se zdá mnohem komplikovanější. Oblast tohoto mikroregionu je pojímána nejen jako kotlina v bezprostředním okolí Strašic, která je vymezena hřebenem Brd, ale je třeba počítat také poměrně velké území odtud na sever v rozsahu, jakého dosáhlo ve svém vrcholu strašické panství Rožmberků. Zlomkovité písemné prameny neumožňují v celistvosti rekonstruovat dějiny Strašicka v době před příchodem Rožmberků. Na pozadí izolovaných údajů lze mít za to, že v původně zeměpanské državě se uplatňovaly zájmy klášterů a šlechty. Pozornost k tomuto kraji jistě poutal výskyt železné rudy. Další

prvek, který působil na vývoj Strašicka, byla dálková cesta z Prahy do Norimberku a Řezna procházející jeho severní částí. Počátek rožmberského pronikání do západních Čech je spojen s dobou ústupu krále Jana Lucemburského z vnitřní české politiky ve druhé polovině dvacátých let 14. století. Postupně byl ovládnut provoz zemské stezky z Německa přes Plzeň do Prahy a kolem ní vybudována enkláva rožmberské moci.

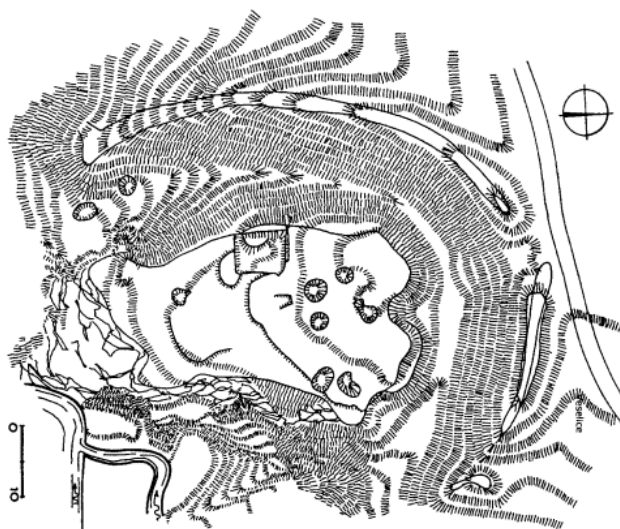
Nesporně lokalizovanými hrady v oblasti jsou **Strašice**, tzv. **Vimberk**, **Vydřiduch**, **hrad na Radči** a nedostavěný hrad na Babské skále (vše okr. Rokycany).

Asi nejvíce poznaným hradem jsou **Strašice**, nacházející se dnes v osídlené oblasti ve stejnojmenné obci, přesněji ve čtvrti zvané Dvůr dle bývalého režijního dvora, který se nacházel v těsném sousedství hradu. Zbytky hradu jsou obsaženy v prostoru dnešní fary. Vlastní středověké městečko (dnes část zvaná Ves) se nacházelo západně od hradu. V rámci rožmberské državy je doložen do 1. poloviny 14. století. Není ovšem vyloučeno, že místo, kde se nacházel strašický hrad, bylo pro výstavbu opevněného sídla místem tradičním ještě dávno před příchodem Rožmberků. Hrad sloužil jako správní středisko strašického panství a vystupoval jako sídlo rožmberského purkrabí. Areál hradu vytvářel ovál, z něhož vystupoval předsazený, snad původně věžovitý objekt. Ze zachovaných pozůstatků se zdá, že objekt náležel k hradům s plášťovou zdí. Pravděpodobně se jedná o jediného zástupce tohoto dispozičního řešení v Západních Čechách. Byť přeživší vojenskou akci Karla IV. v roce 1352, po ztrátě správní funkce byl osud hradu pomalu ale jistě zpečetěn. K roku 1478 je uváděn jako pustý (Anderle – Švábek 1989, 112, 114).

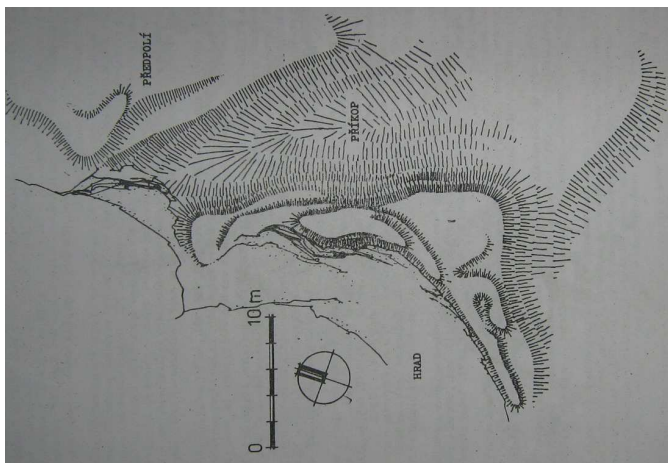
Obr. 25 Strašice – rekonstrukce (Anderle – Švábek 1989)

V bezprostřední blízkosti Strašic se nachází Hrad **tzv. Vimberk (či Melmatěj)**. Objekt byl vybudován ve vojensky výhodné poloze v nejužším místě údolí, kterým odedávna vede přístupová cesta ke Strašicím ze západu. Stál na skalnatém okraji údolní terasy nad brodem staré cesty. Dle starších archeologických nálezů je doložen již ve 2. polovině 13. století. Zmíněná datace naznačuje, že hrad může být královského založení. Je možné uvažovat o jeho vztahu k těžbě a zpracování místní železné rudy, což naznačuje i jeho přežívání v rožmberských rukou souběžně s velmi blízkými Strašicemi, až do násilného zániku nejpravděpodobněji v roce 1352 (nálezy keramiky do doby kolem poloviny 14. století datován požár). V areálu hradu nejsou patrné podstatnější zbytky staveb s výjimkou obdélného objektu zahloubeného do skály, který přiléhá delší stranou k západnímu okraji areálu (Anderle – Švábek 1989, 114). Svojí stavební podobou se blíží hradům tzv. přechodného typu (nejnověji Durdík 2007, 222 - 228).

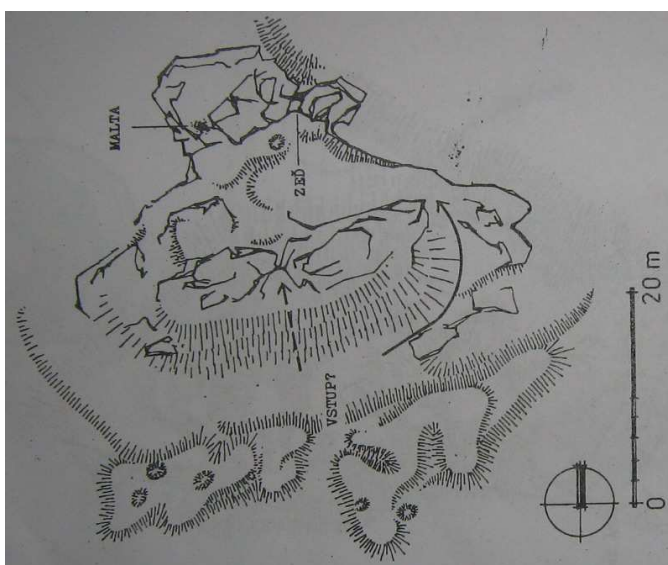
Obr. 26 – tzv. Vimperk (Durdík 2007, 227)

Hrad **Vydřiduch** stál na západním výběžku vrchu Vydřiduchu u Svojkovic. Nalézal při významné zemské stezce z Prahy přes Plzeň do Německa. Dle nalezeného fragmentu okraje nádoby pocházející ze 13. století je možné se domnívat, že hrad v tomto století již existoval. V té době mohl sloužit králi jako opora jeho zájmů na zemské stezce. Ostatní nálezy byly datovány do doby kolem poloviny 14. století. Tehdy zřejmě hrad za požáru doloženého nálezy zanikl. Je nejvýš pravděpodobné, že si jej ve 2. čtvrtině 14. století přivlastnili Rožmberkové a zachovali jeho funkci. Jako vojensky významný bod pak byl královským vojskem v roce 1352 zničen. Dodnes se z objektu zachoval úsek mohutného šíjového příkopu a střepina boku ostrožny, na které byl vybudován. Vše ostatní zničil lom. Tím pádem je jeho typologické zařazení dnes nemožné (Anderle – Švábek 1989, 118).

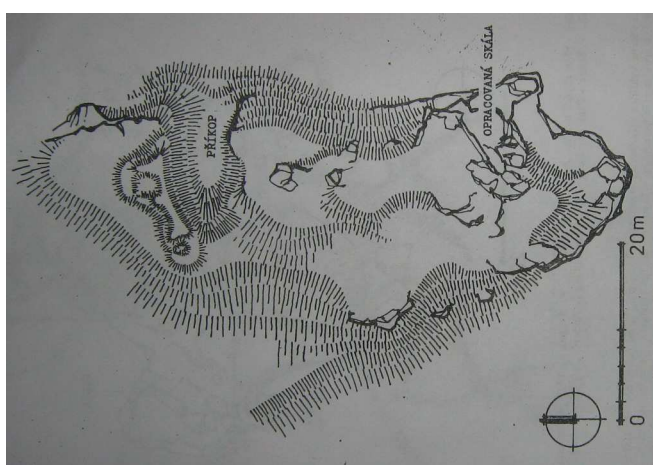
Obr. 27 Vydřiduch (Anderle – Švábek 1989)

„Hrad na Radči“ se nacházel na vedlejším vrcholu hory Radeč, na výrazném skalním útvaru. Skalisko bylo od sousední plošiny odděleno srpkem příkopu a valu. Vlastní objekt je vlámán a vestavěn do skály. Její čelní partie obrácená k příkopu vytváří kamennou bariéru na způsob hradby. Suť v příkopu pod jejím západním koncem a obdélná zvýšenina, která k tomuto úseku přiléhá z vnitřku objektu, mohou být stopami nějaké stavby stojící v čele dispozice. Existence hradu je doložena dle nálezů ve 14. století. Vzhledem k jeho umístění ve vysoké poloze je možné spíše ho považovat za opěrný bod sloužící k zajištění severního okraje rožmberského panství (Anderle – Švábek 1989, 118 - 121).

Obr. 28 hrad na Radči (Anderle – Švábek 1989)

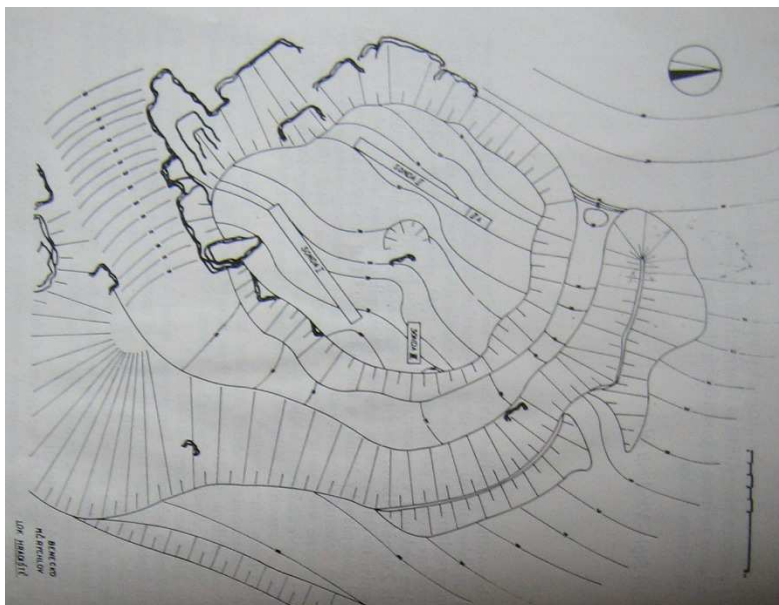
Zajímavou též zdokumentovanou lokalitou se jeví nedokončený „**Hrad na Babské skále**“, který se nalézá v zájmové oblasti rožmberského panství. Je umístěn na Babské skále v lesích asi dva kilometry jihovýchodně od Vejvanova. Z mírně svažitého terénu tu ostře vystupuje skalní suk na jižní straně spadající až k patě strmým srázem, ze severu přístupný příkrou strání. Na této straně počali neznámí stavitelé oddělovat vrcholovou plošinu ve skále tesaným příkopem. Vytěžený materiál byl vršen před příkop na způsob valu. Umožňuje nám názorně sledovat prvou etapu stavby malého hradu (Anderle – Švábek 1989, 121).

Obr. 29 hrad na Babské skále (Anderle – Švábek 1989)

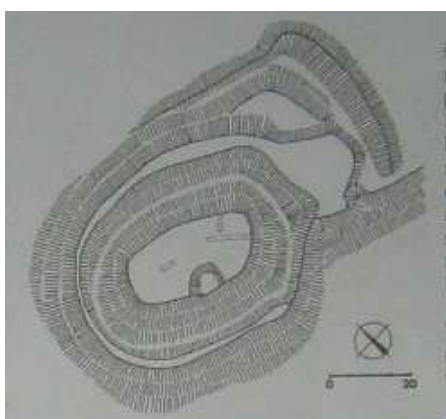
3.3.1.2.3 Příklady jednodílných šlechtických hradů

Hrad v poloze **Hradiště u Dolních Štěpanic** (okr. Semily) na skalním útvaru nad levým břehem Jizerky vznikl dle archeologických dokladů v poslední čtvrtině 13. století. Hrad pravděpodobně šlechtického založení sloužil dle interpretace jako opěrný bod k zajištění kolonizace oblasti. Na ploše jednodílné dispozice zhruba kruhového půdorysu nebyly zjištěny jednoznačné stopy zástavby. Jen v severozápadní části plochy hradu při sondáži byly zjištěny stopy po možných zahloubených sídlištních objektech (Sigl – Wolf 1989, 9 – 10, 13).

Obr. 30 – Hradiště u Dolních Štěpnic (Sigl – Wolf 1989)

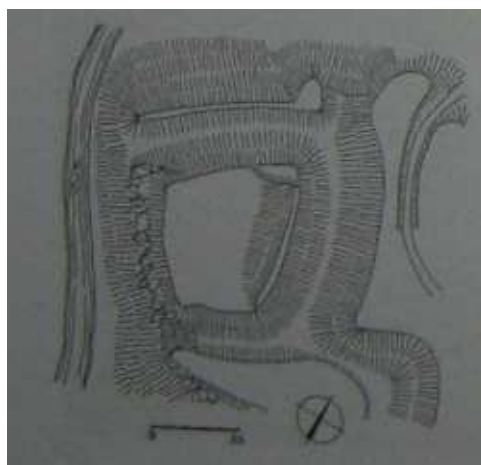
Hrad **Vražba** (okr. Hradec Králové) můžeme detekovat na ostrožnovitém výběžku návrší u Habřiny. Objekt patrně šlechtického založení existoval dle výsledků archeologické výzkumu v 2. polovině 13. století. Nejvýraznějším reliktem zástavby na ploše oválné dispozice je vyvýšenina na východní straně. Na vnitřní ploše v prostoru této vyvýšeniny byly zjištěny pozůstatky dřevěného paláce s pecí (Sigl 1979, 27 - 33).

Obr. 31 – Vražba (Durdík 2009, 607)

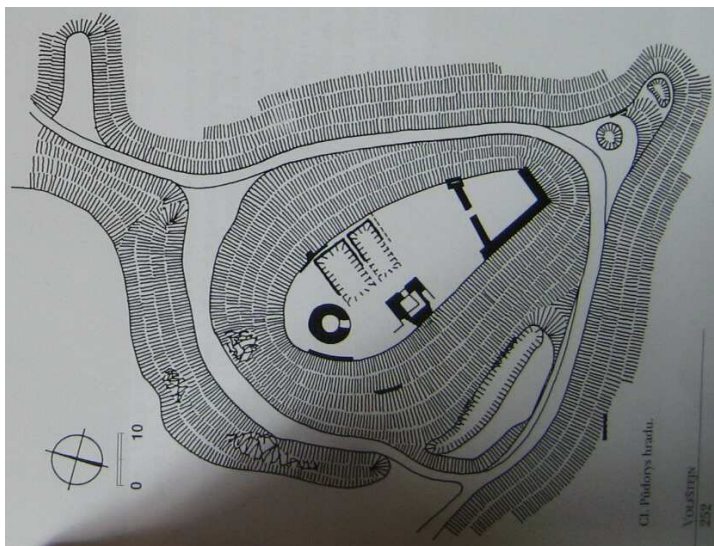
Hrad **Poděhusy** (okr. Prachatice) nejasné datace se nacházel na nevýrazném klesajícím výběžku nad ohybem náhonu Netolického potoka

u Podeřístě, nedaleko u Netolic. Mohl snad vzniknout dle naznačení písemných pramenů někdy kolem poloviny 13. století. Jeho zánik pak bývá spojován s tažením husitů v roce 1421. Dispozice má zhruba lichoběžný půdorys. Na ploše hradu se nedochovaly zřetelné zbytky zdiva. Jediným pozůstatkem obvodové hradby je zřejmě hráz, která prochází východní hranici území a kde byl pravděpodobně i vstup z přístupové cesty (Kašička – Nechvátal 1990, 93 – 95).

Obr. 32 Poděhusy (Durdík 2009, 438)

Hrad **Volfštejn** (okr. Tachov) můžeme nalézt na zalesněném ostrožnovitém výběžku Vlčí hory u Černošína. Dle posledních zjištění byl založen spíše po polovině 13. století. K roku 1527 je v písemných pramenech označován jako pustý. Jeho dispozici můžeme klasifikovat jako bergfritovou. Bergfrit je taky jediná stavba, kterou můžeme bezpečně přiřít době vzniku. Celkově hradní objekt prodělal očividně složitější stavební vývoj než se dříve tradičně předpokládalo. Na nejchráněnější jihovýchodní straně byl do hradby zavázán palác lichoběžníkového půdorysu. Druhotné použití architektonického článku ve zdivu paláce nejspíše napovídá, že palác může být v dnešní podobě mladšího data (Durdík – Sušický 2005, 251 – 253).

Obr. 33 Volfštejn (Durdík – Sušický 2005, 252)

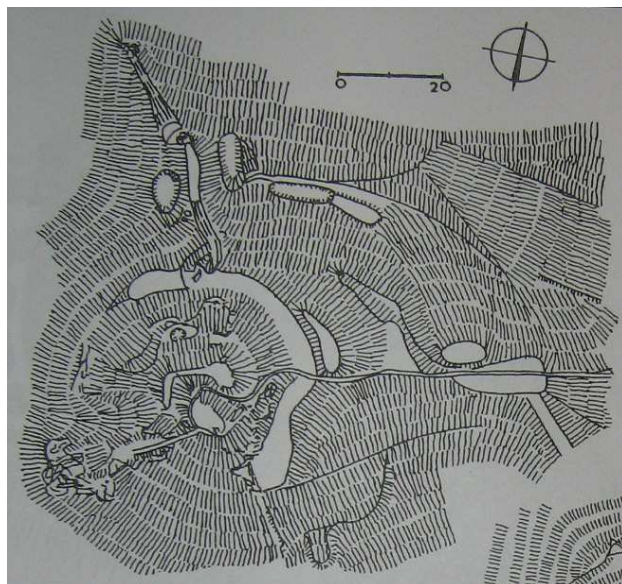
Hrad na Lazurové Hoře (okr. Tachov), na výrazném vrcholu se nachází nedaleko od obce Michalovy Hory je ukázkou šlechtického hradu bergfritové dispozice, dochované v čisté podobě díky pravděpodobně velice krátké existenci, datované na základě skromného archeologického materiálu do přelomu 13. a 14. století. Funkce hradu je diskutabilní. Důvodem k jeho založení mimo opevněného opěrného bodu šlechtice mohla být snad ochrana těžby kovů (Procházka – Úlovec 1988, 46 – 48).

Obr. 34 hrad na Lazurové hoře – pokus o rekonstrukci (Procházka – Úlovec 1991, 301)

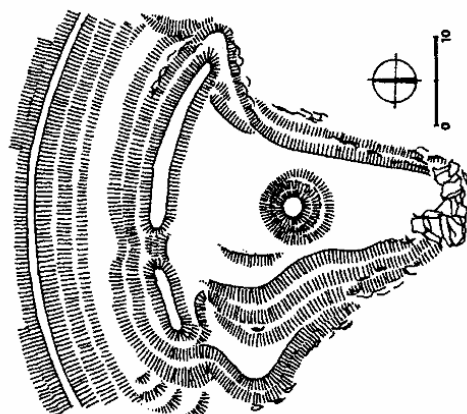
Zaniklý hrad **Wessenstein (Mojžíř)** (okr. Ústí nad Labem) byl založen na návrší nad Mojžířem u Neštěmic. Hradní areál vznikl dle J. Úlovce ve 14. století. Opírá se pravděpodobně o naznačené historické

souvislosti, které v rámci vsi a hradu blíže zrekonstruoval. Zmíněný datovací názor je ovšem velmi striktně v rozporu dosavadních archeologických nálezů, které náležejí do periody od druhé poloviny 13. do počátku 14. století (Durdík 2005a, 121). Nejasnosti se stále točí i kolem samotného názvu hradu. Původní název *Wessenstein* připisuje omylu historického bádání v 1. polovině 19. století, kdy došlo k údajné záměně s hradem Weisenstein ležícím v sousedním Sasku. Nejvyšší místo hradu nepravidelného obdélného půdorysu zaujala čtverhranná stavba, po níž zbyly pouze upravené části skalního podloží (Úlovec 2002, 104 – 109).

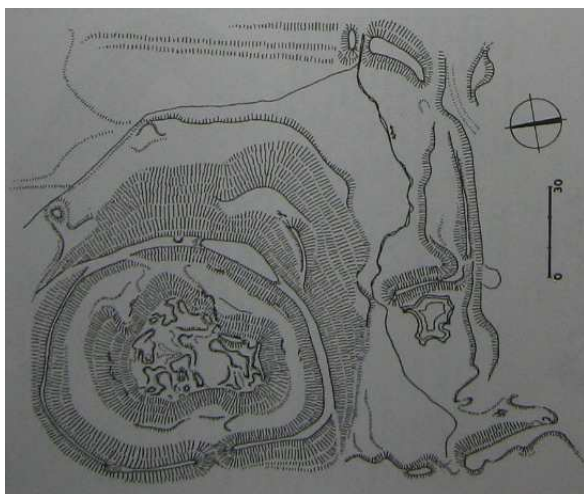
Obr. 35 Wessenstein (Durdík 2002a, 111)

Hrádek u Lovčic (okr. Příbram) se nacházel na skalním výběžku návrší Černý les. Hradní areál snad šlechtického založení je objektem nejasné datace. K jejímu zjištění nejsou žádné jak písemné prameny, tak prozatím ani archeologické nálezy. Nejnápadnějším reliktem na zhruba trojúhelníkové ploše je okrouhlá kupovitá vyvýšenina. Tento relikť by mohl svědčit o okrouhlé věži (bergfrit?), není ovšem zatím jasné, zda se nejedná o recentní pozůstatky pocházející z pokusu o výstavbu rozhledny (snad na místě původní věže) ve 2. polovině 19. století (Sklenářová 1991, 335 – 339).

Obr. 36 Hrádek u Lovčic (Durdík 2009, 189)

Hrad **Vrtba** (okr. Plzeň-sever) nacházející se při dolním okraji obce Vrtbo situovaný původně mezi rybníky. Objekt byl založen na přelomu 13. a 14. století,. Hrad měl nepravidelně pětiúhelný obvod se zaoblenými nárožními. Z hradu se velmi dobře zachovány terénní úpravy – val, příkop a hráze rybníků. Bohužel vnitřní plocha hradu je zcela rozryta množstvím novověkých jam, proto je velmi obtížné charakterizovat jeho dispoziční řešení. Po změně majitele v roce 1538 přestal být sídlem panství a pomalu pustl (Anderle – Miler 1985, 112 - 119).

Obr. 37 Vrtba (Durdík 2009, 608)

Hrad **Frumštejn** (okr. Plzeň-sever) byl postaven v nevýrazné poloze na výběžku vybíhajícím z klesající pláně jihovýchodně od Hunčic. Areál má téměř pravidelný obdélný obrys. Plocha hradu je z větší části srovnána. Drobné nerovnosti na povrchu se velice obtížně interpretují. Nevyskytují se žádné stopy malty. Je zde tedy mnoho otázek, z jakého materiálu stavby hradu byly či jak byl hrad dispozičně řešen. Nejasná je též datace založení. První zmínka se váže k r. 1357. Hrad vznikl pravděpodobně někdy v 1. polovině 14. století. Byl založen stejně jako hrad Vrtba rodem Hroznatovců. Okolo roku 1521 se hrad uvádí jako pustý (Čihák – Fritz – Miler – Valenta 1989, 202, 204, 213).

Obr. 38 Frumštejn – reliéf hrad. areálu (Čihák-Fritz-Miler-Valenta 1989)

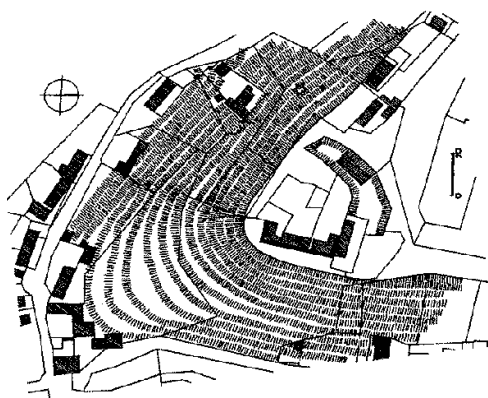
Hrad **Hamrštejn** (okr. Liberec) je velmi zajímavou dvoupólovou dispozicí. Jeho zříceniny se nachází na vrcholu Zámeckého kopce, jehož protáhlé temeno je pod strmým svahem obtékáno meandrem řeky Lužická Nisa a na severovýchodě plynule přechází do úbočí nedaleké Ovčí hory. Areál jednodílného hradu byl původně tvořen dvěma věžemi obehnanými obvodovou hradbou. Zástavbu ve vnitřním areálu s největší pravděpodobností doplňovaly menší objekty dřevěné nebo dřevohlinité konstrukce, které poskytovaly obyvatelům a vojenské posádce hospodářské zázemí. Ke stavbě věží byly využity dvě přirozené vyvýšeniny využitě ke stavbě dvou věží. Půdorysně větší severní věž pravděpodobně sloužila k trvalému obývání, jižní věž pak jako útočiště

v době vojenského konfliktu. Je důvodné se domnívat, že hrad plnil funkci správního bodu šlechtického majetku. Pravděpodobně sloužil jako obranný a útočistný prvek v krajině v souvislosti s hornickými osadami v okolí. Dle archeologických nálezů, které plně korespondují s písemnými prameny, hrad existoval v periodě od poloviny (či ještě těsně před ní) 14. století do poloviny 16. století (Tišerová 2010, 3, 9, 29; nejnověji k hradu Tišerová (ed.) 2010).

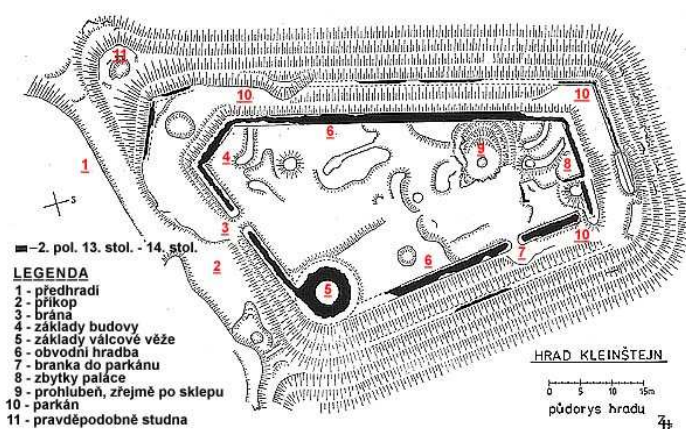
Obr. 39 Hamrštejn – SV perspektivní pohled na hrad (Kudrnovský-Švejnoha-Veselá 2010, 39 v Tišerová (ed.) 2010)

Zříceniny šlechtického sídla **Hrádek nad Zámostí** (okr. Mladá Boleslav) leží na hraně terasy na levém břehem Jizery jižně od Mladé Boleslavy. Hradní objekt byl založen nejspíše v průběhu 14. století. Na konci 15. století přestal být obýván a záhy zpustl. Vnitřní plocha jednodílné dispozice je dnes bohužel zastavěna dvěma parazitními domky. Ty byly přistavěny do vnitřního prostoru rozsáhlé, nejméně patrové plochostropé palácové budovy vyplňující podstatnou část plochy hradu na straně nad řekou. Dochovala se z ní celá dlouhá vnější a v podstatě i obě kratší boční stěny s okny napovídající výše zmíněnou dataci. Z hlediska dispozičního řešení se jednalo nejspíše o hrad s palácem jako hlavní obrannou i obytnou stavbou. (Durdík 2009, 187 – 188).

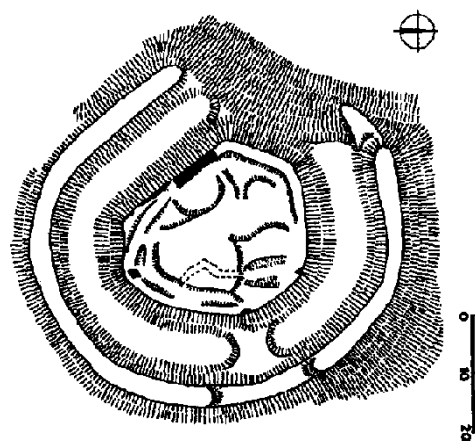
Obr. 40 Hrádek nad Zámostím (Durdík 2002a, 35)

Zříceniny hradu **Kleinštejn** (okr. Karlovy Vary) detekujeme na ostrohu vybíhající ze severního svahu Humnického vrchu u Kotviny, nedaleko od Klášterce nad Ohří. Objekt byl dle strohých písemných pramenů, které hovoří o šlechtických majitelích, původně snad i šlechtického založení. Utrzovalo by to i dispoziční řešení hradu. Jednodílná dispozice tvaru nepravidelného lichoběžníka náleží mezi hrady bergfritového typu. S dispozičním řešením souvisí i nejasná datace. Písemná zmínka o hradu je až z doby 1. poloviny 15. století. V této periodě byl následně i dobyt a zbořen. Bergfritová dispozice posouvá dobu založení hradu až do 2. poloviny 13. století (Hefner 1993, 5). T. Durdík se spíše přiklání k mladší variantě bergfritového typu, rozvíjející základní schéma, a tj. do průběhu 1. poloviny 14. století (Durdík 2009, 254).

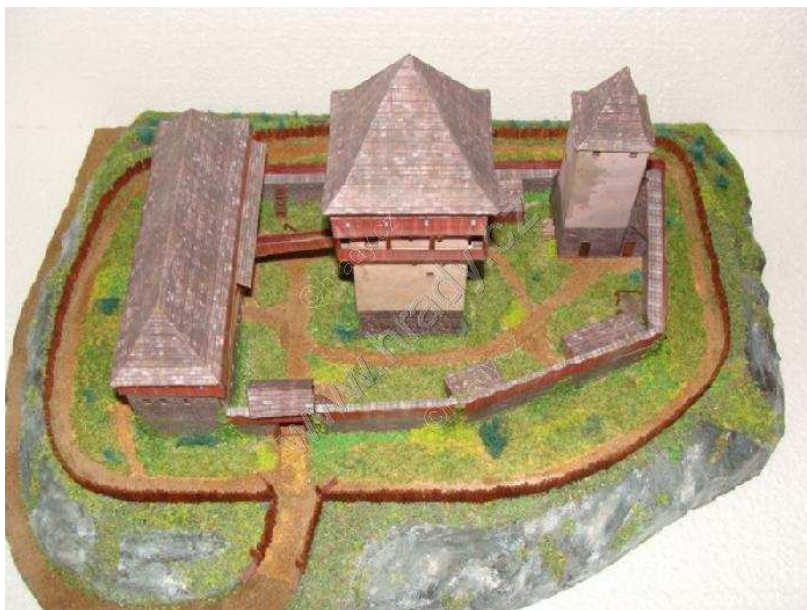
Obr. 41 Kleinštejn (Hefner 1993)

Hrad **Kozlov** (na hranicích okr. Jičín a Semily) byl založen na vysokém kopci nedaleko Lomnice nad Popelkou. Objekt vznikl dle archeologických nálezů v 1. polovině 14. století. V roce 1462, kdy o něm máme vlastně jedinou nespornou zmínku, se uvádí již jen jako „hradiště Kozlov“. Hlavní obrannou stavbu jednodílné dispozice oválného půdorysu zřejmě představovala okružní plášťová hradba, k níž se přikládala v terénních náznacích patrná zástavba. Dle naznačených zjištěných skutečností se dispoziční řešení jeví jako hrad s plášťovou zdí (Fišera 1985, 61 - 65).

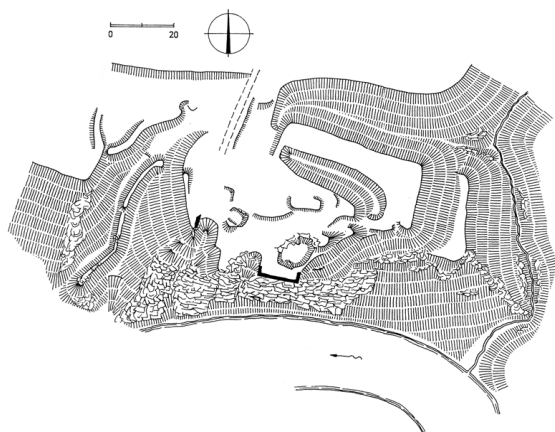
Obr. 42 Kozlov (Durdík 2009, 285)

Zříceniny šlechtického hradu **Křikava** (okr. Strakonice) se nachází na ostrohu nad velkým Černívským rybníkem u Černívka na Blatensku. Počátek šlechtického hradu není zcela jasný. Stavů současných dochovaných reliktnů, tj. hrady vymežující obdélný půdorys, obytné věže a paláce snad předcházela ještě první fáze, jejíž součástí byl objekt v severozápadním nároží a lehké obvodové opevnění. Zděnou fází hradu lze zařadit mezi rozvinuté donjonové dispozice 14. století. Poslední zmínka o něm je v průběhu pokročilého druhého desetiletí 15. století. Záhy snad za husitských válek mohl zaniknout (Durdík – Sušický 2002, 51 – 52).

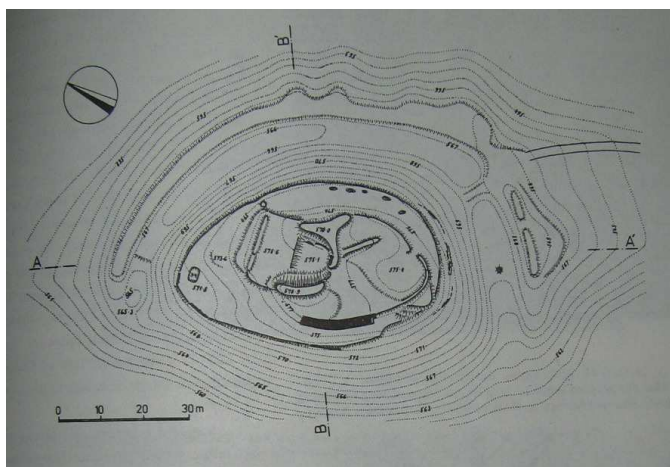
Obr. 43 Křikava – pokus o rekonstrukci (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=191>)

Nevelké pozůstatky hradu **Maškovec** (okr. České Budějovice) nalezneme na staveništi strmou skalní stěnou spadajícím k pravému břehu Vltavy u Kamenného Újezdu. Objekt vznikl dle náznaku písemných pramenů okolo poloviny 14. století. Neodporuje tomu ani svědectví velice skromných archeologických nálezů. Roku 1493 se o něm hovoří jako o zbořeném. Vlastní plocha dispozice má nepravidelně lichoběžného půdorys. Reliéf hradních pozůstatků je bohužel z důvodu těžby kamene a lesních prací značně pozměněn. Nejzachovalejším zbytkem hradní konstrukce je kamenná zeď, jenž je na obou koncích pravouhle zalomená. Nachází se v nepřístupném místě nad řekou. Její umístění na nejlépe chráněném místě hradu dovoluje vyslovit domněnku, že by mohlo jít o pozůstatek paláce (nebo masivní obytné věže?) (Kovář - Úlovec 2006, 17 – 21).

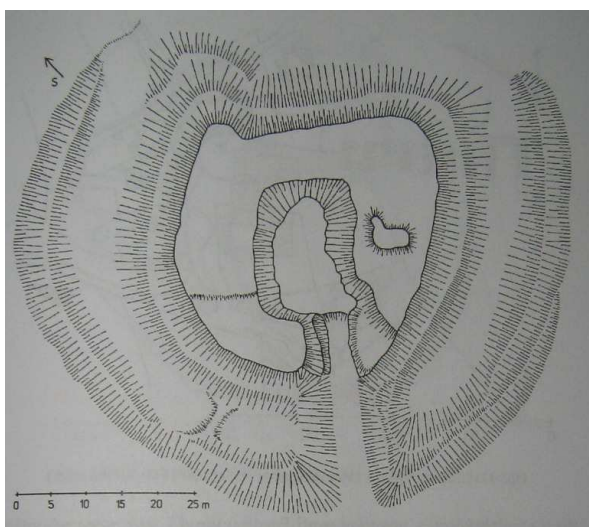
Obr. 44 Maškovec (Kovář – Úlovec 2006)

Zříceniny hradu **Raimund** (okr. Liberec) můžeme detekovat na ostrožně Vápenného vrchu u vsi Jítrava severozápadně od Liberce. Hradní areál byl založen dle písemných dokladů před polovinou 14. století. V polovině 15. století se o hradu mluví jako rozbořeném. Celou plochu hradní dispozice obklopovala mohutná hradební zeď ještě spolu se zdí parkánovou, jenž tvořila hlavní obrannou složku hradu. Centrální vyvýšenou část plochy hradu zaujímal hlavní stavba celé dispozice obdélného půdorysu – palác, jenž se k hradbě připojoval buďto v jeho nárožích nebo byl k ní zevnitř přistavěn. Na základě zjištěných skutečností byl hrad klasifikován jako hrad s plášťovou zdí (Úlovec 1989, 185 – 186, 196 – 198).

Obr. 45 Raimund (Úlovec 1989)

Hrad **Tůně** (okr. Cheb) se nacházel na okraji terénního zlomu nad Ohří u samoty Lesná. Objekt šlechtického založení byl postaven zřejmě ve 14. století. Patrně tak J. Úlovec soudí dle první písemné zmínky o stejnojmenné vsi nedaleko hradu v polovině 14. století, kterou s hradem spojuje. To nevyvracují ani dosavadní archeologické nálezy, které dobu života lokality potvrzují až do 16. století. Vlastní plochu hradu téměř okrouhlého půdorysu tvořila snad dle konfigurace terénu trojkřídlá zástavba po obvodu obdélného nádvoří (Úlovec 1998, 222 – 224).

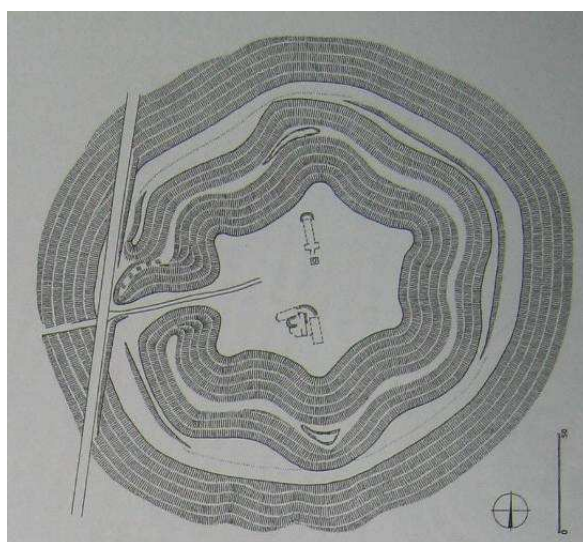
Obr. 46 Tůně (Úlovec 1998, 225)

Areál hradu **Nevděk** (okr. Žlutice) se nacházel na vysokém kopci nad Žluticemi. Byl založen před polovinou 15. století. Dle historických souvislostí se dá předpokládat, že po roce 1620 byl už pustý. Plocha dispozice lehce obdélného půdorysu s mohutným obvodovým opevněním byla tvořena hlavně dvěma mohutnými hranolovými budovami. Západní z nich měla věžovitou podobu. Věžová stavba byla hlavním obytným stavením hradního areálu. Druhá, menší stavba čtvercového půdorysu byla přistavěna k ohradní zdi na východní straně. Budova byla podle hluboké prohlubně jistě podsklepená. Podle dochované mocnosti vrstvy destruovaného zdiva se předpokládá, že měla menší výšku než sousední obytná věž. Jedná se o typickou husitskou novostavbu ještě navíc s rozšířeným obytným prostorem (Wettengl 2006, 4 - 6).

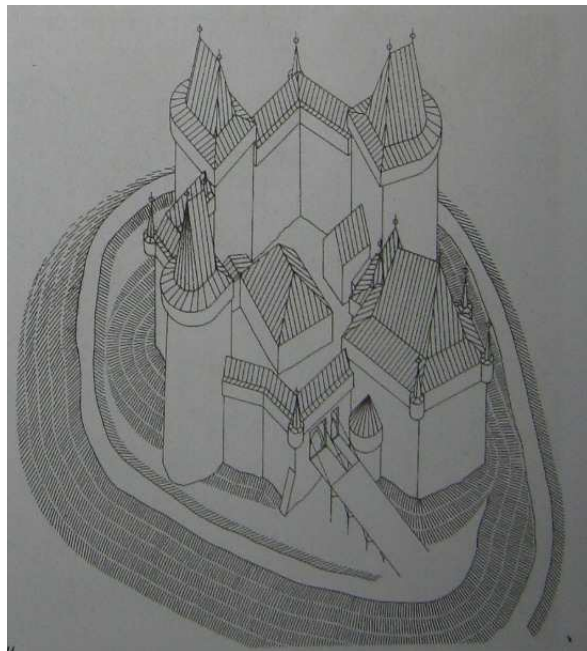
Obr. 47 Nevděk – rekonstrukce (Wettengl 2006)

Zaniklý šlechtický hrad **Kuncberk** (okr. Nymburk) se nacházel na návrší u Křince. Objekt byl založen ve 3. čtvrtině 15. století. Původní hrad snad mohl mít tvar oválu či šestihranu. Charakter jeho zástavby a opevnění je neznámý. Ve druhé stavební fázi, tj. pravděpodobně v 1. třetině 16. století byl nejspíše zcela zplanýrován a na jeho místě vznikl objekt charakteru menší vojenské pevnosti. Na prakticky rovném povrchu centrální plošiny se zachovala tři sklepení po bývalých stavbách. Dle stavebně historické analýzy má k hradu datačně nejbližše jižní sklep (Tomíček – Úlovec – Valenta 2003-2004, 61 – 64, 68 – 70).

Obr. 48 Kuncberk (Tomíček – Úlovec – Valenta 2003-2004)

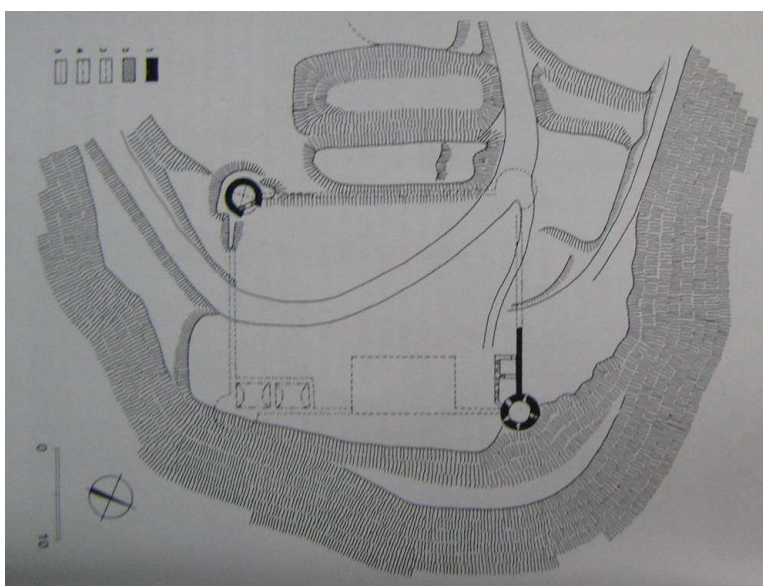
Šlechtický hrad **Hartenštejn** (okr. Karlovy Vary) byl postaven na výrazném kopci u Bochova. Vznikl v periodě třetí třetiny 15. století. Po roce 1554 přestal být obýván a v roce 1573 byl označen jako zpustlý. Tato jednodílná hradní dispozice čtyřúhelného, v podstatě téměř čtvercového půdorysu představuje mimořádně kvalitní a doposud nedoceněnou ukázkou vyspělé dělostřelecké fortifikace, jejíž hlavní prvek představují bateriové věže. Stavba hradu probíhala zřejmě dle jednoho záměru ve dvou hlavních stavebních fázích. V již té první vznikly všechny tři bateriové věže. Velmi málo informací prozatím máme o vnitřní zástavbě. Přístupová komunikace dobře kontrolovaná především bateriovými věžemi a bollwerkem spirálovitě obtáčela hradní návrší. Promyšlený obranný systém Hartenštejna bezesporu svým významem překračuje český rámeček. Jde o jednu ze staveb, které výrazně předznamenaly další vývoj a které stojí na počátku stavby nejkvalitnějších pozdně gotických hradních opevnění v Čechách (naposledy souhrnně Durdík 2011b, 114 - 124).

Obr. 49 Hartenštejn – rekonstrukce, pohled od SZ (Durdík 2011a, 29)

Hrad **Freudenstein** (okr. Karlovy Vary) je velmi specifickou dispozicí. Jeho zbylé věže stojí na široké ostrožně nad horním koncem

města Jáchymova. Byl založen Šliky v 1. čtvrtině 16. století z důvodu ochrany a správy těžby stříbra. Díky době jeho založení představuje jednu z nejmladších hradních novostaveb (ne-li přímo nejmladší). Dle akcentu na obrannou složku hradu, který byl vzhledem k jeho hlavním funkcím pochopitelný a logický, je třeba tento objekt ještě chápat právě jako hrad. Dispozice hradu byla dle rekonstrukce obdélného půdorysu. V dnešní situaci jsou zachovány nárožní severní a jižní věž. Věže se předpokládají i ve zbylých nárožích. Vnitřní plocha hradu je bohužel poškozena procházející silnicí (Durdík – Sušický 2005, 35 – 37).

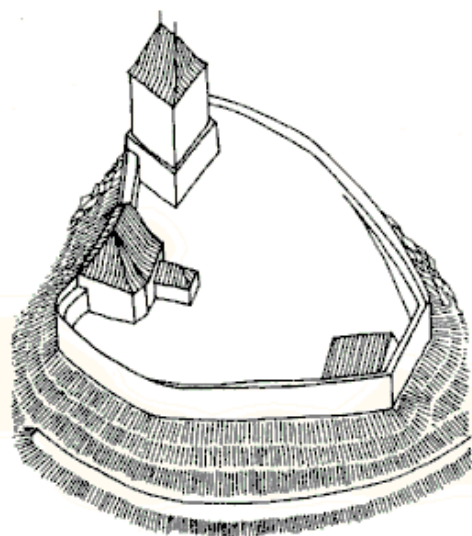

Obr. 50 Freudenstein (Durdík – Sušický 2005, 36)

3.3.1.3 Hradů řádu německých rytířů

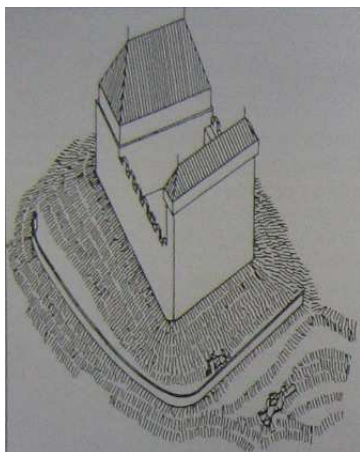
Mezi osobami stavebníka jednodílného hradu, byť okrajově máme doložen i Řád německý rytířů. Prvně jmenovaný hrad **Bradlo** (okr. Trutnov) se nacházel na vysokém vrcholu u Mostku nedaleko Hostinného nad Labem. Dle archeologických nálezů vznikl ve 2. polovině 13. století a zanikl již v průběhu 1. poloviny 14. století. Hrad by pravděpodobně součástí oblasti Olešnického újezdu, který se v dané době stal majetkem Řádu německých rytířů, který hrad vystavil jako opěrný bod kolonizace oblasti. Nejvýraznější stavbou na ploše jednodílné dispozice byla v severozápadní části čtyřboká stavba interpretovaná jako nejen strážní,

ale i obytná věž. Základ její konstrukce byl kamenný, horní část dřevěná či hrázděná. Celkově v západní části se nacházela hlavní zástavba. Vedle zmíněné věže zde byl objeven objekt téměř čtvercového půdorysu. Dle charakteru nálezů byl funkčně interpretován jako obytný prostor a zároveň nejspíše kuchyně. Na východní stěnu „kuchyně“ navazoval menší objekt s ohništěm interpretován dle charakteru nálezů jako kovárna (Hejna 1974, 372 - 378, 399 – 400, 403).

Obr. 51 Bradlo – rekonstrukce (Durdík 2009, 79)

Hrádek u Podmok (okr. Havlíčkův Brod) je specifickou dispozicí, a to jak z pohledu osoby zakladatele, tak z pohledu dispozičního řešení hradu. Jeho zříceniny se nachází na klesající ostrožně nad potokem mezi Podmoky a Kozohlody. Dle nepočtených archeologických nálezů existoval na přelomu 13. a 14. století. Oblast v této době náležela Řádu německých rytířů. Nelze tedy vyloučit, že byly i stavebníky hradu, jenž mohl být jejich opěrným bodem. Lichoběžný areál vymezovala obvodová hradba. Celou zadní nechráněnější část areálu zaujal dvouprostorový palác. Čelní strana obvodové hradby vykazovala podstatně větší sílu. Mohlo by se tak jednat o štítovou zeď. V tom případě by Hrádek u Podmok byl nejstarším vzácným typem hradu se štítovou zdí u nás (Durdík 2005b, 161 - 163).

Obr. 52 Hrádek u Podmok – pokus o rekonstrukci (Durdík 2005b, 162)

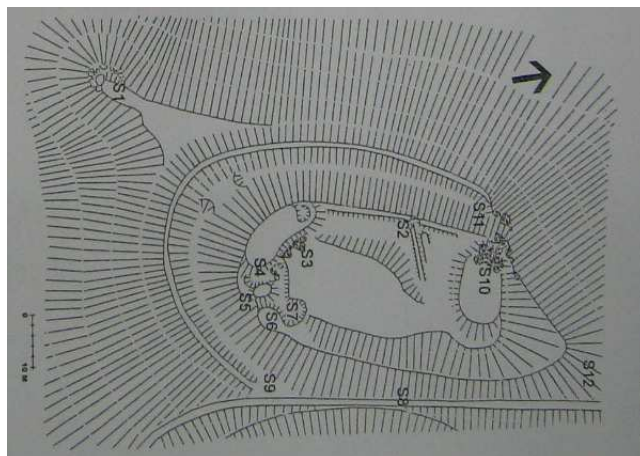
3.3.1.4 Jednodílný hrad – neznámá osoba stavebníka

V rámci této kapitoly byly vybrány příklady, kde spekulujeme o osobě stavebníka. Prvním příkladem jest hrad **Liběhrad** (okr. Praha-západ), jehož zříceniny se nachází na ostrožně zvané Na hrádku, nad levým břehem Vltavy na severním okraji Libčic nad Vltavou. Existence objektu (je doložena dle nepočtených archeologických nálezů do průběhu 14. století. Na základě historických souvislostí oblasti by osobou stavebníka mohla být duchovní instituce, i když nelze zcela vyloučit ani šlechtické založení. Severovýchodní část plochy hradu byla bohužel v 19. století poškozena v souvislosti s výstavbou a následným provozem železnice. Dispozice měla nejspíše nepravidelný lichoběžný půdorys. Obvod hradu lemují na severozápadní a jihozápadní straně mohutný valovitý relik, který v sobě skrývá doposud nejspíše stojící pozůstatky obvodové hradby. Prakticky celou jihozápadní část zaujala minimálně dvojdílná budova. Existenci většího množství kamenné destrukce odpovídající možné existenci věže, nepotvrdil ani povrchový, ani geofyzikální průzkum. Na základě dosavadních poznatků lze hrad hodnotit jako bezvěžový (Hložek – Křivánek 2008, 303 – 307).

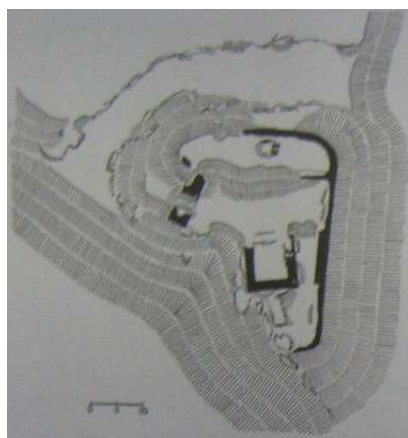
Obr. 53 Liběhrad (Hložek – Křivánek 2008)

Hrad **Neuhaus** (okr. Cheb), přesněji hrad u Plesné je sídlem nejasné datace a založení. Jeho pozůstatky leží v hustém lesním komplexu nazývaném v minulosti „Schneckener Hinterwalde“, přibližně 2 km od centra Plesné, těsné blízkosti trati Cheb – Vojtanov – Plesná – Plauen. Jsou situovány na skalnaté vyvýšenině východního výběžku Bukové hory. Označení názvem Neuhaus není pro hrad zcela šťastné. Pod tímto názvem je znám až z 2. poloviny 18. století, kdy je tak označen na mapě Josefského vojenského mapování. Došlo ovšem tak k záměně s historickým Neuhausem na území Německa. Na bližší interpretaci této dispozice oválného půdorysu stále čeká. Nicméně lze konstatovat na základě posledního průzkumu hradu, že je snad možné úspěšně pochybovat o vztahu pojednávané lokality k Plesné. Zakladatele hradu lze pravděpodobně hledat mezi tzv. „invasores“, kteří si v oblasti protiprávně usurpovali klášterní statky či mezi pozdějšími kolonisty, kteří zajišťovali oblast vůči klášteru Waldsassen. Datově hovoříme stále široce o 12. a 13. století (Karel – Knoll 2008, 171 - 183).

Obr. 54 Neuhaus (Karel – Knoll 2008)

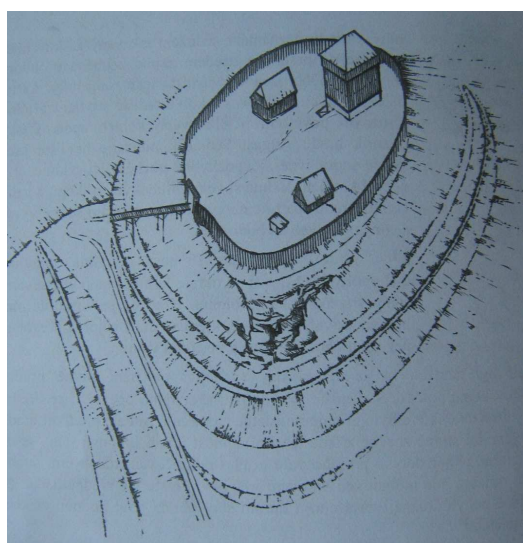
Zříceniny hradu **Výrov** (okr. Náchod) se nachází na ostrohu nad soutokem Bohdašínského potoka a Metuje u Nového Města nad Metují. Dle získaných archeologických nálezů je doložena jeho existence na konec 14. či počátek 15. století. Toto by potvrdzovala nejnovější hypotéza, která spojuje tento hrad (název Výrov se objevuje až od roku 1790) se šlechtickým hradem *Krčín*. Nejvýraznější částí fortifikace je mohutná štítová věž. Hlavním objektem byl podsklepený čtverhranný, volně stojící palác. Hrad Výrov je představitelem hradu se štítovou zdí, tedy typu, který pro naše prostředí není běžným jevem (Durdík 2005b, 164).

Obr. 55 Výrov (Durdík 2005b, 164)

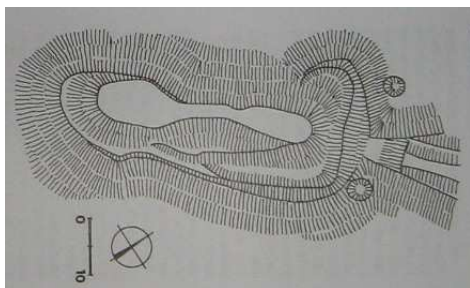
Areál hradu **Mítov (Liškův hrad)** (okr. Plzeň-jih) se nachází v bezprostředním sousedství velkého kamenolomu u stejnojmenné obce. Zástavba hradu byla zřejmě zřízena s velkou převahou dřevěných

konstrukcí. V dnešní situaci jsou původní stopy zástavby patrné na jihozápadní straně plochy hradu. Nejvýraznější je zahloubený objekt rozdělený na dvě stejně velké prostory. Lze v něm spatřovat hlavní obrannou a zároveň obytnou věžovitou stavbu. Ojedinělé archeologické nálezy poukazují na dobu vzniku již ve 13. století. Dle nálezů železné houby v 70. letech J. Anderlem ve východní oblasti od hradu, dnes zasažené lomem, se lze domnívat, že hrad mohl být spojen podobně jako hrady na Strašicku s těžbou a zpracováním železné rudy (Novobilský 1999, 19).

Obr. 56 Mítov – rekonstrukce, pohled od S (Novobilský 1999)

Hrad u Bezníka (okr. Jičín) je lokalitou, u které nemáme podložené doklady jak o osobě stavebníka, tak i dataci. Nachází se na ostrožně zvané Hrádek nad soutokem dvou potoků u Bezníka nedaleko Lázní Bělohrad. Na základě historických souvislostí se zdá, že by oněm zakladatelem mohl být Řád německých rytířů. V tom případě by existoval ve 2. polovině 13. století. Dle výzkumu bylo zjištěno, že dispozice oválného půdorysu nebyla ani dostavěna (Benešová 1991-1992, 85 – 87).

Obr. 57 Hrad u Bezníka (Durdík 2009, 175)

3.3.2 Jednodílné hrady s vazbou na sídelní jednotku

3.3.2.1 Královský hrad – hrazené město

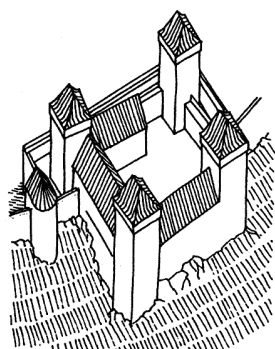
V převážné většině se jedná o hrady typu středoevropského kastelu (k hradům tohoto typu a k diskuzi o jejich genezi Durdík 1989, 1994a; Razím 1992, 1994). Prvním jmenovaným případem je **Domažlický hrad** (okr. Domažlice) je královský hrad založený ve 2. polovině 13. století. Pravděpodobně reprezentuje svým dispozičním řešením středoevropský kastel. Část obrácená do pravidelného systému parcelace byla pravoúhlá a část obrácená z města ven měla čtvrtinově okrouhlý obrys. V dnešní situaci je zachována jediná věž v jihovýchodním nároží. Další věž existovala nejspíše v severozápadním nároží (Durdík 2009, 116 – 117).

Obr. 58 Domažlice–vyhořelý hrad na kresbě z r.1592(Durdík 2009, 116)

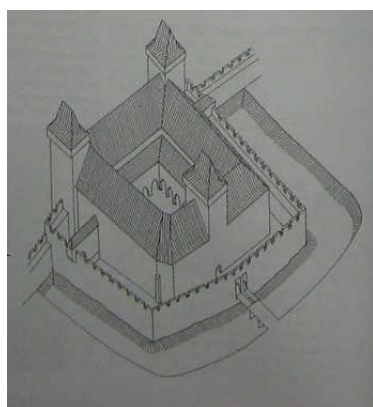
Královský hrad **Kadaň** (okr. Chomutov) byl založen pravděpodobně i spolu s městem okolo poloviny 13. století. Takřka čtvercová dispozice

byla organicky zavázána do městských hradeb. Původní pravidelný hrad obsahoval ve svých nárožích čtverhranné věže, z nichž se nejlépe zachovala severovýchodní věž, stojící dnes částečně do druhého patra. Dle naznačených souvislostí zjištěných z archeologického výzkumu zde T. Durdík poprvé naznačuje vznik specifické dispozice mající kořeny na našem území (Durdík – Lehečková 1977, 281, 286, 290), dnes označovaném právě jako středoevropský kastel.

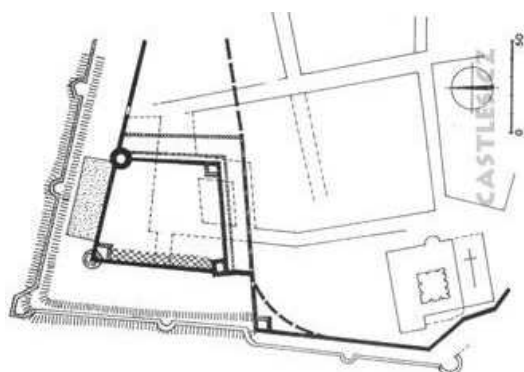
Obr. 59 Kadaň – rekonstrukce (Durdík 2009, 236)

Královský hrad **v Písku** (okr. Písek) byl založen okolo poloviny 13. století. K nárožím čtverhranné uzavřené dispozice se nad řekou přikládaly městské hradby. Z celého hradu se nejlépe zachovalo západní křídlo. V obou západních nárožích byly zjištěny čtverhranné věže. Další věž je doložena netypicky ve středu východního křídla. Dispoziční řešení hradu bylo klasifikováno jako středoevropský kastel (Durdík 1993, 10 - 28, 34).

Obr. 60 Písek – rekonstrukce (Durdík 2009, 432)

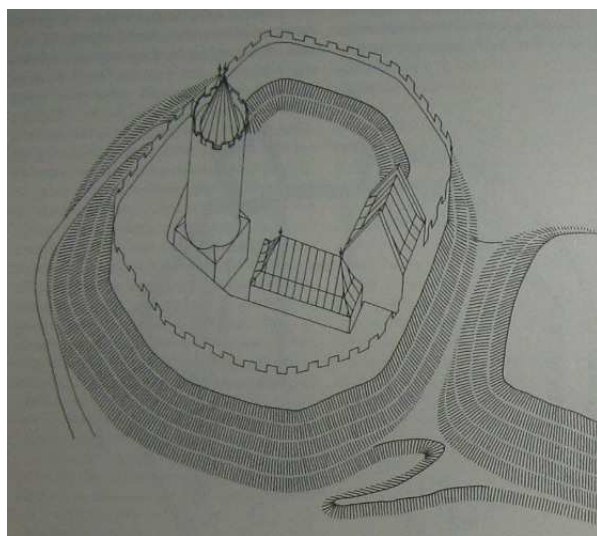
Hrad **Litoměřice** (okr. Litoměřice) královského založení byl postaven ve 3. čtvrtině 13. století. Dispozice nepravidelného čtyřúhelníka s věžemi v nárožích byla k opevnění města přiložena zevně. Hlavní věž válcového tvaru se nacházela v severovýchodním nároží. V protilehlém jihozápadním nároží se dochovala další věž, zde však čtvercového půdorysu. Obdobnou věž lze očekávat i v nároží severozápadním, které tvořilo současně nároží v linii městských hradeb. Situace v posledním nároží obráceném k městu není zřejmá. Existenci věže zde nelze vyloučit (Macek 1989, 177, 181). Dle naznačené podoby dispozice bylo dispoziční řešení hradu klasifikováno jako středoevropský kastel. Od průběhu 15. století postupně pustl. Roku 1787 byl přestavěn na pivovar. Nejnověji se F. Záruba domnívá, že hrad vybavený předhradím (?) byl vystavěn na volné ploše před městskými hradbami až na počátku 14. století (více k těmto představám Záruba 2010).

Obr. 61 Litoměřice – půdorys (Durdík 2009, 141)

Tachovský hrad (okr. Tachov) je královským hradem posléze přestavěným na zámek, jehož předchůdcem bylo raně-středověké hradiště. Hrad jej nahradil snad v průběhu 1. poloviny 13. století. Obvod hradu vymezilo valové opevnění, které bylo ovšem zcela přeřeseno a z tělesa staršího soběslavského hradiště nepoužilo in situ vůbec nic. Na severní straně byla zjevně od počátku do valu vetknuta čtverhranná zděná stavba. Nejvýraznějším pozůstatkem stavebních aktivit doby 2. poloviny 13. století je dnes bohužel zaniklá, původně volně stojící velká věž. Její spodní část s vnějším lícem vyzděným z pečlivě provedených

bosovaných kvádrů přecházela do oblé části horní. Čtverhranný sokl dosahoval výše přízemí, při čemž konkrétní řešení přechodu obou půdorysů není známo. Město je vůči městu mladším sídlištním útvarem, vzniklo před rokem 1285. Na počátku 14. století byly na již kamenné hradby hradu napojeny městské hradby. Dispozice zhruba okrouhlého půdorysu byla označena jako ukázka hradu přechodného typu v jeho nejnáročnější variantě. (Durdík 2007, 105 – 145).

Obr. 62 Tachov – rekonstrukce (Durdík 2007, 144)

Hrad **Hradiště (Tábor, Kotnov)** (okr. Tábor) královského založení vznikl ve 3. čtvrtině 13. století. Hradní areál byl bohužel pohlcen novostavbou pivovaru. Dispozice pětibokého půdorysu byla vymezena hradbou, jenž je na severozápadě a jihu doposud dochovaná. Hradba byla zpevněna minimálně čtyřmi věžemi. Nejlépe se z nich dochovala okrouhlá věž v západním nároží. Druhá okrouhlá věž, z níž se dochovalo pouze torzo, stála na protilehlé straně jižní fronty hradu. Za ní v nároží stával zaniklý palác. V severozápadním nároží se vypínala částečně dochovaná čtverhranná věž. Poslední také čtverhranná věž byla doložena na východní straně. Z vnitřní zástavby, která se přikládala k obvodu dispozice známe mimo zmíněného paláce ještě dlouhou obdélnou stavbu při severozápadní straně u čtverhranné věže. Dispoziční řešení je velmi zvláštního charakteru. Formálně jej lze snad klasifikovat jako francouzský

kastel, ovšem věže absolutně nedisponují flankovací schopností (nejnověji ke stavu poznání Krajíc 2007, 343 - 377).

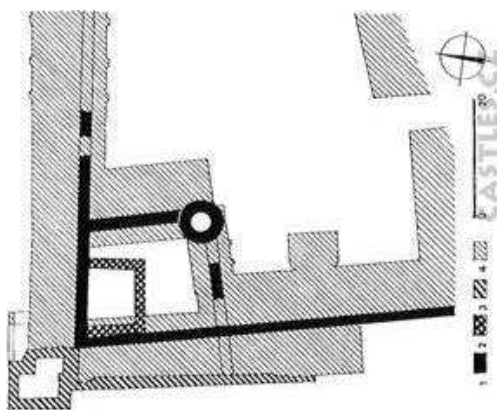

Obr. 63 Tábor – model hradu (v popředí) a města

(<http://www.castles.cz/hrad-tabor-kotnov/galerie-obrazky-nakresy-historie.html>)

3.3.2.2 Šlechtický hrad – hrazené město

Nacházíme i 3 výjimky jednodílných hradů založených šlechticem, které jsou v přímé vazbě na městský organismus. **Hrad v Horažďovicích** (okr. Klatovy) mohl vzniknout vzhledem k jeho výstavbě současně s městskými hradbami někdy během 2. poloviny 13. století. Původní hrad, dnes zastavěný členitým zámekem byl velmi malým lichoběžným objektem vloženým do nároží městského opevnění. Dle věže zaznamenané v jihovýchodním nároží bylo dispozičně klasifikován jako hrad bergfritového typu (Durdík 2009, 165 – 166).

Obr. 64 Horažďovice (Durdík 2009, 165)

Hrad **Nové Hrady** (okr. České Budějovice) šlechtického založení mohl vzniknout dle archeologických nálezů již před polovinou 13. století (ARCHIV 2007 - BZO 88-89, str. 1). V písemných pramenech byl doložen až ve 2. polovině 13. století. Dispozice prošla několika dílčími stavebními etapami. Z původního hradu nejstarší fáze se zachoval z větší části plášť obklopující hradby. Na středu nádvoří byly odhaleny zbytky zaniklé hlavní hradní věže, v jejíž blízkosti jižním směrem vlevo od zadní brány býval zřejmě i hradní palác. Jeho stopou je patrně nízká terasa (Muk – Urban 1991, 87, 97 – 98).

Obr. 65 Nové Hrady – letecký pohled

(<http://www.castles.cz/hrad-nove-hrady/galerie-obrazky.html>)

Hrádek v Kutné Hoře (okr. Kutná Hora) je dalším hradem v tomto městě. Přesněji byl založen kutnohorským královským rychtářem. Vznikl v 1. čtvrtině 15. století. Dispozice má čtvercový půdorys. V severovýchodní a jihozápadní části se nacházela palácová křídla. Křídlo v jihozápadní části ukončuje obytná věž obdélného půdorysu, v jejímž patře se zachoval velký sál. Prostory obou křídel byly spojeny pavlačemi. Dle rozboru této dispozice není zcela jasné, zda jej klasifikovat jako hrad či spíše opevněný městský palác (Durdík 2009, 192 – 193).

Obr. 66 Hrádek v Kutné Hoře – letecký pohled

(<http://www.castles.cz/kutna-hora-hradek/galerie-obrazky.html>)

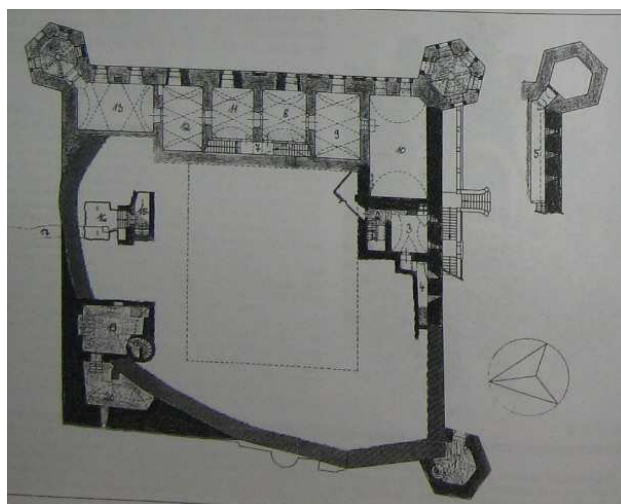
3.3.2.3 Královský hrad – nehrazené městečko

Hrad **Hořovice** (okr. Beroun) snad královského založení vznikl dle archeologických nálezů jistojistě v průběhu 13. století. Dispozice měla okrouhlý půdorys. Část zjištěné fortifikace tvořil masivní sypaný zemní val bez vnitřní ztužující konstrukce. Z vlastní plochy dnešního zámku můžeme k hradu přiřadit snad zjištěný volně stojící palác – dnes severní křídlo zámku. T. Durdík uvažuje na základě dosavadních vědomostí a jistých podobností s dalšími příklady tohoto typu o hořovické patrně jednodílné dispozici jako hradu přechodného typu (podrobněji Durdík 2007, 189 – 200).

Obr. 67 Hořovice (Durdík 2007, 194)

Hrad **Mníšek pod Brdy** (okr. Praha-západ) královského založení vznikl snad dle prvotní zmínky o něm někdy před polovinou 14. století. Dle dosavadních vědomostí je patrně pozůstatkem středověké situace v tělese dnešního zámku pravidelného čtverhranného půdorysu nejspíše nepravidelný, zalomený průběh vnější zdi jednoho z bočních křídel s polookrouhlou věžicí (nejnověji k celkového vývoji tohoto objektu Macek 2008, 1 - 9). Dle historických pramenů očividně nepatřil mezi hlavní mocenské opory. Když k tomu přičteme i osobu stavebníka je možno se domnívat, že se jednalo o jednodílnou dispozici.

Obr. 68 Mníšek pod Brdy (Macek 2008)

3.3.2.4 Šlechtický hrad – nehrazené městečko

Vztah zmíněných hradů a jejich městeček, kromě jedné specifické výjimky je takový, že městečka se nacházela pod hradním kopcem a suplovala hospodářské zázemí hradu.

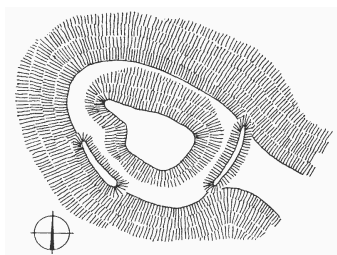
Hrad **Potštejn** (okr. Rychnov nad Kněžnou) byl postaven pravděpodobně v poslední čtvrtině 13. století (Menclová 1976-2.díl, 302; Durdík 2009, 443) nebo dle rozboru písemných pramenů Musilem a Svobodou až na přelomu 13. a 14. století. Původní dispozice šlechtického založení se nezachovala. Nicméně dle rozboru písemných pramenů, které se zmiňují o věži, se spekuluje o bergfritové dispozici. Nejstarší zachovanou částí je spodní část severního nároží vlastního hradu z doby přestavby Karlem IV. po polovině 14. století, kdy byl hrad královským majetkem (Musil – Svoboda 1998, 116 - 117). Celou severní rovnou část vlastního hradu dnešního přibližně podkovovitého půdorysu zaujímal snad obytný palác, který se skládal ze dvou věžovitých budov, které spojovalo obytné zděné jádro. Od 15. století byl hrad postupně rozšiřován o několik prstenců vnějšího opevnění (Menclová 1976-2.díl, 302; Durdík 2009, 444).

Obr. 69 – Potštejn – pohled na městečko pod hradem na kresbě J. Kohlera kolem r. 1800

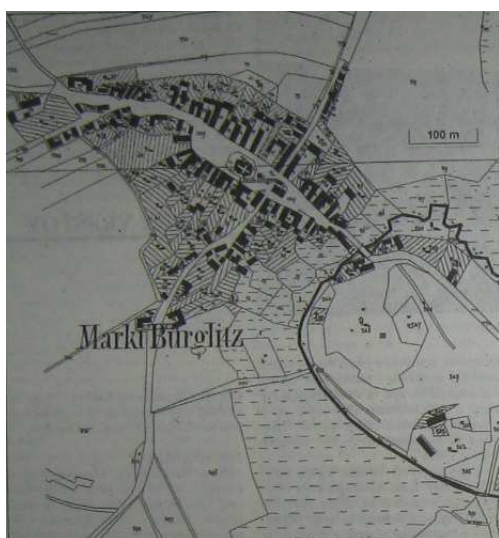
(<http://www.castles.cz/hrad-potstejn/galerie-obrazky-nakresy-historie.html>)

Hrad **Bochov** (okr. Karlovy Vary) vznikl v 1. polovině 14. století. Zničen byl nejspíše při obléhání Bochova vojsky Jiřího z Poděbrad v roce 1469. Z hradu se zachoval pouze příkop a val. Na vlastní oválné ploše areálu na mnoha místech na povrch vystupuje skalní podloží (Durdík 2009, 70).

Obr. 70 – Bochov (Durdík 2009, 70)

Hrad **Velký Vřešťov (mladší sídlo)** (okr. Trutnov) se nachází severozápadně od staršího sídla. Tato podstatně rozsáhlejší dispozice zhruba oválného půdorysu vznikla někdy v průběhu 1. poloviny 14. století. Nejvýraznějšími doklady možné zástavby jsou dvě výrazné deprese, které jsou nejspíše zbytky podsklepených staveb. Velmi výrazné jsou valovité reliktů fortifikace na ploše lokality. Po roce 1638 již nesloužil jako sídlo a nezadržitelně pustl (Durdík 2009, 588).

Obr. 71 Velký Vřešťov – městečko s hradním kopcem (na V straně)
mapa stabilního katastru z r. 1840 (Kuča 2011, 204)

Tou specifickou výjimkou je právě hrad **Kardašova Řečice** (okr. Jindřichův Hradec). Hrad vznikl dle historických a nepočtených archeologických pramenů získaných z povrchového průzkumu v 1. polovině 14. století. Vnitřní plocha dispozice je bohužel vlivem neurvalého rozkopání a pokusu o zemědělskou činnost v 1. polovině 19. století zcela zplanýrovaná. Nejlépe dochovanými pozůstatky je fortifikace na nejvíce ohrožené straně. Staré popisy zmiňují na severní straně základy čtverhranné stavby (věž?). Hrad se nachází mimo vlastní městečko, přesněji, jeho tzv. Dolní straně, které, jak naznačuje kromě historických zpráv i komunikační schéma lokality, příslušel. Patrně tak byl umístěn z důvodu nechtěného narušení již fungující stabilní sídelní jednotky (Durdík – Frolík 1981, 429 – 435).

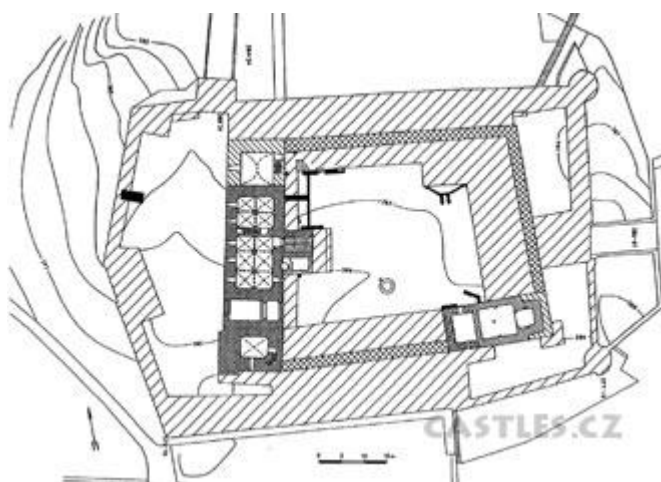

Obr. 72 Kardašova Řečice – D-hrad, C-nám. Dol. str. (Durdík – Frolík 1981)

3.3.2.5 (Arci)biskupský hrad – nehrazené městečko

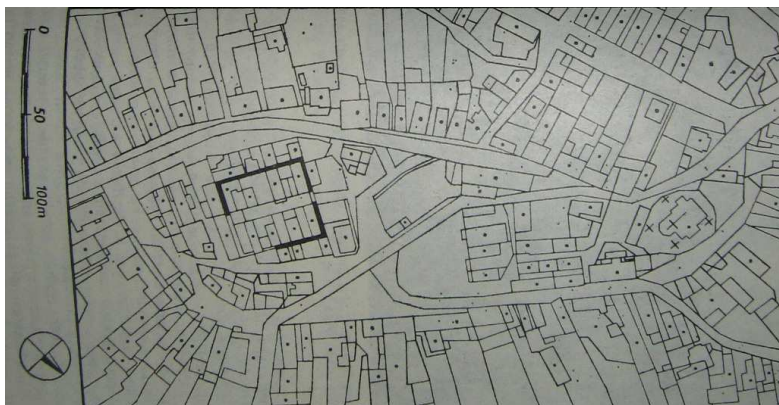
Zajímavou skupinou jsou hrady založené pražským (arci) biskupstvím (k problematice Durdík – Bolina v tisku) . Mnohdy byly založeny v nehrazeném městečku, které se posléze vyvinulo v rozsáhlé hrazené město. Takovým příkladem je i prvně jmenovaný **Horšovském Týn**, který byl hradbami obehnán až po polovině 14. století (okr.

Domažlice). Biskupský hrad zde vznikl okolo či po polovině 13. století. Jak již sám název napovídá, předchůdcem kamenného hradu zde byl lehčeji opevněný biskupský dvorec. Dispozičně je zařazen mezi hrady středoevropského kastelu, tedy pravidelné, čtverhranné, nejčastěji čtyř věžové primárně „městské“ hrady. V případě Horšovského Týna jsou doloženy věže ve třech nárožích. Užití tohoto dispozičního řešení se kterým se jinak výhradně setkáváme v královských městech, ukazuje souvislost tohoto biskupského hradu s královskou produkcí (Durdík – Krušinová 1986, 127, 138, 140).

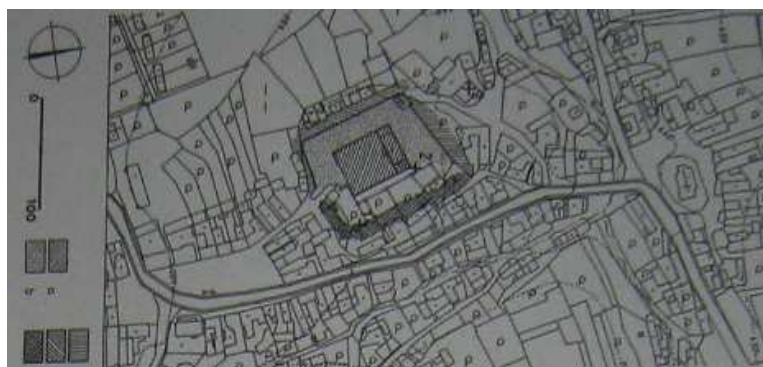
Obr. 73 – Horšovský Týn – částečná rekonstrukce přízemí hradu (Durdík – Krušinová 1986)

Biskupský hrad **Trhový Štěpánov** (okr. Benešov). Hrad vznikl dle ne zcela přehledných písemných pramenů snad na počátku 14. století. Dnes je plocha hradu bohužel rozparcelována a pohlcena parazitní zástavbou městečka. Dispozice dle retrospektivní analýzy měla pravidelný, mírně obdélný půdorys. Z hradu se dosud zachovala obvodová zeď téměř v celém svém průběhu, vyjma severovýchodního nároží (Bolina – Durdík 1984, 105 – 112).

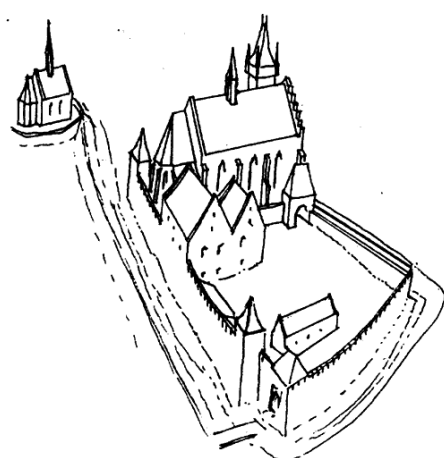
Obr. 74 – Trhový Štěpánov – hrad zakreslený v dnešní situaci města (Bolína – Durdík 1984)

Dalším biskupským hradem v této oblasti **Křivsoudov** (okr. Benešov) původně šlechtického založení vznikl již pravděpodobně v 2. polovině 13. století. V rukách pražského biskupství a posléze arcibiskupství byl od počátku 14. století až do počátku husitských válek. Od té doby velmi pustnul. Jeho největší dochované části byly nejvíce zničeny v 1. třetině 20. století, kdy byla po požáru zbourána sýpka, která byla postavena na místě hradu s využitím jeho dochovaných zdí. Doposud je dochovaný zhruba obdélný, pravidelný půdorys dispozice. Tento tvar dispozice souvisí spíše se 14. stoletím. Dnešní zachovaný půdorys patří tedy pravděpodobně biskupskému hradu, kdy se mohlo jednat nejspíše o uzavřenou čtverhrannou dispozici minimálně o třech křídlech (Durdík – Bolína 1987, 139 – 143, 148 – 154).

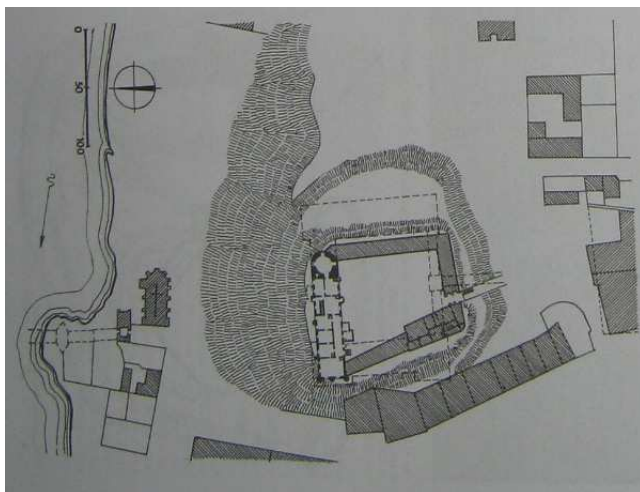
Obr. 75 – Křivsoudov (Durdík – Bolína 1987)

Rokycanský hrad (okr. Rokycany) byl založen na konci 13. či počátku 14. století, kdy nahradil starší dvůr pražských biskupů. Dnes se z něj zachovali pouze zbytky stavby z konce 14. století obsažené v budově muzea západně od kostela. Od konce 14. století byly Rokycany hrazeným městem. Zřejmě lichoběžný areál hradu vymezuje na východním okraji zmíněný děkanský kostel. Na západním okraji stával špitál (založený po polovině 16. století). Jižní okraj je dnes nezřetelný. Zhruba jej vymezuje Kostelní ulice. Dle jeho rekonstrukce by se mohl jevit jako rozsáhlý jednodílný areál (Anderle – Karel – Švábek 1995, 15 - 24).

Obr. 76 – Rokycany – ideální rekonstrukce (Anderle – Karel – Švábek 1995)

Hrad v **Roudnici nad Labem** (okr. Litoměřice) posléze přestavěný na zámek byl postaven biskupem již ve 2. polovině 12. století. Románský hrad byl lichoběžnou čtverhrannou dispozicí. V současnosti je možno identifikovat pouze palác, který v jeho nároží představoval obdélnou stavbu s nárožími i průběhem stran zpevněnými věžicemi třičtvrtě okrouhlého a polookrouhlého půdorysu. Roudnický biskupský hrad představuje první český kamenný hrad, který nebyl postaven panovníkem. (Durdík 2009, 482 – 483). Dle naznačené dispozice a srovnání s výše zmíněnými biskupskými hrady se lze domnívat, že byl také jednodílnou dispozicí.

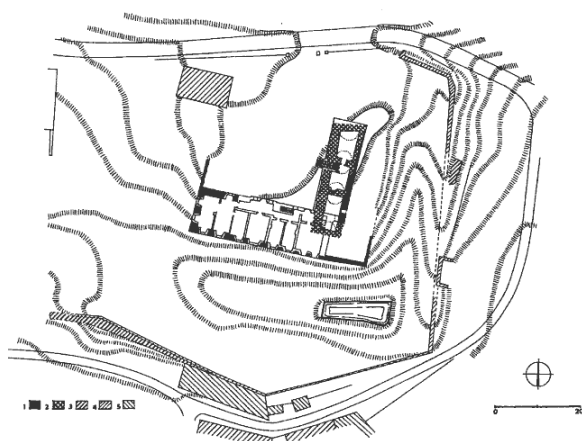

Obr. 77 – Roudnice nad Labem (Durdík 2009, 483)

3.3.2.6 Jednodílný hrad – vesnice

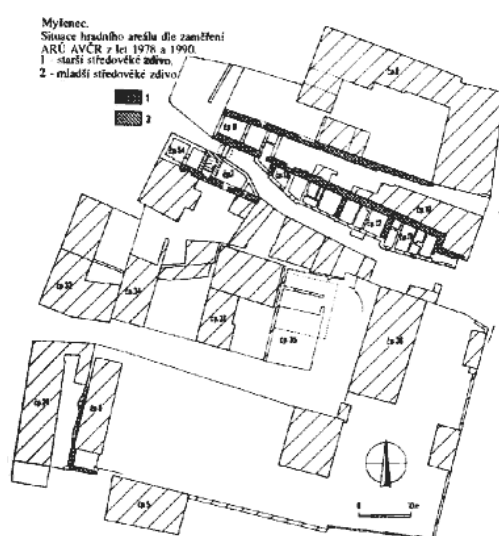
V této kapitole se nachází, řekněme výjimky potvrzující pravidlo o umístění hradní stavby. Vzhledem k počtu jsou to opravdu výjimky. Ovšem je třeba podotknout, že kromě prvně jmenovaného objektu se může jednat o problematické objekty. Nicméně z hlediska upozornění na tyto zajímavé objekty, bylo shledáno vhodným je do této práce umístit.

Hrad, respektive komenda **Blatno** (okr. Chomutov) je velmi specifickou dispozicí. Nachází se pod kostelem ve stejnojmenné vesnici. Byla založena Řádem německých rytířů v 1. polovině 14. století. Posléze byl objekt několikrát přestavován a dnes hrad připomíná velmi vzdáleně. Zástavba dispozice čtverhranného, s největší pravděpodobností lehce lichoběžného půdorysu byla čtyřkřídlá. Ze středověké stavby se nejlépe dochoval sklep východního křídla s gotickým portálem. Jedná se o jediného zástupce těchto druhů staveb v rámci této práce. Dispozice tohoto typu je užívána spíše na četných stavbách Řádu v Pobaltí (Pešta 2009, 32 - 35).

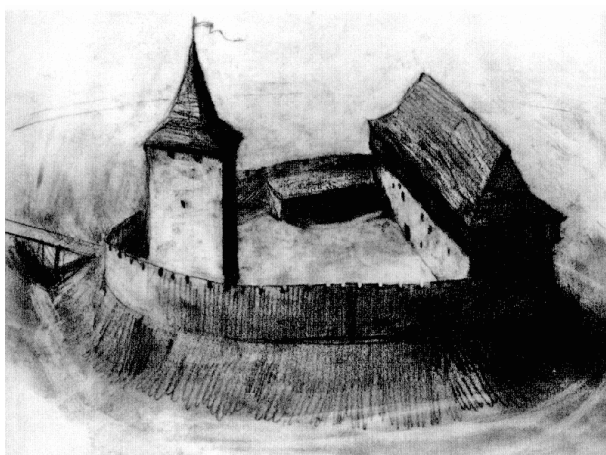
Obr. 78 Blatno (Durdík 2009, 69)

Královský hrad **Myšenec** (okr. Písek) byl založen po polovině 13. století. Nachází se ve svahu nevýrazného návrší ve stejnojmenné obci. Původní rozsáhlé pozůstatky hradu bohužel pohltila na počátku 20. století parazitní zástavba. Přesto bylo možno dle zbylých pozůstatků vyhodnotit dispozici jako pravidelný, téměř čtvercový areál. Nejlépe dochovanou částí hradu je torzo paláce, který zaujímal celou severní stranu dispozice. Členitost paláce vyznačuje obrovský rezidenční význam celého hradu. Na severní straně je dochován i parkán a na jihozápadě torzo nároží hradby (Durdík – Kašička – Nechvátal 1995, 12 – 21). Vzhledem k funkci hradu, je možné se domnívat, že mohl být rozsáhlým jednodílným areálem.

Obr. 79 Myšenec (Durdík – Kašička – Nechvátal 1995)

Hrad **Žerotín** (okr. Louny) se dnes nachází se ve stejnojmenné vesnici. Areál hradu byl situován na nevýrazné ostrožně. Objekt byl pravděpodobně založen před polovinou 13. století. Nejvýraznějším reliktem na ploše hradu jsou pozůstatky paláce na západní straně dispozice. Ve východní části se nacházejí skromné relikty čtvercového objektu, které byly T. Durdíkem opakovaně interpretovány jako čtverhranný bergfrit. Dle této interpretace se tedy jedná o ne zcela typickou bergfritovou dispozici. V průběhu třicetileté války byl hrad vypálen a ztratil funkci jako feudální sídlo (Záruba 2006, 149, 151, 155).

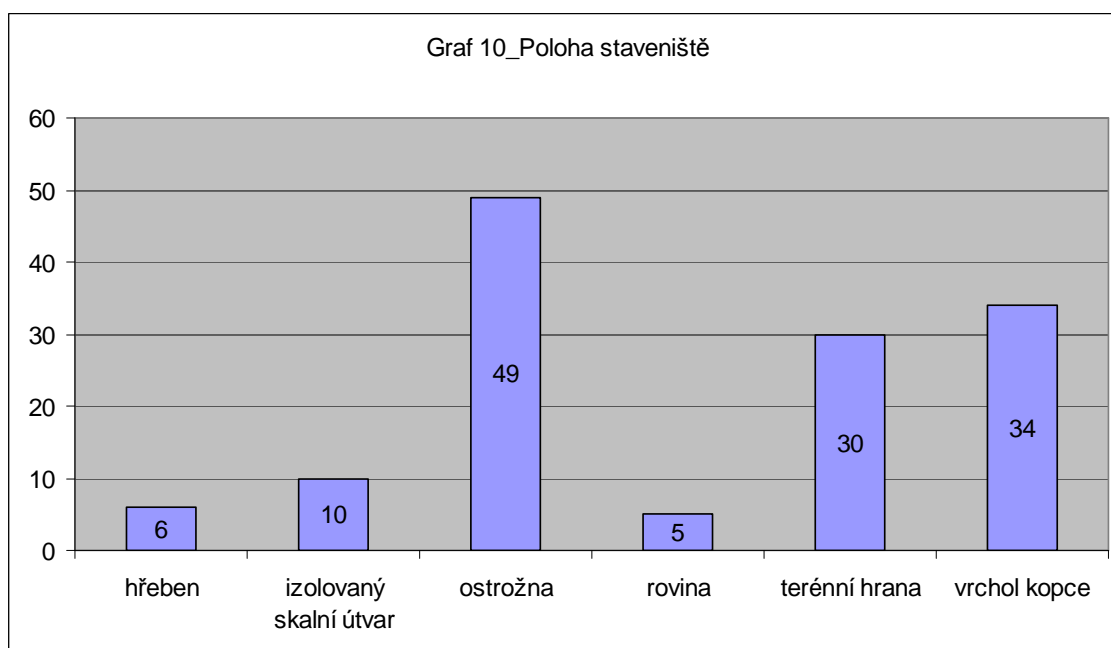

Obr. 80 Žerotín - rekonstrukce (Záruba 2006)

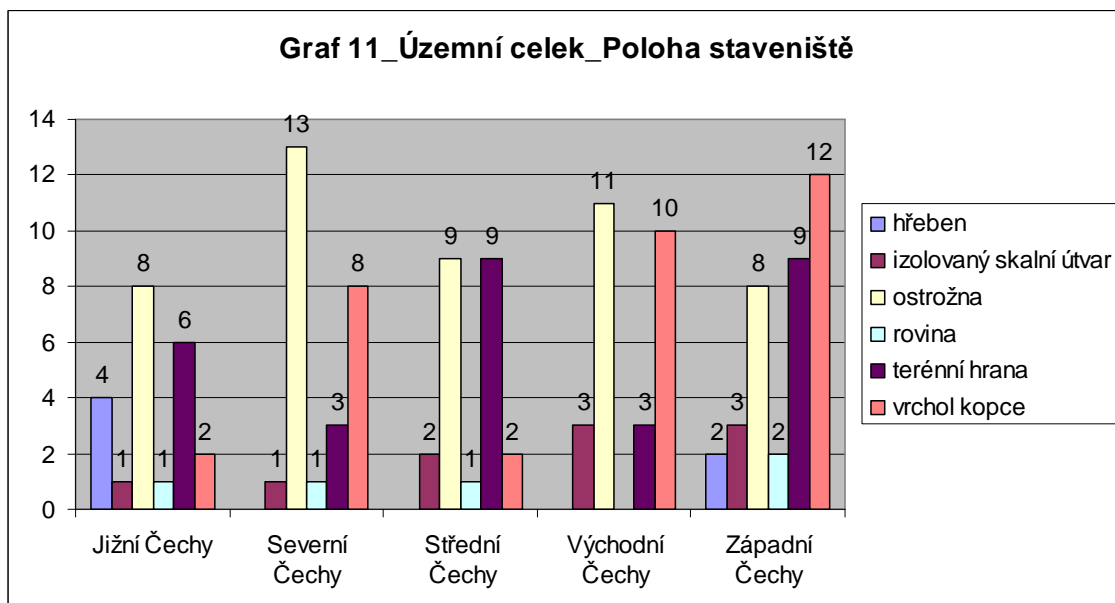
3.4 Poloha stavenišť jednodílných hradů

Na základě setříděných dat můžeme konstatovat, že jednodílné hrady byly stavěny ponejvíce na ostrožně. Dalšími polohami stavenišť (k problematice polohy stavenišť středověkého hradu např. Durdík (ed.) 2006, Austin 1984), které byly využívány ve větším měřítku pro výstavbu jednodílného hradu byl vrchol kopce a terénní hrana. Ovšem, jak je z grafu patrné pro výstavbu jednodílného hradu byly využívány opravdu všechny geomorfologické polohy, jak ty nejnižší v podobě roviny, tak ty extrémní v podobě horského hřebene. Speciálním geomorfologickým prvkem je izolovaný skalní útvar. Ten často geomorfologicky souvisí i

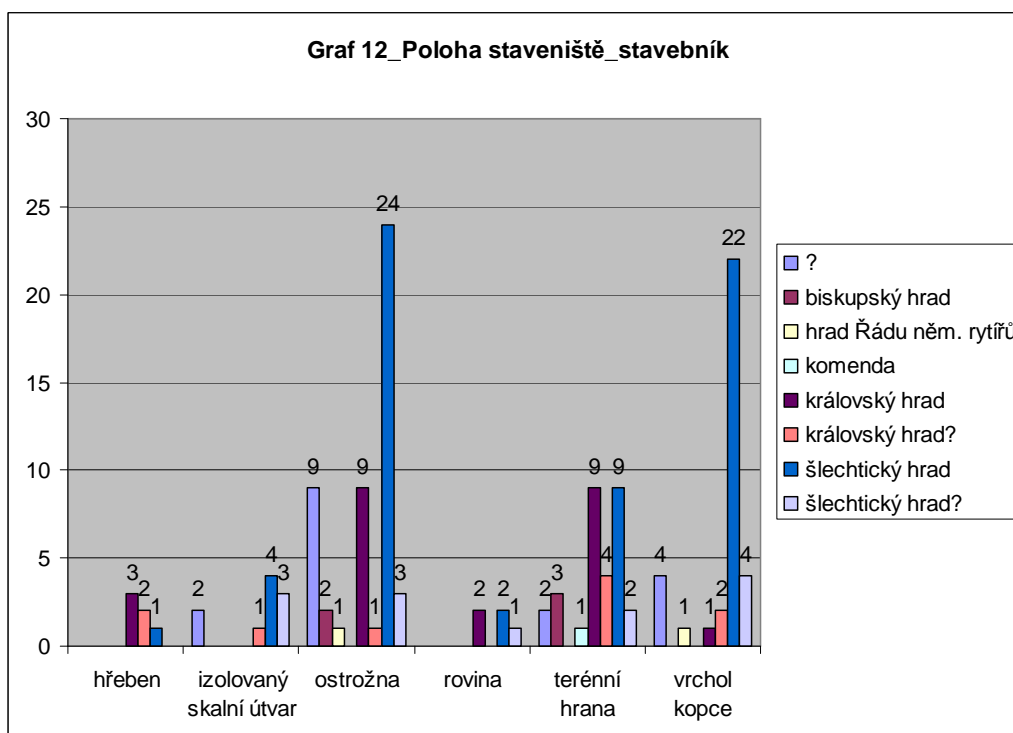
s horským hřebenem. Jako dominující prvek se nachází nejčastěji na svazích kopců (graf 10).

Pokud nahlédneme podrobněji na situaci v rámci jednotlivých územních celků Čech zjistíme, že jednoduché hrady vystavěné na ostrožně převažují nejvíce v severních Čechách. Ve východních Čechách jednoduchým hradním areálům na ostrožně značně sekundují hrady vystavěné na vrcholu kopce. Ve středních Čechách vedle ostrožny byla stejně využívána terénní hrana. V jižních Čechách k vedoucí ostrožně je třeba také přičíst hrady na terénní hraně, ovšem nejen ty. Je třeba si povšimnout extrémní geomorfologické polohy – hřebene. Tato poloha staveniště jednoduchého hradního areálu se vyskytuje dále už jen v západních Čechách. Jedná se o horské hřebeny v oblasti pomezí, které jsou součástí pohoří Šumava. Západní Čechy jsou jediným územním celkem, kde co do polohy výstavby jednoduchého hradu nejvýrazněji promlouvá vrchol kopce. Pokud si povšimneme nejnižší polohy staveniště, tj. roviny, můžeme konstatovat, že ani jediný zástupce jednoduchého hradu v této poloze, se nenachází ve východních Čechách (graf 11).

Když obrátíme naši pozornost na vazbu mezi polohou stavenišť a osobou stavebníka, pozorujeme z hlediska šlechtického hradu markantně převažující geomorfologické polohy, které k výstavbě jednodílného hradu šlechtic využíval. Těmito polohami jest ostrožna a vrchol kopce. Královský hrad byl vystavěn hlavně na terénní hraně a také ostrožně. Jediná poloha, kde královský hrad převažuje před šlechtickým, je horský hřeben (graf 12).

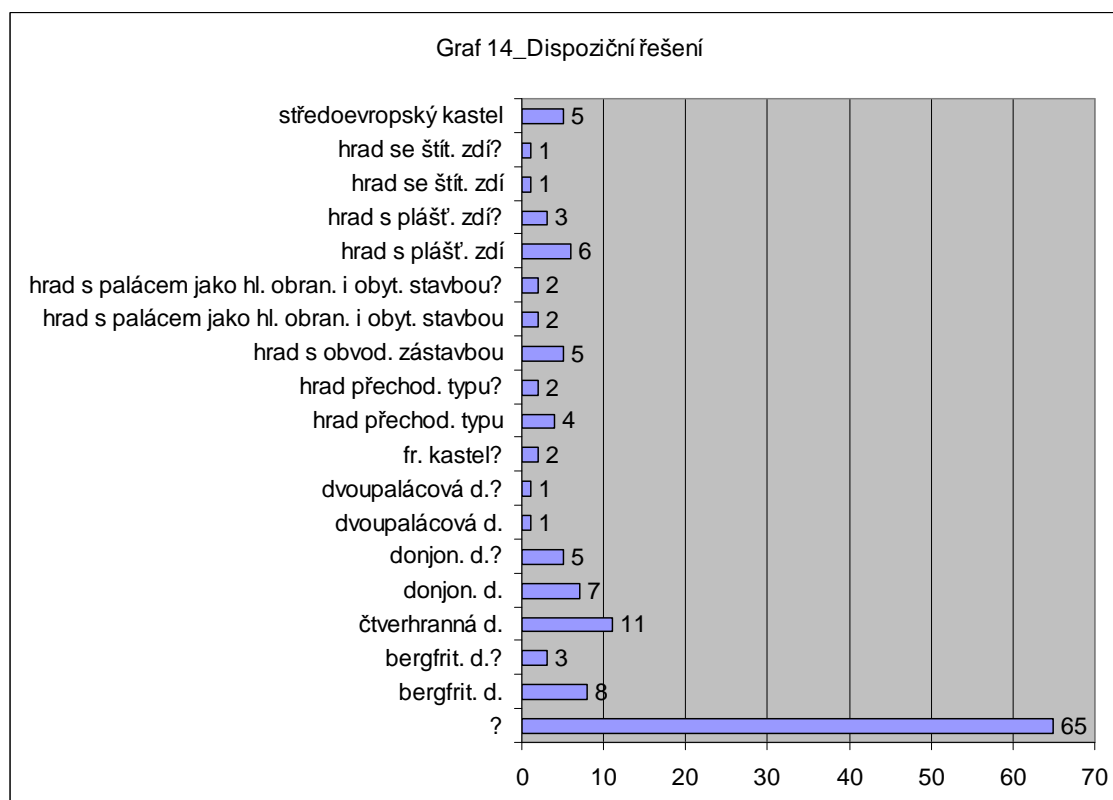

3.5 Doba vzniku jednoduchých hradů

Při filtraci ze zjištěných dat vyšla z databáze na světlo následující fakta. Nejvíce jednoduchých hradů vznikalo v průběhu 13. století. Pokud to máme promítnout do reálných čísel, hovoříme celkově o 74 objektech. Druhou nejvíce frekventovanou periodou je 14. století. Zde hovoříme o 44 objektech. V 15. století se jedná o 12 objektů, které v této periodě vznikly. Máme doklad i vzniku jednoduchých hradů ve 12. století v počtu čtyř objektů, přesněji na konci tohoto věku. Dokonce zde máme jeden úkaz, pokud to tak můžeme nazvat, který vznikl v 16. století, konkrétně v 1. čtvrtině 16. století (graf 13 viz Přílohy).

3.6 Dispoziční řešení jednoduchých hradů

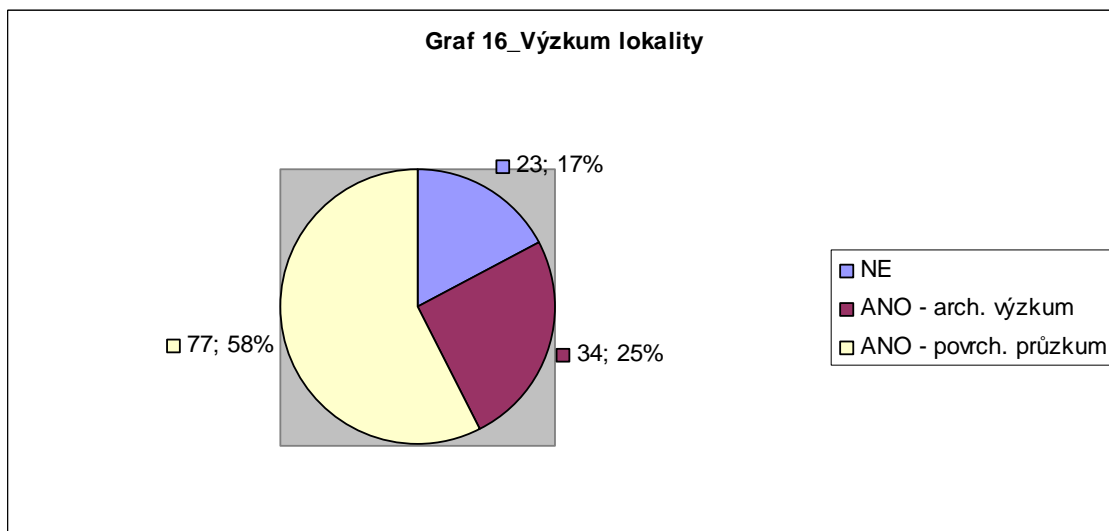
Hlavním zjištěným faktem překvapivě nebude to, jaké dispoziční řešení převládá mezi jednoduchých hrady. Hlavním zjištěným faktem jest, že *u skoro poloviny jednoduchých hradních areálů neznáme jejich dispoziční řešení*. Ostatní dispoziční řešení jsou více méně rovnoměrně rozloženy. Nejvíce z nich asi vystupuje blíže nespécifikovaná (vzhledem k nedostatečnosti poznání daných lokalit) čtverhranná dispozice. Dále je třeba hlavně zmínit v pořadí dle počtu bergfritovou dispozici, donjonovou dispozici, hrad s plášťovou zdí, hrad přechodného typu, hrad s obvodovou zástavbou a samozřejmě nelze opomenout v problematice jednoduchého hradu specifický středoevropský kastel, jenž geometricky můžeme řadit k výše zmíněným čtverhranným dispozicím. Na rozmanitost známých jednoduchých dispozic poukazují specifické hrady se štítovou zdí, mezi kterými jsou také jednoduchí zástupci (graf 14).

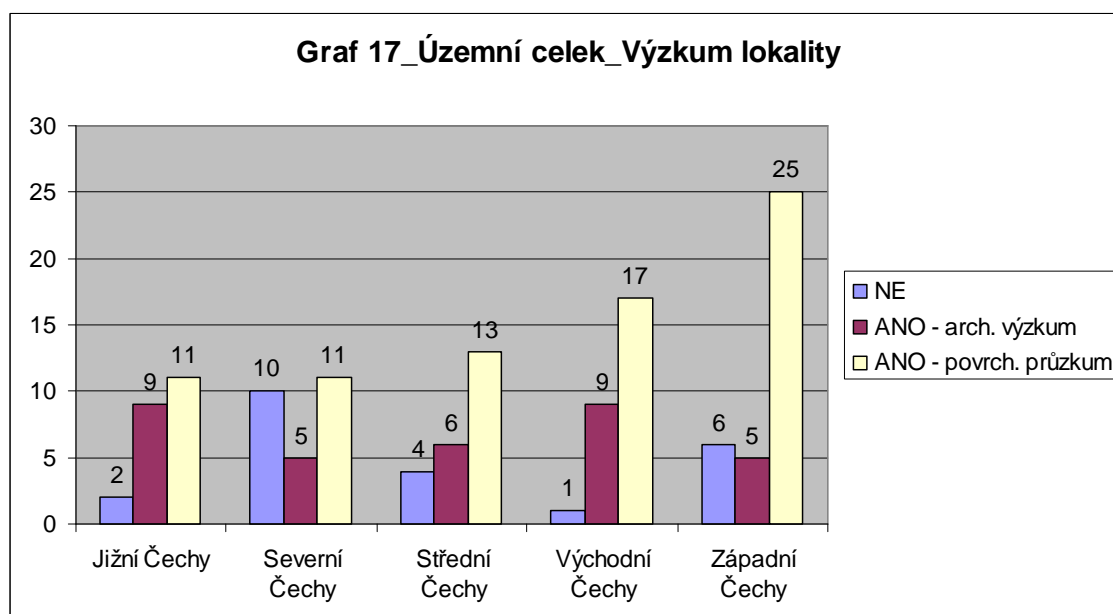
Téměř třicet jednoduchých hradů neznámého dispozičního řešení náleží mezi šlechtické hrady. Asi u 16ti objektů neznáme jak dispoziční řešení, tak ani osobu stavebníka. Zbytek dotváří královské hrady neznámého dispozičního řešení (graf 15 viz Přílohy).

3.7 Stav výzkumu jednoduchých hradů

Zjištěná fakta se jeví na první pohled pozitivně. Na více jak polovině jednoduchých hradních lokalit byl prováděn povrchový průzkum, ať už komplexní nebo jen elementární. Na čtvrtině lokalit proběhl archeologický výzkum. Zbytek jednoduchých hradů nebyl zkoumán vůbec (graf 16).

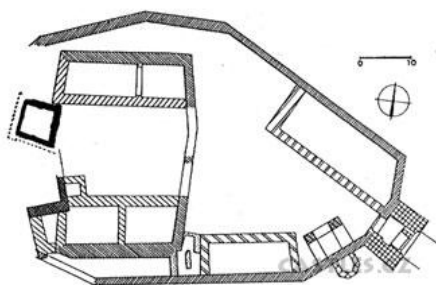
Pokud se podíváme podrobněji na situaci výzkumu jednoduchých hradních lokalit v rámci jednotlivých územních celků, vychází nám následující informace. Povrchový průzkum proběhl nejvíce na lokalitách v západních Čechách. Co se týče četnosti povrchového průzkumu na jednoduchých hradních lokalitách, stojí jistě za zmínku ještě oblast východních Čech. Zde také spolu s jižními Čechami proběhlo nejvíce archeologických výzkumů. Nejvíce neprozkoumaných jednoduchých hradů se nachází v severních Čechách (graf 17).

3.8 Hrad jako žijící organismus – jednoduché hrady ve své nejstarší fázi vývoje

V rámci výzkumu jednoduchých hradů bylo zjištěno 15 objektů, které fungovaly ve své nejstarší fázi středověkého vývoje (kromě jedné výjimky) jako jednoduchý areál. Z toho sedm objektů je šlechtického založení a osm objektů královského založení. Následně se s nimi základově seznámíme.

Hrad **Blatná** (okr. Strakonice) přestavěný na zámek se nachází na ostrově v toku řeky Lomnice (Úslavy) ve stejnojmenném městečku. Vznikl v 1. polovině 13. století. Osoba stavebníka není úplně bez problémů. Leč je Blatná známa jako šlechtické sídlo (v této době je zde i dvorec), tak stavební náročnost objektu plně nekoresponduje se šlechtickou produkcí této doby. Jistou indicií může být kaple, jež byla součástí hradu. Její pozůstatky při jihozápadním nároží severovýchodního paláce ze 14. století jsou dnes také to jediné, co je patrné z periody první románské fáze. Mimo kaple zde byl doložen i palác na nejvyšším místě areálu. Celá dispozice byla obklopena zděnou hradbou. Ještě ve 13. století nebo již ve 14. století dostalo kamennou hradbu i předhradí. V pokročilé 2. polovině 14. století došlo k výrazné přestavbě jádra, jehož bočními stranami byly vystavěny dva prakticky rovnocenné obdélné paláce. Na přelomu 3. a 4. čtvrtiny 15. století po stržení čelní hradby jádra mezi ním a předhradím a vyrovnání úrovní mezi těmito částmi hradu vznikl jednoduchý areál (Durdík 1985, 283, 289 – 293). Jedná se o jediný objekt, který se stal netradičně jednoduchým až posléze. Všechny ostatní následné objekty byly jednoduchými právě v jejich nejstarší fázi vývoje.

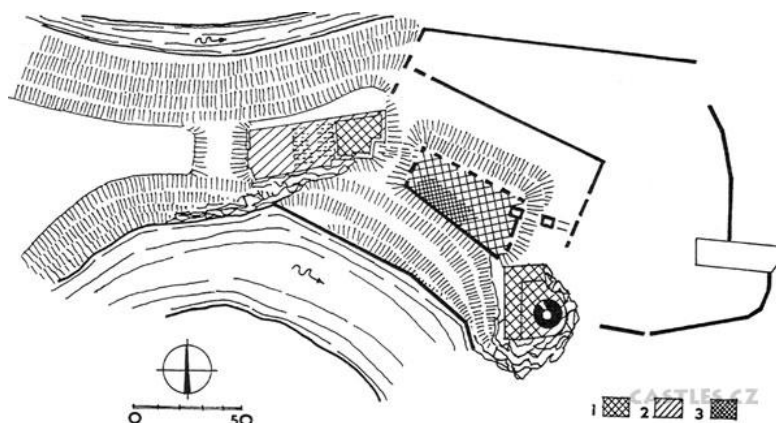
Obr. 81 Blatná (Durdík 1985)

Hrad **Frydlant** (okr. Liberec) posléze přestavěný na zámek se nalézá na výrazném vrchu nad řekou Smědou nedaleko stejnojmenného města. Vznikl okolo poloviny 13. století. První fáze zaujala pouze vrchol čedičové skály. Hlavní obrannou stavbou byl okrouhlý bergfrit, který dodnes představuje dominantu současného zámku. Obvod hradu vymezovala hradba, do níž byl vetknut nevelký obdélný palác. Tato první fáze hradu je klasickou ukázkou bergfritové dispozice. Tato úsporná varianta přestala vyhovovat potřebám majitelů (druzí majitelé, kteří vlastnili hrad od roku 1278) již ve 14. století. Podobu a rozsah předhradí doposud neznáme (Durdík 2009, 137 – 138).

Obr. 82 – Frydlant – rekonstrukce 1. fáze (Durdík 2009, 138)

Šlechtický hrad **Český Krumlov – Hrádek** (okr. Český Krumlov) posléze rozšířený a později přestavěný i na zámek se nalézá na protáhlém skalnatém ostrohu nad levým břehem Vltavy ve stejnojmenném městě. Vznikl okolo poloviny 13. století. Jednalo se o jednodílnou dispozici opevněnou hradbou a tvořenou okrouhlou věží a nevelkým obdélným palácem. Dispoziční řešení tohoto hradu lze nejspíše klasifikovat jako bergfritovou dispozici. Archeologickým výzkumem bylo nepřímo, přesto však s jistotou prokázáno, že již před koncem 13. století na místě horního hradu stála nějaká stavba fortifikačního charakteru. V Krumlově tedy v této době pravděpodobně již stál hrad se dvěma jádry, tedy na místě dnešního Hrádku a horního hradu a opevněnou plochou mezi nimi (Ernée, M. – Nováček, K. 1999, 21 - 34).

Obr. 83 – Český Krumlov – vpravo dole Hrádek, 1 – min. rozsah na konci 13. století (Ernée – Nováček 1999)

Hrad **Rabí** (okr. Klatovy) se nachází na vápencovém kopci ve stejnojmenné obci. Objekt je dnes v povědomí, jako velmi rozsáhlá dispozice. Přesto v nejstarší fázi svého vývoje určitou periodu fungoval jako jednodílná dispozice. Jeho nejstarší částí je údajně románská věž. Nejstarší fáze hradu má pravděpodobně souvislosti s německým prostředím. Na nejasnost datace nejstarší části hradu narážíme v mnoha publikacích. Před provedeným povrchovým průzkumem T. Durdíkem, jenž právě nejstarší částí klasifikoval zmíněnou věž, přesněji její tři nejspodnější úrovně, např. E. Kamenická pokládala za nejstarší část stejně jako starší badatelé věž i s obvodovou hradbou. Tyto části dispozice byly tradičně datované do období počátku 14. století (Kamenická 1994, 311). Dokud výše uvedené závěry zjištěné výzkumem T. Durdíka nebudou překonány dalším vývojem poznání, lze se domnívat na základě archaické povahy „paláce“, tj. spodních tří podlaží donjonu, a jeho pozdějšího vývoje v období gotiky, že ke stavbě mohlo dojít už kolem poloviny 13. století. Ještě slabší opory, než je tomu v případě úvah o vzniku „paláce“, se dostává při posuzování stáří hradby a lichoběžníkové věže. Odkázání jsme na konstatování funkční svázanosti těchto součástí s „palácem“ a na shodu v zednické práci při provádění oken věže a spodních podlaží „paláce“. Podle toho J. Anderle předpokládá, že ke stavbě věže a hradby došlo ve vazbě na budování „paláce“, snad s nějakým krátkým odstupem (nejnověji k problematice Anderle 2004, 125

– 138). Od průběhu 14. století, kdy byl „palác“ také navýšen do podoby donjonu byl hrad postupně rozšiřován o další oddíly v podobě předhradí. Na příkladu hradu Rabí je jasně patrné, jak složitý je někdy výzkum vývoje hradního objektu.

Obr. 84 Rabí – letecký pohled (v levé horní čtvrtině jádro hradu s věží) (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=257>)

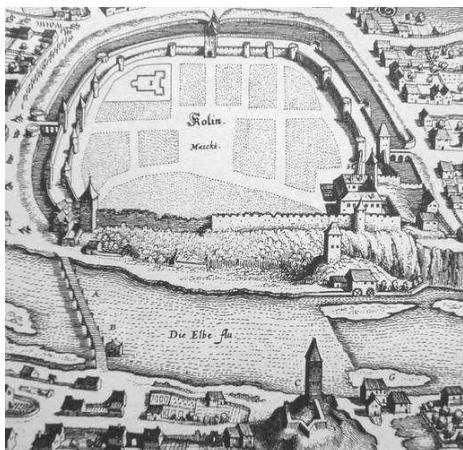
Zříceniny šlechtického hradu **Košumberk** (okr. Chrudim) se nachází na kopci v obci Luže. Hrad byl založen dle archeologických nálezů v závěru 13. století (Frolík – Sigl 2002, 64). Jako jednoduchá dispozice fungoval hrad ve své nejstarší fázi, která byla tvořena dnešním jádrem hradu. Plochu dispozice obíhala mohutná obvodová hradba, z níž na čelní straně vystupuje masivní obdélná vstupní věž. Zástavba se patrně přikládala ke zdi po obvodu. Výše zmíněné skutečnosti by nasvědčovaly, že se jedná o hrad s plášťovou zdí. Problémem této interpretace může ovšem být čtverhranná obytná věž (donjon?), o které se ale soudí, že náleží až k další fázi, patrně periodě 14. století, kdy bylo jádro hradu zcela přeřešeno. V pozdní gotice jádro obklopilo opevnění, předhradí s nevelkými okrouhlými a čtverhrannými věžičkami baštami (Durdík 2009, 282).

Obr 85 Košumberk – letecký pohled (v levé horní čtvrtině jádro hradu)

(<http://www.castles.cz/hrad-kosumberk/galerie-obrazky.htm>)

Hrad **Lapis refugii v Kolíně** (okr. Kolín) postupně přestavěný na zámek a pivovar se nachází v nároží města nad levým břehem Labe. Objekt šlechtického založení vznikl ve 2. čtvrtině 15. století. Staveniště hradu zabralo i městský parkán, v němž byla založena vstupní věžovitá brána s předbraním pro vstup zvenku. K bráně směrem k městskému parkánu byl přiložen obdélný palác se čtvercovým rizalitem v severním průčelí nad Labem. Na druhé, východní straně se nacházelo protilehlé obytné křídlo s hlavní branou přístupnou tentokrát z města. Nádvoří mezi oběma budovami uzavíralo na jihu úzké křídlo neznámého účelu a na severu okrouhlá věž, snad původní věž z městské hradby. Okolo roku 1500 byl hrad rozšířen západním směrem evidentně o hospodářské předhradí. Nejradikálnější negativní zásah do hradního areálu proběhl od poloviny 19. století v důsledku stavby železnice a následně jeho využití pro pivovar. Jedná se o jediný hrad ze známých hradů husitských hejtmanů, který byl založen ve městě (Úlovec 2003, 320 – 323).

Obr. 86 Kolín – celkový pohled na město (hrad v pravém dolním rohu města (Úlovec 2003)

Šlechtický hrad **Šumburk** (okr. Chomutov) se nachází na výrazném dominantním vrcholu nad levým břehem Ohře západně od Klášterce nad Ohří. Byl založen ve 2. čtvrtině 15. století. Půdorys první fáze hradu tvořil zhruba protáhlý lichoběžník. Na nejvyšším místě kopce mu dominovala velká obytná věž (pravděpodobně jediná zděná stavba), na níž navazovaly obvodové hradby zpevněné třemi čtverhrannými většinou dovnitř otevřenými baštami. Na počátku 16. století byl hrad výrazně přestavěn a doplněn, jelikož novému majiteli jeho původní jednoduchá podoba nedostačovala. Ve druhé fázi byl hrad rozšířen o hradby s 1. a 2. bránou, které chránily přístupovou cestu a především obytná složka vlastního jádra (nejnověji Pachner 2008, 20 – 33).

Obr. 87 Šumburk – letecký pohled na jádro hradu (<http://www.castles.cz/hrad-novy-sumburk/galerie-obrazky.html>)

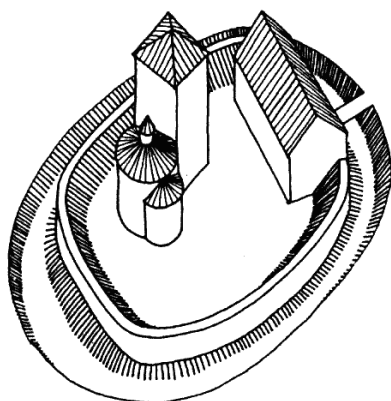
Nyní přecházíme k hradům královského založení. Nejstarším příkladem je hrad **Landštejn** (okr. Jindřichův Hradec) nacházející se na vrcholu nad obcí Pomezí pod Landštejnem. Pravděpodobně byl založen na sklonku 12. nebo na přelomu 12. a 13. století. Jako jednodílná dispozice fungoval ve své první románské fázi. Tento dnes vnitřní hrad má nepravidelný pětiboký půdorys. Na východní straně se nachází dvojice nestejných hranolových věží mezi nimiž byl sevřen palác. Po polovině 13. století, kdy se stal majetkem šlechtickým, byl posléze rozšířen o předhradí, jehož původní podobu však doposud neznáme. V průběhu 14. století došlo k jeho výrazné přestavbě (Líbal – Lancinger 2000, 127 – 129).

Obr. 88 – Landštejn – letecký pohled (<http://www.castles.cz/hrad-landstejn/galerie-obrazky.html>)

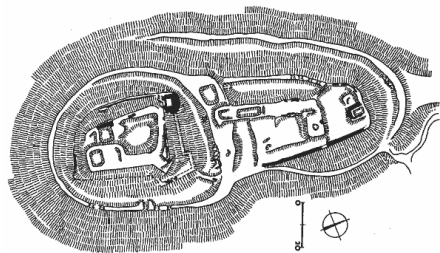
Zbytky hradu **Týnec nad Sázavou** (okr. Benešov) se nachází na návrší nad levým břehem Sázavy ve stejnojmenném městě. Objekt královského založení vznikl na ploše staršího sídliště s rotundou a pohřebištěm, a to dle archeologických zjištění v 1. polovině 13. století. Zástavbu první fáze na ploše hradu oválného půdorysu tvořila dle výsledků archeologického výzkumu A. Hejny starší rotunda – hradní kaple, ke které byla připojená hranolová věž a kamenný objekt paláce na severní straně. Plocha, kterou tyto objekty zaujímaly, byla vymezena a zároveň opevněna ohrazením s použitím velkých i menších kúlů a vnějším příkopem, přes který vedl od severu můstek k portálu do paláce (shrnutí výzkumu Hejna 1977, 129 - 140). Dle novějších poznatků

fortifikaci tvořilo i valové těleso, do kterého byl zmíněný palác na severní straně vetknut. Dispozice této fáze jeví se jako jednodílná byla klasifikována jako hrad přechodného typu. Hrad dostal posléze i vnější opevnění, k němuž se přiložila nejspíše hospodářská budova, a které bylo v 15. století zajištěno i baštami (podrobněji Durdík 2007, 146 – 163).

Obr. 89 – Týnec nad Sázavou – rekonstrukce 1. fáze (Durdík 2007,162)

Hrad **Kynžvart** (okr. Cheb) se nachází na protáhlém vysoko položeném ostrohu nad městem Lázně Kynžvart. Objekt je zřejmě, jak již název sám napovídá, královského založení snad již z konce 1. poloviny 13. století. V dnešní situaci se hrad samozřejmě jeví jako vícedílný, což je ovšem pravděpodobně stav z doby přestavby, či spíše znovuvýstavby hradu (po jeho poboření), tj. konce 14. století šlechtickým stavebníkem. Před jádrem bylo vystavěno podlouhlé předhradí, které bylo posléze rozděleno příčným křídlem na dvě části. D. Menclová i T. Durdík se ovšem shodují, že původní hrad královského založení zřejmě za účelem strážního bodu zaujal jen ovál na temeni hory (Menclová 1976-2.díl – 182; Durdík 2009 – 315). T. Durdík dokonce vyslovuje hypotézu o dispozičním řešení jednodílného hradu. Dle jeho názoru by se snad mohlo jednat o bezvěžový hrad, konkrétně typ s plášťovou zdí (ARCHIV 2007 – BZO 98, str. 1). Definitivně zpustl po jeho posledním dobytí a vypálení v roce 1648.

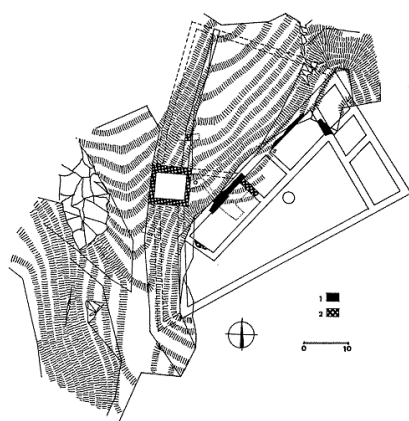
Obr. 90 Kynžvart (Durdík 2009, 314)

Nejspíše královský hrad **Lichnice** (okr. Chrudim) se nachází na výrazné a dominantní poloze na okraji Železných hor v obci Předhradí. Byl založen někdy před polovinou 13. století. Jednodílná dispozice měla trojúhelný půdorys. S královským založením souvisí i určení dispozičního řešení první fáze dispozice jako hradu s obvodovou zástavbou. Při pozdně gotické přestavbě šlechtickým stavebníkem byl hrad rozšířen o polygonální barbakán a vnější hradební okruh, kterým vedla přístupová cesta na severovýchodní straně. Osoba stavebníka, a nejen ta, se stala předmětem dlouhosáhlé diskuze zastoupené na jedné straně T. Durdíkem a na straně druhé J. Frolíkem a J. Siglem. Hlavním objektem archeologického zájmu, který by mohl nejasný počátek hradu rozklíčovat, bylo jihovýchodní nároží dispozice, tj. umístění současné štítové zdi. Posledním výsledkem, který z této diskuze vzešel, je, že se na tomto místě nacházela věž s břitem (Durdík 2000, 397; k problematice hradu Lichnice a následné diskuzi a nejnovějšímu výzkumu hradu viz Durdík 1991, 1994b, 2000 a Frolík – Sigl 1993, 1998, Frolík 2006).

Obr. 91 Lichnice – letecký pohled (<http://www.castles.cz/hrad-lichnice/galerie-obrazky.html>)

Královský hrad **Tetín** (okr. Beroun) se nachází na opyši tetínské ostrožny za tetínským hradištěm (dnes vsí). Dle archeologických zjištění byl založen okolo poloviny 13. století. Jako jednodílná dispozice fungoval ve své starší fázi, tj. její výše položená lichoběžná část, která je dnes ze značné části zničená lomem. Hlavní zjištěnou stavbou zde byl rozměrný palác v půdorysné podobě velkého písmene L. Dispoziční řešení této fáze lze klasifikovat jako hrad s palácem jako hlavní obrannou i obytnou stavbou. Ještě koncem 13. století byl hrad rozšířen o níže položenou trojúhelnou část, do níž byla vetknuta mohutná čtverhranná věž (Durdík 2009, 552 – 553).

Obr. 92 Tetín (Durdík 2009, 552)

Hrad v **Protivíně** (okr. Písek) posléze přestavěný na zámek se nachází v blatné poloze při levém břehu řeky Blanice. Mohl vzniknout dle první písemné zmínky a archeologických nálezů někdy ve 2. polovině 13. století (Fröhlich 2002, 7 – 9). Z dispozice původního hradu čtvercového, k jihu lehce kosodélného půdorysu se v hmotě dnešního zámku zachovalo severní a jižní křídlo (Muk 1996, 35 – 37). S největší pravděpodobností součástí hradu byla i okrouhlá volně stojící věž. Dispoziční řešení malého královského hradu z první fáze bylo klasifikováno jako hrad s obvodovou zástavbou. Původní královský hrad mohl být i jednodílnou dispozicí. Vznik předhradí si dodatečně vynutil jeho přechod do šlechtických rukou nesoucí sebou jiný způsob zapojení hradu do ekonomického provozu panství (Durdík 2002b, 2 - 7).

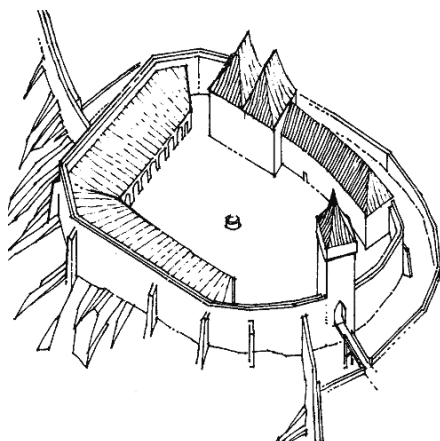
Obr. 93 – Protivín – možná podoba hradu v nejstarší fázi (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=2565>)

Královský hrad **Svojanov** (okr. Svitavy) leží na ostrohu nad Křetínským potokem u stejnojmenné obce. Byl založen na začátku 3. třetiny 13. století. Původní raně gotický okrouhlý vnitřní hrad byl pravděpodobně jednodílný. Zachovala se z něj jen velká věž s břitem, část okružní hradební zdi a suterén paláce (Menclová 1976-1.díl, 303 – 305). Určení jeho dispozičního řešení se jeví jako velmi složité. Původním záměrem bylo snad vystavět typ označovaný dnes jako hrad s plášťovou zdí. Tuto naznačenou koncepci si mohl stavebník během výstavby hradu rozmyslet a rozšířit hrad o bergfrit a palác, jehož vazba na plášťovou zeď se jeví nelogicky. Při pozdně gotické přestavbě byl rozšířen o novou linii vnějšího opevnění. Do nové hradby byla zavázána i rozměrná hospodářská budova a před jádrem hradu se rozložilo hospodářské příslušenství (Durdík 2009, 531). Možných interpretací je v souvislosti s nejstarší fází hradu Svojanov mnoho. Koneckonců není vyloučeno, že se mohlo jednat prostě jen o určitý experiment stavebníka, z kterého vzešla tato atypická dispozice.

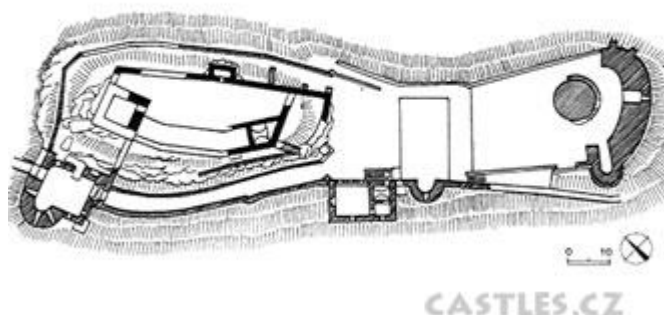
Obr. 94 – Svojanov – letecký pohled na jádro hradu (<http://www.castles.cz/hrad-svojanov/galerie-obrazky.html>)

Královský „hrad“ **Vlašský dvůr** (okr. Kutná Hora) se nachází v Kutné Hoře při městských hradbách na terénní hraně vedle kostela sv. Jakuba. Původní jednoduchá dispozice oválného půdorysu byla založena na přelomu 13. a 14. století ve spojitosti s rozvojem těžby v Kutné Hoře, kdy objekt sloužil jako mincovna. Na konci 14. století byl výrazně přestavěn k rezidenčním účelům. Výstavbou Horstoforovského mincmistrovského domu koncem 15. století, který byl na jihozápadě vysunut před obvod hradeb, došlo nejspíše uzavřením na jihu městskými hradbami k jeho rozšíření o další část, tzv. dolní dvůr. Další výrazné rozšíření proběhlo v průběhu 16. století. Bohužel v 2. polovině 19. století byla jeho dispozice neideálně rekonstruována a silně pozměněna. Z původní zástavby nejstarší fáze se podařilo identifikovat především kamenné průčelí obou křídel šmiten, které byly souběžné s rovnou hradební zdí. Ve druhé stavební fázi se z technologického objektu stal objekt rezidenční. Nejvýznamnějšími novými stavbami byl tzv. Vysoký dům – palác ve východní části a kaple v severní části dispozice (nejnověji a podrobně ke všem částem Vlašského dvora a jeho vývoji Záruba 2008, 233 – 286).

Obr. 95 – Vlašský dvůr – rekonstrukce nejstarší podoby hradu (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=1410>)

Hrad **Krupka** (okr. Teplice) se nachází na ostrohu nad stejnojmenným městem. Byl založen panovníkem k ochraně cínových dolů. Hrad byl založen na počátku 14. století. Dispoziční řešení původního jednodílného areálu lze klasifikovat jako hrad s obvodovou zástavbou. Jedná se patrně o nejmladší aplikaci tohoto typu dispozice organicky související s královskými hrady 13. století. Od roku 1330 se dostal do šlechtických rukou. Pozdně gotická přestavba mezi léty 1471 - 1482 starý hrad obklopila dělostřeleckým opevněním. Na počátku třicetileté války přestal hrad být obydlen a velmi rychle se změnil ve zříceninu (Menclová 1976-1.díl, 389; Durdík 2009, 296 – 297).

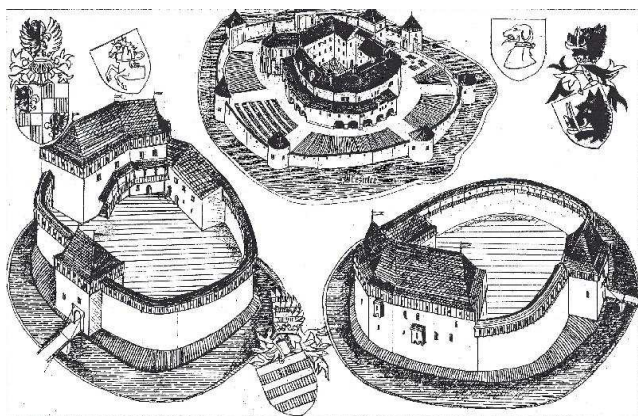

Obr. 96 – Krupka – vlevo původní hrad (Durdík 2009, 297)

3.9 Jednodílný hrad nebo tvrz?

Bylo zjištěno osm objektů, které se nachází na hranici mezi hradem a tvrzí. V následujících řádcích budou tyto areály představeny.

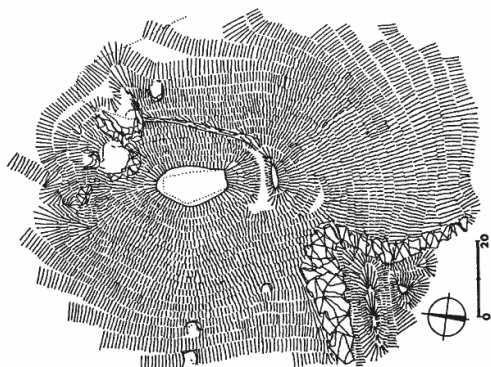
Šlechtický hrad (?) **Březnice** (okr. Příbram) přestavěný na zámek se nachází v nepříliš výrazné poloze na levém břehu Vlčavy, chráněný částečně vodou, na dnešním okraji stejnojmenného města. Byl založen ve 2. polovině 13. století. Nejstarší fáze stojí blízko kvalitativní hranice mezi hradem a tvrzí. Zachovala se z ní obvodová hradba vymežující nepravidelně oválný půdorys. Z vnitřní zástavby doposud stojí zdivo dvoupatrového trojprostorového paláce zalomeného půdorysu na severu a patrové budovy na východě. Dispoziční řešení hradu by se dalo klasifikovat jako hrad s palácem jako hlavní obrannou i obytnou stavbou. Snad v průběhu 14. století byla dispozice rozšířena o rozložitou branskou věž. V roce 1422 byl vypálen a následně pozdně goticky přestavěn. Od poloviny 16. století o Březnici se hovoří již jako o zámku (Kopeček 1972, 1 – 16; Durdík 2009, 87 – 88).

Obr. 97 – Březnice – rekonstrukce vývoje objektu (<http://www.hrady.cz/index.php?OID=818>)

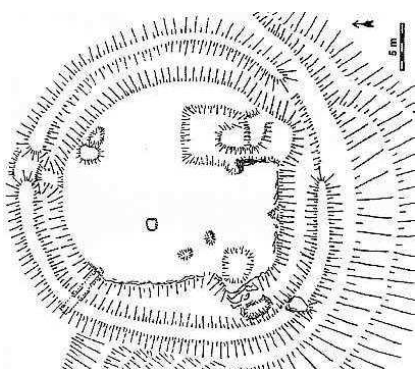
Hrad **Malšín** (okr. Plzeň-sever) se nacházel na vrchu Malý Špičák u Uněšova. Je archeologicky doložen do 2. poloviny 13. století. Se značnou pravděpodobností objekt na Malém Špičáku, byl v době, ze které pocházejí písemné prameny (první zmínka r. 1379 jen o nedaleké vsi

Mašín), již opuštěný. Vlastní plocha hradu je protáhle pětibokého obrysu o rozměrech 20 x 8 m. Zástavba byla patrně dřevěná. Lokalita stojí na nejasné kvalitativní hranici mezi hradem a tvrzí (Miler – Valenta 1986, 102 - 109).

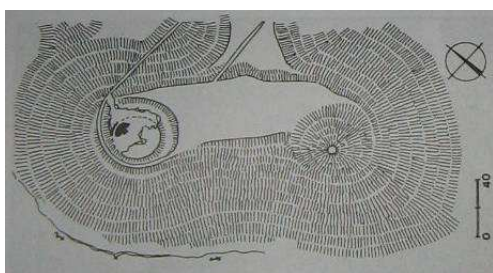
Obr. 98 – Mašín (Durdík 2009, 353)

Hrad **Liběšov** (okr. Plzeň-sever) se nacházel na ostrožně u Bezvěrova v blízkosti krašovského televizního vysílače. Objekt je okrouhlého půdorysu. Tento malý hrad nejasné datace a založení nebyl zatím blíže odborně archeologicky zkoumán. Pouze v 16. století se o něm hovoří jako o „pustém zámku Liběšov“. V dosavadní literatuře se o dnešní vlastní ploše hradu (jako hrad označován viz Durdík 2009, 328) hovoří i jako o tvrzišti (Rožmberský 1996, 50). Bližší zaměření hradu publikovali amatérští badatelé, kteří upozorňují na zahloubený objekt v severovýchodní části. Ti zde o Liběšovu mluví též jako o tvrzi (Šmíd – Bombička 2000).

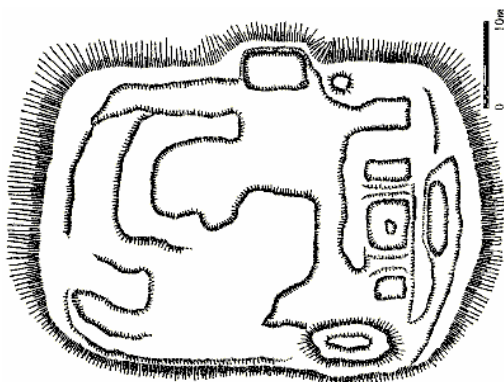
Obr. 99 – Liběšov (Šmíd – Bombička 2000)

Zaniklý hrad **Košík** (okr. Beroun) můžeme detekovat na výběžku z masivu Housiny severně od Neumětel. Objekt šlechtického založení existoval dle nepatrných archeologických nálezů v období 14. století. Dosavadní literatura se ne zcela shoduje v tom, jak toto feudální sídlo označovat. T. Durdík hovoří o něm jako o hradu (Durdík 2009, 280). Naproti tomu J. Úlovec jej označuje jako tvrz (Úlovec 2005, 63 – 65). Zřejmě vychází ze starší literatury, jako např. z průzkumu B. Jelínka v 2. polovině 19. století, který zachytil ještě oválný půdorys dispozice. B. Jelínek Košík také označuje jako tvrz (Jelínek 1881, 115 – 117, Tab. VI). V současné době není možné přesněji toto feudální sídlo klasifikovat, jelikož jeho prakticky celá plocha byla zničena těžbou stavebního kamene. Dochovala se pouze část dna východního příkopu (Úlovec 2005, 65).

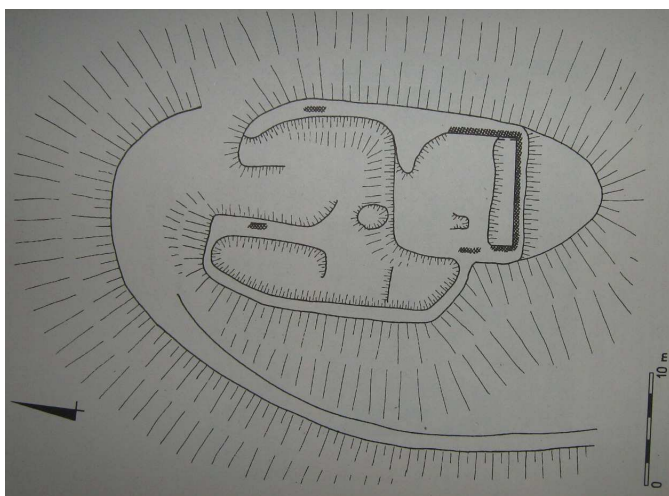
Obr. 100 – Košík – stav před r. 1881 (Durdík 2009, 280)

Šlechtický hrad (?) **Olešná** (okr. Benešov) se nachází nad strží ústící do Brodeckého potoka, na úbočí Krasovické hůry u Louňovic pod Blaníkem. Byl založen někdy v 2. polovině 14. století. Po polovině 16. století byl charakterizován jako pustá „tvrz“. Jednodílná dispozice má obdélný půdorys. Dochoval se výrazný reliéfní relikt hradby. Na jihovýchodní straně do ní byl zavázán mírně předstupující objekt. Na jižní straně byla zjištěna nejméně trojprostorová, patrně podsklepená zděná budova. Severní polovině areálu dominuje výrazný reliéfní relikt čtvercového půdorysu (obytná věž?). Nicméně nejnápadnější je naopak absence výrazného vnějšího opevnění, např. příkopů, jež poněkud zpochybňuje klasifikaci Olešné jako hradu (Úlovec, J. 1987, 93 – 94; Durdík 2009, 398 – 399).

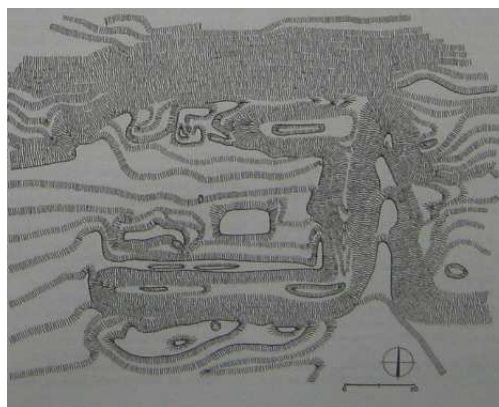
Obr. 101 Olešná (Úlovec 1987)

Zříceniny hradu **Dřel** (na hranicích okr. Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí) najdeme na severním vrcholu kopce u Borovnice. Byl založen snad dle predikátu okolo poloviny 15. století. Nepatrné archeologické nálezy existenci hradu alespoň obecně v 15. století potvrzují. Zda objekt existoval ještě na počátku 16. století, není jisté. Relikty zástavby na ploše dispozice nepravidelně oválného půdorysu se zachovaly nejvýrazněji v jižní části, kde se nacházela obytná pravoúhlá stavba (věž?). K západní části obvodové hradby přiléhalo další stavení protáhlého obdélného půdorysu (Čížek – Slavík 1993, 341 – 342). I když je lokalita Dřel zde zmiňována jako hrad, nelze opomenout, že její zařazení mezi hrady není úplně bez problémů. V některé literatuře se o něm mluví i jako o tvrzi (Musil 1995, 27 – 28).

Obr. 102 Dřel (Čížek – Slavík 1993)

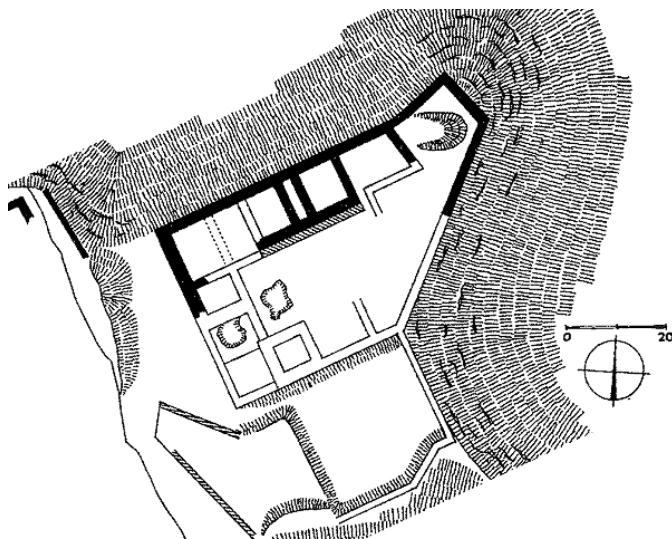
Hrad (?) **Sobín** (ok. Rakovník) lze detekovat na terénní hraně mezi Rynholcem a Lány. Objekt nejasného založení existoval dle archeologických nálezů v období 15. století. Pro starší existenci není doposud dokladů. Jednodílná dispozice vykazuje velmi pravidelný, obdélný půdorys. Na ploše hradu byly zjištěny výrazné reliéfní reliktů tří objektů. Při jihozápadním nároží byl objeven rozměrný zahloubený objekt s rovným dnem a východně od něj relikt volně stojící, nejspíše dvouprostorové stavby. Nejnápadnější jsou pozůstatky čtverhranné stavby (věž?) na severu. Z hlediska zjištěných rozměrů a značně neobvyklé celkové podoby je velmi diskutabilní zda je možno klasifikovat Sobín jako hrad (Durdík 2009, 509).

Obr. 103 Sobín (Durdík 2009, 509)

Zříceniny hradu, pravděpodobně původně tvrze **Zásadka** (okr. Mladá Boleslav) nalezneme na ostrohu nad soutokem Jizery s Mohelkou u Mohelnice. Objekt šlechtického založení mohl vzniknout dle posledních archeologických zjištění již na sklonku 13. století (Waldhauser – Sosnovec 2004, 383 – 384). Jako hrad je objekt označován až po polovině 15. století. Dnešní jednodílná dispozice má v podstatě nepravidelný lichoběžný půdorys. Zda se rozsah původní tvrze kryl s pozdějším hradem, není zcela jasné. Za nejstarší část na ploše hradu se považuje dvoutraktový palác s valeně zaklenutými suterény na nejchráněnější severní straně, na něž navazovaly obvodové hradby. V čelní, jižní straně v blízkosti jihozápadního nároží dispozice stávala čtverhranná věž nejasného stáří, patrná dnes pouze formou terénního

reliéfního reliktu. Výše zmíněné datování posunuté až ke konci 13. století není v rozporu s již dříve zmíněnou hypotézou o možné bergfritové dispozici, byť ne se zcela typickým čtverhranným bergfritem (Durdík 2009, 619 – 620). V tom případě je možné, že už v té době se formálně jednalo o malý šlechtický hrad, i když tak nebyl v dané době označován.

Obr. 103 – Zásadka (Durdík 2009, 620)

4 ZÁVĚR

Podnětem k vytvoření této diplomové práce zaměřené na problematiku jednodílných hradních areálů v Čechách, byl fakt, že se jedná o tematiku, které se nevěnuje dle mého názoru taková pozornost, jakou by si bezesporu zasloužila. Předmětem práce bylo tedy komplexní zhodnocení problematiky jednodílných hradních areálů v Čechách. K tomuto účelu byla zpracována databáze jednodílných hradů, která supluje zároveň i katalog zkoumaných objektů, jelikož obsahuje dle mého názoru všechny základní informace, které jsou ještě v Poznámkách mnohdy podrobně doplněny. Diplomová práce je výstupem zjištěných dat.

Než se dostanu k vlastnímu zhodnocení zjištěných výsledků, myslím, že je třeba zprvu upozornit na zásadní problém, na který jsem při výzkumu jednodílných hradů narazil. Tím zásadním problémem je, ač je

to k nevíře, základní kastellologická terminologie. Při studiu jednoduchých hradních areálů jsem zjistil, že kvalita jejich výstavby je velmi široká, tj. od jednoduchého horského hrádku (např. hrad na Stožecké skále), přes honosný rezidenční objekt (Nový hrad u Kunratic) po v podstatě promyšlenou pevnost (Hartenštejn). Jednoduše řečeno, není hrad jako hrad. Zde zjišťujeme, že je vlastně velmi obtížné přesně definovat základní kastellologický pojem, který z formálního hlediska často nesplňuje v problematice jednoduchých hradních objektů všechny definiční aspekty pojmu „hrad“. Proto se často setkáváme se situací, kdy se badatelé nejsou schopni shodnout, jak danou lokalitu označit. Někteří jí považují za hrad, jiní zase za tvrz. A to přitom u objektů, které nejsou v přímé vazbě na vesnický organismus, což je přitom základní definiční kámen pojmu „tvrz“. Pokud se nezbavíme těchto nešvarů, není možné řádně s danými pojmy pracovat. Pro zjednodušení práce s těmito termíny bychom se měli držet základních definičních kamenů, což je dle mého názoru u tvrze, jak už bylo zmíněno výše přímá vazba na vesnický organismus, a u hradu jeho strategická poloha spojená s kvalitní fortifikací. Samozřejmě vždy budou výjimky potvrzující pravidlo. Přece jen člověk-stavitel neměl vždy dobrý nápad, co se týče umístění hradního objektu a mnohdy dostatečné finanční prostředky. Ovšem zmíněné bazální definiční kameny platí na většinu objektů.

Pokud se podíváme na geografické rozložení jednoduchých hradních areálů, základním zjištěním jest, že největší procento těchto objektů se nachází v západních Čechách. Proč tomu tak je? Odpovědí může být hned několik. Za prvé, už jen velikost tohoto územního celku může předem být předpokladem pro dané množství jednoduchých hradů. Ale asi tím hlavním aspektem je geomorfologie terénu západních Čech. Vzhledem k množství výhodných strategických poloh v podobě kopcovitého až horského terénu se není čemu divit. Geomorfologie terénu, jak si ukážeme na dalším příkladě hrála ve výstavbě jednoduchých hradních areálů očividně roli velmi značnou. Oblast Českolipska je tomu jasným důkazem. Jasně na to poukazuje bazální markantní zjištěný fakt

týkající se vazby jednodílných hradů na soudobé sídelní jednotky. Tím faktem jest, jak už bylo zmíněno v kapitole zabývající se vazbou jednodílných hradních areálů na soudobé sídelní jednotky, že markantní většina jednodílných objektů se nachází mimo vazbu na sídelní jednotku. Nejčastější polohou staveniště je ostrožna. Dle mého názoru z toho důvodu, že poskytovala ideální prostor pro rozvržení zástavby jednodílného hradu.

Nyní se dostáváme k osobě stavebníka jednodílných hradů. Možná překvapivě převažuje šlechtic. Je třeba se blíže podívat, kde markantně převažuje, a to je právě mimo vazbu na sídelní jednotku. Jeho oblíbenými polohami staveniště byly právě strategické polohy v podobě ostrožny a vrcholu kopce. Zde se nabízí hypotéza, že si šlechtické rody v jednotlivých územích mohly stavět řekněme tzv. satelitní hrady, které sloužily pouze jako kontrolní body na hranicích či důležitých stezkách v jejich panství a nebylo zde potřeba hospodářské zázemí. A co hrady, které sloužily jako rezidenční, a přesto byly jednoduchého charakteru? I zde se nabízí odpověď. Příkladem jest již výše zmíněná oblast Českolipska. Pro tuto oblast jsou právě typické tzv. ostrožné hrady s obytnou věží, které zde můžeme považovat za jakousi minimalizovanou variantu bergfritové dispozice. Tyto hrady se stávají symbolem spíše chudší šlechty (Gabriel – Panáček 2000, 172). Pokud se podíváme na jednodílné zeměpanské hrady, musíme konstatovat, že jejich dispozice jsou různorodějšího charakteru. Od strážních, dispozičně jednoduchých hradů po honosná rezidenční sídla. Tyto honosnější hradní areály mezi šlechtickými chybí. Naopak hlavní množinou jsou jednodušší typy dispozic jako jsou např. hrady Trutnovska reprezentující tzv. kolonizační provizoria či kontrolní body rožmberské enklávy na Strašicku (s vazbou na těžební areály; zde ovšem nemůžeme vyloučit i kontrolu území v periodě, kdy tento mikroregion byl v zeměpanských državách) (srovnání např. s hrady Štiavnických vrchů viz Labuda 2002; obecně k funkcím hradu např. Krenn – Krenn-Leeb (ed.) 2006; Hofrichter (ed.) 2001).

Od příkladu strážního hradu královského založení na pomezí, který byl ponejvíce archeologicky zkoumán, tj. Kunžvart se můžeme odpíchnout ke skladbě hmotné kultury strážních jednodílných hradů. Jak už bylo řečeno v kapitole zabývající se tzv. horskými hrádky, strážní účel se ve složení prakticky nijak neprojevuje. Nálezová skladba je podobná menším nálezovým souborům známým z českých hradů. Může to poukazovat na to, že se všední den na strážních hradech v zásadě od ostatních dispozičně malých hradů nelišil (obecně k poznání všední dne na hradě např. Barz 2008).

Pokud se podíváme na jednodílné hrady s vazbou na sídelní jednotku, nelze si povšimnout další velmi vlivné osoby stavebníka, který promlouval nejen do hradní produkce jednodílných hradů, ale hradní produkce vůbec, a tj. osoba biskupa (arcibiskupa). Nemůžeme si nevšimnout, že svým čtverhranným půdorysem nápadně kopírují středoevropský kastel královských hradů ve městech (v případě Horšovského Týna, jak víme, se mu přímo rovná). Pozorujeme zde srovnatelně i přímou vazbu na městský organismus. Dále na co je třeba jistě upozornit, tak to je vazba šlechtických hradů a nehrazeného městečka. V tomto případě se nejedná o přímou vazbu na městský organismus. Nehrazené městečko je vlastně podhradním městečkem hradu umístěném v dominantní poloze. Toto podhradní městečko tvoří právě hospodářské zázemí hradu, čímž je vysvětlena jeho jednodílnost.

V závěru bychom neměli opomenout i problematiku, která do studia jednodílných hradů dle mého názoru zcela jistě patří. Při výzkumu jednodílných hradů badatel samozřejmě narazí i na objekty, jejichž stavební historie je složitější, než by se mohlo zdát. V problematice jednodílných hradních areálů mají své místo i hrady, které byť se dnes jeví jako jednodílné, určitou část své historie fungovaly jako jednodílné objekty. Na ty je třeba se také systematicky zaměřit. Základními důvody jejich rozšíření o další hradní oddíl jsou v zásadě změna majitele a nedostačující prostory původní dispozice. Změnou majitele jest myšleno, když se hrad dostal z královských do šlechtických rukou. Šlechtic si

původní jednodílný hrad následně přetvořil k obrazu svému. Druhý důvod změny vyplynul ze zvyšujících se nároků osoby stavebníka, hlavně šlechtice, ať už z důvodů rezidenčních, hospodářsko-ekonomických nebo obranných.

Stav výzkumu jednodílných hradů se může zdát na první pohled příznivý. Nicméně, jak dokládá bazální tristní zjištěný fakt o dispozičním řešení jednodílných hradů, tj. že skoro u poloviny objektů neznáme jejich dispoziční řešení, je nadmíru jasné, že mnoho důležitých faktů o lokalitě lze zjistit často pouze jen vlastním archeologickým výzkumem, který by přispěl ke zlepšení poznání dispozičního řešení jednodílných hradních areálů. Samozřejmě je jasné, že se jedná o běh na dlouhou trať. Nicméně jednodílné hrady v Čechách očividně nepatřily mezi okrajové hradní objekty a do budoucna je zapotřebí jejich systematického studia, které může výrazně pomoci dotvořit komplexní obraz středověké hradní produkce Čech.

5 RESUMÉ

First of all, this work deals with attitudes of castle research. The basic pillars in the evolution of castelology is the work of Augustin Sedlacek, Dobroslava Menclová and recently Tomas Durdik. Attention is paid to a minor focus to baileys and single core castles, which are the main subjects of this paper.

A single core castle is a layout, which consists only of its own core. I've created a database of single core castle areas, counting more than 130 objects. The separation of these object types from other regular sites could look like a simple job but it is not true. A castle in the medieval was a living organism. There is many objects which seem to be a regular castle but they could work as a single core castles during early periods of it's history. The form of these castles was very simple and there is still a lot of unfinished questions according their classification.

Most of the single core castle complexes are located in Western Bohemia (almost 30%). The main builder of these castles in Czechia, although it may seem surprising, was a noble. Most of these castles had no connections with settlements (almost 75%), which could be classified as mountain castles and were founded by a king. Their main purpose was to control trade routes. The best researched mountain castle is Kunžvart. The highest concentration of single core castles is in the area of Česká Lípa. Attention was paid also to micro regions of Trutnov and Strašice.

Furthermore, this work focuses on the castles with connections to a settlement as well. In the case of fortified towns prevail single core castle areas founded by a king. Most of these castles could be classified as a middle european castle. It is important to pay attention to bishop castles. The disposition of these castles is usually square. In the case of Horšovský Týn, we can also discuss the middle european castle disposition.

The construction of the single core castles was realised in all the locations from lowlands to mountains. Anyway the most frequent location of a single core castle is a ridge. Another frequent location is a hill top or a terrain disruption. The most of these castles was founded in the 13th century (over 70 objects). The research status of single core castles may seem favorable. More than 50% of all the objects were partly or fully researched. On the other these projects didn't take castle disposition into account at all. Most of the important facts could be revealed only by a complex archaeological research, which has been already done only in 25% of all objects.

6 POUŽITÉ ZDROJE

6.1 Literatura

Anderle, J. – Miler, J. 1985: Vrtba, k. ú. Vrtbo, o. Plzeň-sever. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1985, 112 – 119.

Anderle, J. – Švábek, V. 1989: Hrady na Strašicku – pokus o rekonstrukci jejich postavení v životě oblasti před polovinou 14. století. Castellologica Bohemica 1, 105 – 123.

Anderle, J. – Černá, E. – Kirsche, A. 1993: Neznámý hrad u Brandova v Krušných Horách. Castellologica Bohemica 3, 125 – 130.

Anderle, J. – Karel, T. – Švábek, V. 1995: Městský hrad v Rokycanech. Sborník Dr. Bohuslava Horáka 7, 15 - 24.

Anderle, J. 2004: Otázky vývoje jádra hradu Rabí. Castellologica Bohemica 9, 125 – 138.

Austin, D. 1984: The castle and the landscape: annual lecture to the Society for Landscape Studies, May 1984. Landscape History 6, 69 – 81.

Barz, D. 2008: Das „Schlüssel“ bei Klingenstein – Erkenntnisse zum Alltag auf einer salierzeitlichen Burg. Forschungen zu Burgen und Schlössern.

Benešová, J. 1991-1992: K otázce datování polohy „Hrádek“ u Bezníka (k. ú. Borek), okr. Jičín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 85 – 90.

Bolina, P. – Durdík, T. 1984: Povrchový průzkum hradu v Trhovém Štěpánově. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 105 – 118.

Brychová, J. – Durdík, T. 1987: Antonín Hejna. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 4 – 16.

Čihák, J. – Fritz, Z. – Miler, J. – Valenta, P. 1989: Povrchový průzkum hradu Frumštejna. *Castellologica Bohemica* 1, 201 – 214.

Čížek, J. – Slavík, J. 1993: Dřel (Závřší). *Castellologica Bohemica* 3, 341 – 342.

Durdík, T. 1976: Současný stav, potřeby a výhledy výzkumu hradů v Čechách. *Archeologické rozhledy* 28, 172 - 180.

Durdík, T. – Lehečková, E. 1977: Stavební vývoj a podoba středověkého hradu v Kadani na základě archeologického výzkumu. *Archeologické rozhledy* 29, 281 – 292, 359 – 360.

Durdík, T. 1981: Problematika výzkumu hradů v Čechách. *Archaeologia Historica* 6, 7 – 17.

Durdík, T. – Frolík, J. 1981: Povrchový průzkum hradu v Kardašově Řečici a jeho sídlištně-geografické souvislosti. *Archeologické rozhledy* 33, 429 – 435.

Durdík, T. 1985: K počátkům a středověké stavební podobě hradu v Blatné. *Archaeologia Historica* 10, 283 – 295.

Durdík, T. – Krušinová, L. 1986: K počátkům a středověké stavební podobě hradu v Horšovském Týně. *Archaeologia Historica* 11, 127 – 142.

Durdík, T. – Bolina, P. 1987: Povrchový průzkum hradu Křivsoudova. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 28, 139 – 157.

Durdík, T. 1989: K původu kastelů středoevropského typu. *Archaeologia Historica* 14, 233 – 255.

Durdík, T. 1991: Stavební podoba jižního nároží hradu Lichnice v souvislosti s jeho počátky. *Castellologica Bohemica* 2, 53 – 64.

Durdík, T. 1993: Královský hrad v Písku, Písek.

Durdík, T. 1994a: K problematice kastelů středoevropského typu. *Archeologické rozhledy* 46, 255 – 273.

Durdík, T. 1994b: K interpretaci výsledků archeologického výzkumu jižního nároží hradu Lichnice. *Castellologica Bohemica* 4, 67 – 74.

Durdík, T. 1995a: *Encyklopedie českých hradů*. Praha.

Durdík, T. 1995b: August Sedláček a studium českých feudálních sídel In: *August Sedláček a pomocné vědy historické*. Mladá Vožice, 89 - 95.

Durdík, T. – Kašička, F. – Nechvátal, B. 1995: *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku, Písek*.

Durdík, T. 1998a: Česká kastellologie v evropských souvislostech. *Archeologické rozhledy* 50, 784 – 789.

Durdík, T. 1998b: Několik poznámek ke vztahu českých hradů ke komunikacím a k jejich komunikačnímu schématu. *Archaeologia Historica* 23, 203 – 213.

Durdík, T. – Kubů, F. – Zavřel, P. 1998: Hrad na Stožecké skále. *Castellologica Bohemica* 6/II, 257 – 274.

Durdík, T. 2000: K podobě jižního nároží a počátkům hradu Lichnice – pokračování diskuse. *Castellologica Bohemica* 7, 395 – 402.

Durdík, T. – Sušický, V. 2000: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Střední Čechy*, Praha.

Durdík, T. – Bolina, P. 2001: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha.

Durdík, T. 2002a: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky*. Praha

Durdík, T. 2002b: Protivínský hrad. In: Durdík a kol., *Protivínský zámek, Protivín*, 2 – 7.

Durdík, T. 2002 – 2011: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky 1 – 4. Praha.

Durdík, T. – Kubů, F. – Zavřel, P. 2002: Hrad Kunžvart. *Castellologica Bohemica* 8, 139 – 172.

Durdík, T. – Sušický, V. 2002: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Jižní Čechy, Praha.

Durdík, T. 2003: Hrady na Šumavě. In: Anděra, M – Zavřel, P. a kol., Šumava: příroda, historie, život, Praha, 435 – 448.

Durdík, T. 2004: K problematice pohraničních, tzv. horských hrádků. *Archaeologia Historica* 29, 343 – 356.

Durdík, T. 2005a: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky 2. Praha.

Durdík, T. 2005b: Schildmauerburgen in Böhmen. In.: Holdorf, M. (ed.), *Interdisziplinäre Studien zur europäischen Burgenforschung. Veröffentlichungen der deutschen Burgenvereinigung e.V., Reihe A: Forschungen, Band 9, Braubach, 161 – 165.*

Durdík, T. – Sušický, V. 2005: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy, Praha.

Durdík, T. (ed.) 2006: Burg und ihr Bauplatz. *Castrum Bene* 9. Praha.

Durdík, T. – Fröhlich, J. 2006: Nové poznatky o hradu Újezdci u Týna nad Vltavou. *Castellologica Bohemica* 10, 337 – 348.

Durdík, T. 2007: Hrady přechodného typu v Čechách. Praha.

Durdík, T. 2008: Hrad Karlík. *Archaeologia Historica* 33, 221 – 231.

Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.

Durdík, T. 2011a: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky 4. Praha.

Durdík, T. 2011b: Entstehung eines rein militärischen Machtstützpunktes – Fallbeispiel Hartenštejn Böhmen. In: Burg im 15. Jahrhundert. Veröffentlichungen der deutschen Burgenvereinigung e.V., Reihe B: Schriften, Band 12, Braubach am Rhein, 114 – 124.

Durdík, T. – Bolina, P. v tisku: Böhmisches bischöfliche Burgen bis zu den Hussitenkriegen. *Castrum Bene* 3.

Ernée, M. – Nováček, K. 1999: K počátkům českokrumlovského hradu (Výsledky archeologického výzkumu v letech 1994 – 1995). *Průzkumy památek* 6/II, 21 – 34.

Fišera, Z. 1985: Kozlov, k. ú. Kněžnice okr. Jičín. *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka* 1985, 61 – 65.

Fröhlich, J. 1996: Hraniční horský hrádek na Ostrém na Šumavě. *Castellologica Bohemica* 5, 101 – 106.

Fröhlich, J. 2008: Hraniční hora Velký Ostrý. Vítaný host na Šumavě a v Českém lese 4, 12 – 13.

Fröhlich, J. 2002: Archeologický doklad z počátků protivínského hradu. In: Durdík a kol., *Protivínský zámek, Protivín*, 7 – 9.

Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: *Archeologie na Pražském hradě*. Praha.

Frolík, J. – Sigl, J. 1993: Zjišťovací výzkum na hradě Lichnici v roce 1991. *Castellologica Bohemica* 3, 117 – 124.

Frolík, J. – Sigl, J. 1998: Ještě jednou k problematice hradu Lichnice (diskuse o stavební jednotě jižního nároží a jeho významu pro počátky hradu). *Castellologica Bohemica* 6, 467 – 474.

Frolík, J. – Sigl, J. 2002: K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku. *Archaeologia Historica* 27, 61 – 77.

Frolík, J. 2006: Archeologický výzkum na hradě Lichnici (k. ú. Podhradí) v roce 2004. *Castellologica Bohemica* 10, 363 – 372.

Gabriel, F. 2002: Quo vadis vědo o hradech? *Castellologica Bohemica* 8, 499 – 502.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1991: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství 1. *Castellologica Bohemica* 2, 23 – 52.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1993a: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství 2. *Castellologica Bohemica* 3, 7 – 46.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1993b: Bezejmenný hrad u Kluku. *Castellologica Bohemica* 3, 329 – 336.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství 3. *Castellologica Bohemica* 4, 27 – 62.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1998: Severočeské hrady na kupách. *Castellologica Bohemica* 6/I, 69 – 106.

Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: *Hrady okresu Česká Lípa*. Praha.

Heber, F. A. 1843 - 1849: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser I - VII*. Praha.

Hefner 1993: Hrad Kleinštejn. *Hláska* 4, 5.

Hejna, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách. *Památky archeologické* 65, 365 – 418.

Hejna, A. 1977: Výsledky archeologického výzkumu v areálu hradu v Týnci nad Sázavou. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 18, 129 – 140.

Hejna, A. 1981: Výsledky archeologického výzkumu hradů pozdní doby přemyslovské v severovýchodních Čechách. *Archaeologia Historica* 6, 19 – 32.

Hereit, P. 1992: Tvrziště na okrese Sokolov. Hláska 3 (<http://www.klubaugustasedlacka.cz/hlaska/h92/h92-01.html#sok>) .

Hložek, J. – Křivánek, R. 2008: Komplexní nedestruktivní výzkum hradu Liběhradu okr. Praha-západ. Castellologica Bohemica 11, 297 – 312.

Hložek, J. 2010: Předhradí středověkých hradů v Čechách – cesta ke korpusu. Disertační práce na Filozofické fakultě ZČU, katedra archeologie. Plzeň.

Hofrichter, H. (ed.) 2001: Zentrale funktionen der Burg. Veröffentlichungen der deutschen Burgenvereinigung e.V., Reihe B: Schriften, Band 6. Braubach.

Chotěbor, P. 1998: Obranná zařízení. In: Svoboda, L. a kol., Encyklopedie českých tvrzí 1. díl, Praha, 37

Jansa, P. 2004: Trutnovská kolonizační provizoria. Castellologica Bohemica 9, 63 – 68.

Jánská, E. 1965: Hrad Jana Roháče z Dubé Sión. Sborník Oblastního muzea v Kutné Hoře, řada A, 5 - 72.

Jelínek, B. 1881: Vrch Hradec, Lochovice, Neumětely a Skřípel. Památky archeologické 11, 109 – 120, Tab. VI.

Kamenická, E. 1994: Nové poznatky o stavebním vývoji hradu Rábí ve světle archeologických výzkumů. Castellologica Bohemica 4, 311 – 326.

Karel, T. – Knoll, V. 2008: Hrad u Plesné zvaný Neuhaus. Zamyšlení nad jeho místem v dějinách Chebska. Dějiny staveb 2008, 171 – 184.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1990: Tvrze a hrádky na Prachaticku, Prachatice.

Kopeček, J. 1972: Historický a stavební vývoj zámku v Březnici. Památková péče 32, 1 – 16, 51 – 55.

Kovář, D. – Úlovec, J. 2006: Hrad Maškovec a tvrz v Kamenném Újezdě na Českobudějovicku. Jihočeský sborník historický 75, 5 – 39.

Krajíc, R. 2007: Tábor – hrad. Současný stav archeologického poznání národní kulturní památky. Otázky a hledání odpovědí. Husitský Tábor Supplementum 3, 343 – 377.

Krenn, M. – Krenn-Leeb, A. (ed.) 2006: Burg und Funktion. Castrum Bene 8. Wien.

Kuča, K. 1996 – 2011: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Kuča, K. 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl. Praha.

Labuda, J. 2002: Hrady Štiavnických vrchov - ich funkcia a vzájomné interakcie. Archaeologia historica 27, 269 – 278.

Líbal, D. – Lancinger, L. 2000: Počátky hradu Landštejna. Castellologica Bohemica 7, 127 – 129.

Macek, P. 1989: Městský hrad v Litoměřicích. Castellologica Bohemica 1, 171 – 183.

Macek, P. 2008: Zámek v Mníšku pod Brdy. Památky středních Čech 22/2, 1 – 9.

Menclová, D. 1976: České hrady 1, 2. 2. vydání. Praha.

Miler, J. – Valenta, P. 1986: Malšín, k. ú. Uněšov, o. Plzeň-sever. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 102 – 109.

Muk, J. – Urban, J. 1991: Dějiny a stavební vývoj hradu v jihočeských Nových Hradech. Castellologica Bohemica 2, 87 – 100.

Muk, J. 1996: Hrad a zámek v Protivíně. Castellologica Bohemica 5, 35 – 40.

- Musil, F. 1995: Hrady a zámky okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Musil, F. – Svoboda, L. 1998: Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou. Ústí nad Orlicí.
- Nechvátal, B. 1976: Vyšehrad. Praha.
- Neustupný, E. 1994: Role databází v archeologii. Archeologické rozhledy 46, 121-128.
- Novobilský, M. 1999: Neznámé podbrdské hrádky Strašná skála a Liškův hrad. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 20, Plzeň.
- Pachner, J. 2008: Hrad Šumburk. Památky, příroda, život 40, 20 – 33.
- Pešta, J. 2009: Encyklopedie českých vesnic. Ústecký kraj, díl IV. Praha.
- Procházka, Z. – Úlovec, J. 1988: Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov 1, Tachov.
- Procházka, Z. – Úlovec, J. 1991: Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov 3, Tachov.
- Randus, P. 1991: Nález neznámého opevněného sídla u Loubí, obec Holany, okr. Česká Lípa. Castellologica Bohemica 2. 343 – 346.
- Razím, V. 1992: Kastel středoevropského typu? Archaeologia Historica 17, 133 – 139.
- Razím, V. 1994: K diskusi o tzv. středoevropském kastelu. Archeologické rozhledy 46, 629 – 632.
- Rožmberský, P. 1996: Bezvěrovské tvrze. Hláska 7, 47 – 50.
- Sedláček, A. 1882 - 1927: Hrady, zámky a tvrze království českého 1 - 15. Praha.

Sigl, J. 1979: Zjišťovací výzkum na středověkém hrádku v poloze Vražba u Habřiny, okr. Hradec Králové. Zpravodaj krajského muzea východních Čech VI/1, 27 – 33.

Sigl, J. 1983: Bezejmenný hrádek u Vlčic, okres Trutnov. Archeologické rozhledy 35, 639 – 645.

Sigl, J. – Wolf, V. 1989: Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpnic a jeho přínos k poznání kolonizačního procesu na Jilemnicku. Z Českého ráje a Podkrkonoší 2, 7 – 14.

Sklenářová, Z. 1991: Neznámý středověký hrádek u Lovčic na Sedlčansku. Castellologica Bohemica 2, 335 – 340.

Svoboda, L. 1998: Stavební vývoj českých tvrzí. In: Svoboda, L. a kol., Encyklopedie českých tvrzí 1. díl, Praha, 12

Šmíd, S. – Bombička, J. 2000: Bezvěrovský ringval jako tvrziště „Liběšov“ – tvrz Liběšov. Hamelika 24 (<http://hamelika.wz.cz/h00-03.htm>).

Švehla, J. 1915: Kozí Hrádek. Tábor.

Tišerová, R. (ed.) 2010: Hamrštejn. Minulost, přítomnost a budoucnost zříceniny hradu. Liberec.

Tomíček, T. – Úlovec, J. – Valenta, P. 2003-2004: Hrad Kuncberk u Křince. Vlastivědný zpravodaj Polabí 37, 36 – 72.

Úlovec, J. 1987: Zaniklý hrad Olešná, k. ú. Louňovice pod Blaníkem, okr. Benešov. Památky a příroda 12, 93 – 94.

Úlovec, J. 1989: Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Raimund. Castellologica Bohemica 1, 185 – 200.

Úlovec, J. 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.

Úlovec, J. 2002: Hrady, zámky a tvrze na Ústecku. Ústí nad Labem.

Úlovec, J. 2003: Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech, 1. díl, A – M, Praha.

Úlovec, J. 2005: Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech, 2. díl, N – Ž, Praha.

Valeš, V. 1994: Návraty ke krajům mládí. Portrét opomíjeného badatele Bedřicha Bernaua. Chomutov.

Vohryzek, S. 2006: Středověká kolonizace Trutnovska pány ze Švábenic. Bakalářská práce na Filozofické fakultě MU, Historický ústav. Brno.

Waldhauser, J. – Sosnovec, P. 2004: Nová archeologická zjištění o hradech v Pojizeří. *Castellologica Bohemica* 9, 383 – 386.

Wettengl, L. 2006: Žlutický hrad Nevděk. *České památky* 17, 4 – 6.

Wolf, V. 1977: K problematice středověkých horských hrádků ve východním předhůří Krkonoš. *Archaeologia Historica* 2, 105 – 116.

Wolf, V. 1983: Hrad Rechenburk u Trutnova (Příspěvek k poznání zárodečné fáze středověkého hradu). *Krkonoše – Podkrkonoší* 7, 251 – 266.

Wolf, V. 1998: K problematice tzv. kolonizačních provizorií (Úvaha nad funkcí a fortifikací). *Castellologica Bohemica* 6/I, 107 – 116.

Záruba, F. 2006: Hrad Žerotín. *Castellologica Bohemica* 10, 147 – 156.

Záruba, F. 2008: Vlašský dvůr. *Castellologica Bohemica* 11, 233 – 286.

Záruba, F. 2010: Litoměřický hrad. *Časopis společnosti přátel starožitností* 118, 65 – 83.

6.2 Databáze

Archeologická databáze Čech – ARCHIV 2007

6.3 Elektronické zdroje

www.ebidat.de – databáze hradů Evropského kastellologického institutu

<http://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberKatastr.aspx> - katastrální mapa ČR

<http://twist.up.npu.cz/> - Státní archeologický seznam ČR

<http://www.castles.cz/hrad-novy-sumburk/galerie-obrazky.html> (cit. 20. 4. 2012)

<http://www.castles.cz/hrad-landstejn/galerie-obrazky.html> (cit. 20. 4. 2012)

<http://www.castles.cz/hrad-lichnice/galerie-obrazky.html> (cit. 20. 4. 2012)

<http://www.hrady.cz/index.php?OID=2565> (cit. 20. 4. 2012)

<http://www.castles.cz/hrad-svojanov/galerie-obrazky.html> (cit. 20. 4. 2012)

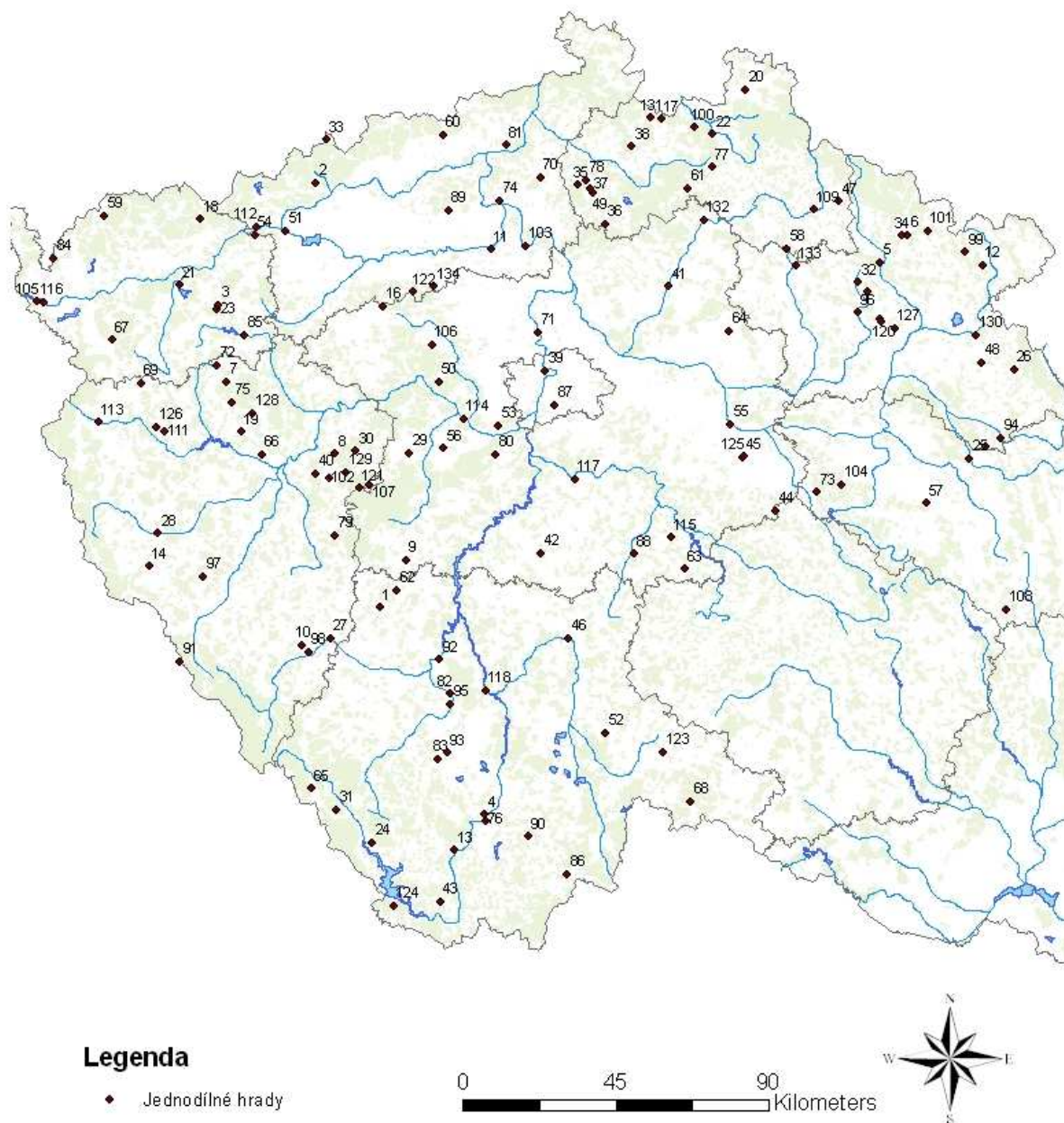
<http://www.hrady.cz/index.php?OID=1410> (20. 4. 2012)

<http://www.hrady.cz/index.php?OID=818> (20. 4. 2012)

http://www.lipno-online.cz/gallery.php?akce=obrazek_ukaz&media_id=3193 (20. 4. 2012)

7 PŘÍLOHY

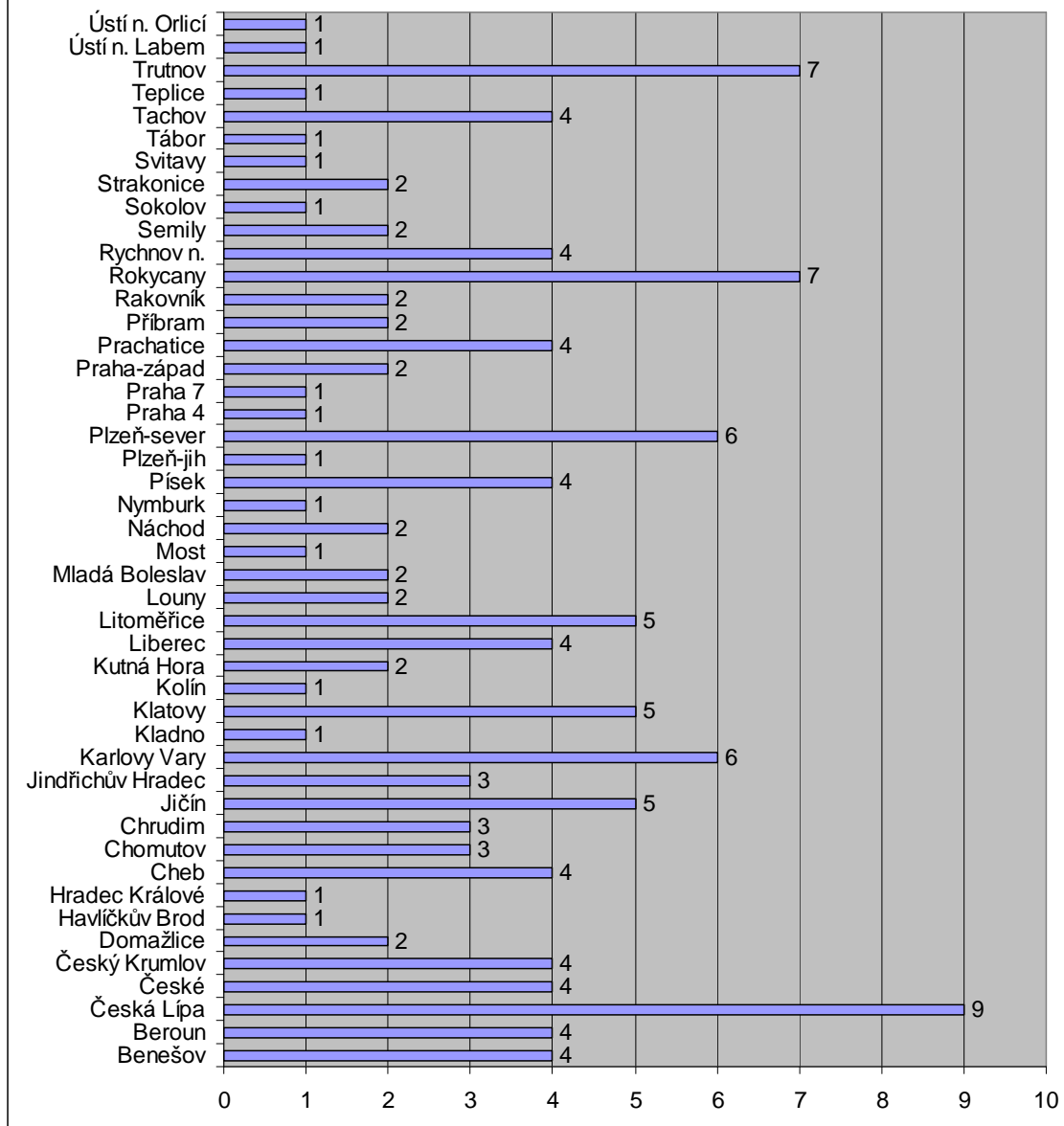
Jednodílné hrady v Čechách

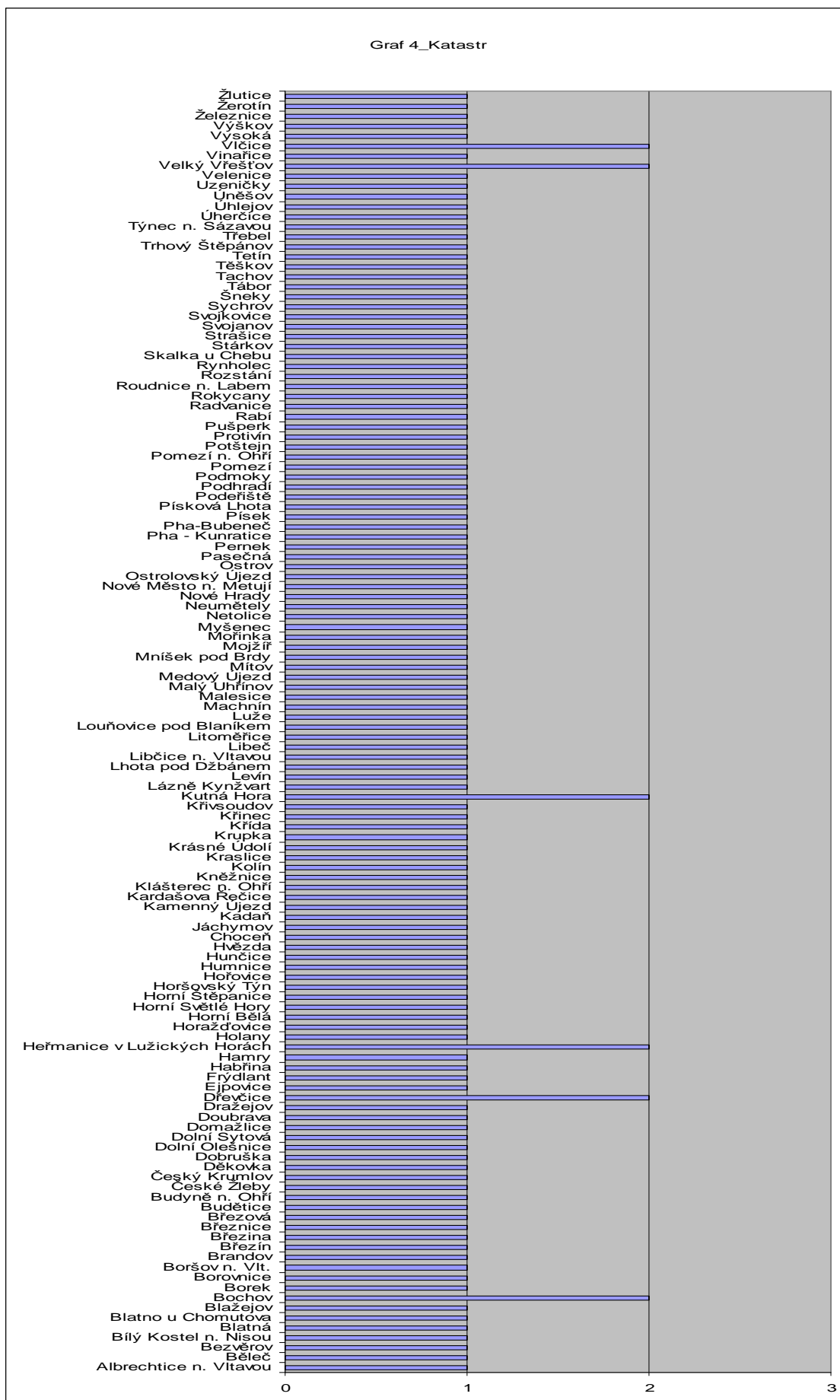
ID Název lokality

1	Blatná	54	Kleinštejn	107	Strašice
2	Blatno	55	Kolín	108	Svojanov
3	Bochov	56	Košík	109	Sytový
4	Boršov n. Vlt.	57	Košumberk	110	Šluspárk
5	Bradlo	58	Kozlov	111	Šontál
6	Břecštejn	59	Kraslice (Neuhaus)	112	Šumberk
7	Březín	60	Krupka	113	Tachov
8	Březina	61	Křída	114	Tetín
9	Březnice	62	Křikava	115	Trhový Štěpánov
10	Budětice	63	Křivsoudov	116	Tůně
11	Budyně n. Ohří	64	Kuncberk	117	Týnec n. Sázavou
12	Bystrý	65	Kunžvart	118	Újezdec
13	Český Krumlov - Hrádek	66	Kyjov	119	Velký Vřešťov
14	Domažlice	67	Kynžvart	120	Velký Vřešťov - starší hrad
15	Dřel	68	Landštejn	121	Vimberk
16	Džbán	69	Lazurová Hora	122	Vinařice
17	Falkenburk	70	Levín	123	Vítkův Hrádek
18	Freudenstein	71	Liběhrad	124	Vítkův Kámen
19	Frumštejn	72	Liběšov	125	Vlašský dvůr
20	Frydlant	73	Lichnice	126	Volfštejn
21	Funkštejn	74	Litoměřice	127	Vražba
22	Hamrštejn	75	Malšín	128	Vrtba
23	Hartenštejn	76	Maškovec	129	Vydřiduch
24	Hausberk	77	Mazova Horka	130	Výrov
25	Hlavačov	78	Milčany	131	Zámecký vrch
26	Hlodný	79	Mítov	132	Zásadka
27	Horažďovice	80	Mníšek pod Brdy	133	Železnice
28	Horšovský Týn	81	Mojžíř (Wessenstein)	134	Žerotín
29	Hořovice	82	Myšelec		
30	Hrad na Radči	83	Netolice		
31	Hrad na Stožecké skále	84	Neuhaus		
32	Hrad u Bezníka	85	Nevdék		
33	Hrad u Brandova	86	Nové Hrady		
34	Hrad u Horních Vlčic	87	Nový Hrad u Kunratic		
35	Hrad u Hvězdy	88	Olešná		
36	Hrad u Kluku	89	Oltářík		
37	Hrad u Loubí	90	Ostrolovský Újezd		
38	Hrad u Velenic	91	Ostrý		
	Hrad v Královské oboře v				
39	Bubenčí	92	Písek		
40	Hrádek n. Klabavou	93	Poděhusy		
41	Hrádek n. Zámostí	94	Potštejn		
42	Hrádek u Lovčic	95	Protivín		
43	Hrádek u Ostrova	96	Pustohrad		
44	Hrádek u Podmok	97	Pušperk		
45	Hrádek v Kutné Hoře	98	Rabí		
46	Hradiště (Tábor, Kotnov)	99	Radvanice		
47	Hradiště u Dol. Štěpanic	100	Raimund		
48	Chábory	101	Rechenburk		
49	Chudý Hrádek	102	Rokycany		
50	Jenčov	103	Roudnice n. Labem		
51	Kadaň	104	Rozpakov		
52	Kardašova Řečice	105	Skalka		
53	Karlík	106	Sobín		

Graf 3_Okres

Graf 4_Katastr

Graf 13_Doba vzniku

